

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Yhteisösaikon mittaaminen talousrikoksissa

Talousrikosoikeus
Maisteritutkielma

Laura Sairanen

Syksy 2025
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Yhteisösakon mittaaminen talousrikoksissa

Tekijä(t): Laura Sairanen

Koulutusohjelma / opetuskokonaisuus / oppiaine: talousrikosoikeus

Ohjaaja(t): Työelämäprofessori Kai Kotiranta

Työn laji: Maisteritutkielma

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: XI + 83 sivua, 1 liite

Vuosi: 2025

Tiivistelmä:

Tutkielman aiheena on yhteisösakon mittaaminen talousrikoksissa. Rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisöosakkoon, jos se on rikoslaissa säädetty kyseisen rikoksen seuraamukseksi. Alin yhteisösakon rahamäärä on 850 ja ylin 850 000 euroa. Yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan (RL 9:6:1). Vaikka mittaamisharkinnan lähtökohtana on oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatu ja laajuus sekä johdon osuus rikokseen, ei lain esitöistä, oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta löydy yksiselitteistä näkemystä siitä, miten näiden mittaamisperusteiden painoarvo määräytyy käytännön tuomioistuimtoiminnassa.

Yhteisösakon mittaamisen tutkiminen on tällä hetkellä erityisen ajankohtaista, sillä oikeusministeriö on asettanut toukokuussa 2024 työryhmän valmistelemaan uuden ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa. Työryhmän tehtävänä on arvioida direktiivin täytäntöönpanon edellyttämät lainsäädäntömuutokset ja valmistella niitä koskevat ehdotukset. Tämä vaikuttaa yhteisösakon mittaamiseen merkittävästi, sillä direktiivissä edellytetään, että yhteisösakon määrä direktiivin alaan kuuluvissa rikoksissa perustuu liikevaihtomalliin. Direktiivissä myös yhteisösakon yläraja on korkeampi kuin Suomessa nyt käytössä oleva yläraja.

Tutkimus on jaettu teoreettiseen ja empiiriseen osaan. Tutkimuksen teoreettisen osan metodi on lainopillinen ja tutkimuksen empiirinen osa on toteutettu kvalitatiivisin menetelmin. Tutkielmassa esitettävät lainopilliset tulkintasuositukset perustuvat oikeuslähdeoppiin ja vallitsevaan lainoppiin, eli ne ovat de lege lata -suosituksia. Tutkielman tiedonintressi on laintulkinnallinen ja systematisoiva. Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu käräjä- ja hovioikeuksien ratkaisuksista, joissa on tuomittu yhteisösakko tammikuusta 2015 toukokuuhun 2025.

Tuomioistuimet perustelevat yhteisösakon mittaamista rikoslain säännösten perusteella ja lähtökohtaisesti niin, että mainitaan mittaamisen perustuvan johdon osuuteen tai huolellisuusveloitteen laiminlyöntiin. Tämän lisäksi tuomioistuimet perustelevat yhteisösakon mittaamista oikeushenkilön taloudellisella tilanteella. Taloudellisen tilanteen tarkastelu on yleensä yksityiskohtaisempaa silloin, kun kyseessä on tuntuvampi yhteisösakko. Aineistoin perusteella taloudellisella tilanteella on yhteisösakon mittaamisessa suurempi painoarvo, kuin muilla mittaamisperusteilla. Mittaamista koskevat perustelut ovat pääosin lyhyet, etenkin, kun on kyse asteikon alaosasta tuomituista yhteisösakoista. Tutkimuksen perusteella yhteisösakon mittaamiseen ei ole löydettävissä lainsäädännöstä yksityiskohtaisia ohjeita, vaan ainoastaan suuntaviivat.

Avainsanat: Yhteisösakko, rangaistuksen mittaaminen, oikeushenkilön rangaistusvastuu, yhteisösakon mittaaminen, talousrikosoikeus

Sisällys

Lähteet	V
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen aihe ja tarpeellisuus	1
1.2 Tutkimusongelma ja tavoitteet	3
1.3 Tutkimusmetodi ja oikeuslähdeoppi	4
1.4 Yhteisösakon historiaa	7
1.5 Tutkielman rakenne	9
2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rikosoikeudellinen sääntely ja keskeiset määritelmät	10
2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu	10
2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohde	11
2.3 Rikosedellytys	12
2.4 Moite-edellytys	14
2.5 Oikeushenkilön rangaistusvastuu talousrikoksissa	16
3 Rangaistuksen mittaaminen	18
3.1 Yleisesti rangaistuksen määräämisestä	18
3.2 Rangaistuksen mittaamisperiaatteet	18
4 Yhteisösakon mittaamisperusteet	23
4.1 Yhteisösakon mittaamisen erityispiirteet	23
4.2 Johdon osuus	26
4.3 Huolimattomuuden laatu ja laajuus organisaation toiminnassa	28
4.4 Tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus ja piittaamattomuus lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä	33
4.5 Muualla laissa säädetyt edellytykset	35
4.6 Oikeushenkilön taloudellinen asema	39
4.7 Muut mahdolliset yhteisösakon määräämisessä huomioitavat seikat	43

4.8	Yhteisösakon mittaamiseen mahdollisesti tulevaisuudessa vaikuttavat muutokset: yhteisösakon rajojen korottaminen ja liikevaihtomalli	46
4.9	Yhteisösakon mittaaminen eräissä muissa valtioissa	49
5	Empiirinen katsaus yhteisösakon mittaamiseen käytännössä tuomioistuimissa	52
5.1	Johdanto empiiriseen osaan ja aineiston esittely	52
5.2	Empiirisen aineiston tuomioistuinratkaisut	54
5.2.1	Tekijänoikeusrikos	54
5.2.2	Markkinointirikos	55
5.2.3	Rahankeräysrikos	55
5.2.4	Yrityssalaisuuden rikkominen	57
5.2.5	Törkeä rahanpesu A	58
5.2.6	Törkeä rahanpesu B	60
5.2.7	Törkeä tulliselvitysrikos ja salakuljetus	61
5.2.8	Lahjuksen antaminen	62
5.2.9	Yritysvakoilu	62
5.2.10	Törkeä kirjanpitorikos	63
5.2.11	Salakuljetus	63
6	Johtopäätökset	65
6.1	Tutkimustulokset	65
6.1.1	Johtoon tai rikoksen tekijään liittyvät mittaamisperusteet	65
6.1.2	Laiminlyöntiä kuvaavat mittaamisperusteet	67
6.1.3	Taloudellista asemaa kuvaavat mittaamisperusteet	69
6.1.4	Oikeushenkilön suhtautumista ja piittaamattomuutta lainsäännöksistä tai viranomaisen määräyksistä kuvaavat mittaamisperusteet	73
6.2	Yhteenvedo tutkimustuloksista ja vastaus tutkimuskysymykseen	75
6.3	Muita aineistosta esiin nousseita ajatuksia ja jatkotutkimuskohteet	80
7	Liitteet	82
7.1	Liite 1. Empiirisen aineiston tuomioistuinratkaisut	82

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Aarnio, Aulis. Mitä lainoppi on? Forum Oikeustiede. Tammi 1978.

Aarnio, Aulis. Oikeussäännösten tulkinnasta: tutkimus lainopillisen perustelun rationaalisuudesta ja hyväksyttävyydestä. Juridica 1982.

Aarnio, Aulis. 2014. Oikeutta etsimässä – erään matkan kuvaus. Talentum Helsinki 2014.

Alvesalo, Anne, Käsitteellä on väliä – puheenvuoro talousrikoskontrollin kohdentamisesta. Julkaistu Edilexissä 28.4.2009. Julkaistu aiemmin teoksessa Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006. toimituskunta Eero Backman, Heikki Kulla, Jyrki Tala, toim. Timo Ahonen. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2006.

Ervasti, Kaijus, Käräjäoikeuksien sovintomenettely – Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riita prosessissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2004.

Kirsi-Maria Halonen – Minna Kimpimäki – Kai Kotiranta – Anssi Kärki – Jenna Piippo – Tirnash Ramezan. Lahjonta kansainvälisessä liiketoiminnassa – Sääntelyn, soveltamiskäytännön ja koulutuksen nykytila ja muutostarpeet. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2022.

Helenius, Dan, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomen ulkopuolella tehdyistä rikoksista. Defensor Legis 2015/4, s. 772–790.

Hirvonen, Ari. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

Hirvonen, Markku – Määttä, Kalle, Harmaa talous ja talousrikollisuus – ilmenemismuodot ja torjunta. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu 2018.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo. Kirjoitetaan juridiikkaa. Talentum Helsinki 2008.

Häyrynen, Janne, uusi arvopaperimarkkinalaki. Lakimiesliiton kustannus 2013.

Häyrynen Janne, Pörssiväärinkäytökset. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino. Helsinki 2009.

Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu, Jyväskylä: Gummerus. Helsinki 2000.

Kallunki, Juha-Pekka – Korkka-Knuts, Heli – Kallunki, Jenni – Aaltonen, Mikko. Suomalaisten pörssiyhtiöiden ylimmän johdon rikostuomiot ja niiden vaikutus yhtiön rikosoikeudellisille vastuuriskeille. Edilex 2023.

Karhu, Juha, Oikeudellinen kokemus oikeuslähteenä. Lakimies 7–8/2019. s. 1068–1075.

Keinänen, Anssi – Väättänen, Ulla, Empiirinen oikeustutkimus – Mitä ja milloin? teoksesta: Miettinen Tarmo (Toim.). Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy 2016.

Kempainen, Heikki, Rangaistuksen määräämisen perustelevinen. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 344. Helsinki 2021.

Kimpimäki, Minna – Kärki Anssi, Kansainväliseen liiketoimintaan liittyvä lahjonta ja yritysten vastuu. Edilex 2022.

Kivistö, Ville, Compliance-ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Edilex 2021.

Kolehmainen, Antti. 2019. Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Artikkelin osa teosta Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Toim. Tarmo Miettinen. Edilex 2015/29. Referee-artikkeli. Julkaistu Edilexissä 30.6.2015

Korkka, Heli, Onko hyvä oikeustieteellinen tutkimus aina teoreettista? Konkretian merkitys lainopin tuottamisessa sekä oikeudellisen osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollistamisessa. Lakimies 7–8/2016 s. 1204–1207.

Korkka-Knuts, Heli – Frände, Dan – Helenius, Dan: Yleinen rikosoikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki 2020.

Korkka-Knuts, Heli, Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. Lakimies 7-8/2021.

Korkka, Heli, Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. Lakimies 3–4/2019, Referee-artikkeli, s. 313–335.

Korkka-Knuts, Heli, Voiko yhtiö tehdä rikoksen? Yhtiö moraalisen ja rikosoikeudellisen toimijana. s. 346-363. Teoksesta: toimittaneet: Yli-Hemminki, Esko – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. 2022.

Kotiranta, Kai, Sisäpiirintiedon syntyminen: Kontekstuaalinen tulkinta, Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki 2014.

Kotiranta, Kai, Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohdentumisen ongelma osakeyhtiön sulautuessa. Defensor Legis 2021.

Kuusiniemi, Kari, Ympäristörikos, yhteisösakko ja yksilörangaistus. Oikeustapauskommentti, Edita Oy 2001.

Lappi-Seppälä, Tapio. Rangaistuksen määräämisestä I – Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 173. Vammalan kirjapaino Oy 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosten seuraamukset. Werner Söderström lakitieto 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. 2025.

Lähteenmäki, Liisa – Koistinen, Hanna – Alvesalo-Kuusi, Anne – Tapani, Jussi – Janhonen, Minna, Yhteisösakot ja niiden mittaaminen työturvallisuusrikoksissa. Lakimies 7–8/2016, s. 1054–1079. 2016.

Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. 2. painos. Keuruu 2021.

Melander, Sakari – Lahti, Raimo, Sakkojärjestelmien kehittäminen. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2024:23.

Nieminen, Kati – Lähteenmäki, Noora, Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.

Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Helsinki 1996.

Semi Marianna, Yhteisösakko – huomioita oikeuskäytännöstä. 2013.

Tapani, Jussi, Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22, Helsinki 2020.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu: Rikosoikeuden yleinen osa. Helsinki, 2019.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus – rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano, Helsinki 2016.

Tapani, Tolvanen & Kempainen. Rikosoikeus: rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Alma Talent, 2022.

Träskman, Per Ole. Taloudellinen rikollisuus ja yhteiskunta: taloudellisen rikollisuuden käsite, yleisyys ja vaikutus. Teoksessa Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 32 (toim.) Taloudellinen rikollisuus. Helsinki 1981.

Virallislähteet

Euroopan komissio. 16.11.2023. Commission welcomes political agreement on protecting the environment through criminal law. 16.11.2023. Viitattu 2.7.2025.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5817

HE 95/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 53/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

HE 1/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

LaVL 28/2022 vp. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin ja direktiivin 2008/99/EY korvaamisesta.

OECD. 2017. Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Report: Finland. 12.5.2017.

PeVL 61/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosuhrimaksusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 9/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

Valtakunnansyyttäjänviraston lausunto hallituksen esityksestä HE 1/2016 vp. Dnro 8/61/16.

Valtioneuvoston U-kirjelmä U 97/2022 vp. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomiseen liittyvien rikosten ja seuraamusten määrittelystä (pakoterikosdirektiivi).

Ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa valmistelevan työryhmänasettamispäätös
21.5.2024, VN/10831/2024.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 1973 II 73

KKO 2002:39

KKO 2008:33

KKO 2009:1

KKO 2014:20

KKO 2020:45

KKO 2021:6

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2009:83

Hovioikeudet

Helsingin HO 18.10.2017 nro 17/141255 asiassa dnro R 16/513

Helsingin HO 07.12.2023 nro 23/149288 asiassa dnro R 21/2301

Helsingin HO 29.05.2024 nro 24/123327 asiassa dnro R 22/569

Turun HO 11.04.2019 nro 19/116692 asiassa dnro R 18/776

Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa dnro R 17/2000

Turun HO 09.06.2022 nro 22/124485 asiassa dnro R 21/1003

Turun HO 23.9.2021 nro 660 asiassa dnro R 21/1003

Turun HO 09.06.2022 nro 22/124485 asiassa dnro R 21/1003

Turun HO 28.09.2022 22/137644 asiassa dnro R 21/1003

Vaasan HO 02.12.2024 24/140347 asiassa dnro R 24/613

Käräjäoikeudet

Ahvenanmaan KO 28.02.2018 18/108626 asiassa dnro R 17/7

Ahvenanmaan KO 04.11.2021 21/146193 asiassa dnro R 20/74

Ahvenanmaan KO 21.06.2023 23/126176 asiassa dnro R 21/64

Keski-Suomen KO 14.05.2024 24/120956 asiassa dnro R 22/875

Pirkanmaan KO 05.11.2015 15/148857 asiassa dnro R 15/3333

Pirkanmaan KO 31.08.2017 17/133386 asiassa dnro R 15/3333

Pirkanmaan KO 07.05.2021 21/120475 asiassa dnro R 20/2392

Pohjanmaan KO 03.05.2024 24/11950 asiassa dnro R 23/258

Päijät-Hämeen KO 07.06.2022 22/124024 asiassa dnro R 21/885

Taulukot

Taulukko 1: Oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut huolimattomuus Jaatisen mukaan, s. 31.

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
HO	hovioikeus
HE	hallituksen esitys
KilpL	kilpailulaki (948/2011)
KO	käräjäoikeus
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
OECD	taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
RL	rikoslaki (39/1889)
VN	valtioneuvosto
vp	valtiopäivät

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen aihe ja tarpeellisuus

Tutkimuksen aihe on yhteisösakon mittaaminen talousrikoksissa. Rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on rikoslaissa säädetty kyseisen rikoksen seuraamukseksi. RL 9 luvun 5 §:n mukaan yhteisösakko tuomitaan määräeuroin. Alin yhteisösakon rahamäärä on 850 ja ylin 850 000 euroa. Yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan (RL 9:6:1).

Vaikka mittaamisharkinnan ensisijaisena lähtökohtana on vakiintuneesti pidetty oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatua ja laajuutta sekä johdon osallisuutta rikokseen, ei lain esitöistä, oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudesta ole kuitenkaan johdettavissa yksiselitteistä kantaa siihen, millä tavoin näiden mittaamisperusteiden keskinäinen painoarvo määrittyy tuomioistuinten käytännön ratkaisutoiminnassa. Tämä käy ilmi esimerkiksi sakkojen korottamista koskevan uudistuspyrkimyksen yhteydessä.¹ Valtakunnansyyttäjävirsto toi hallituksen esitystä koskevassa lausunnossaan esiin, että yhteisösakon kolminkertaista korottamista koskeva ehdotus edellyttäisi sitä, että lain esitöissä tulisi täsmentää mittaamisharkinnan perusteita.²

Yhteisösakon mittaamisen tutkiminen on tällä hetkellä erityisen ajankohtaista, sillä oikeusministeriö on asettanut toukokuussa 2024 työryhmän valmistelemaan uuden ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa. Työryhmän tehtävä on arvioida direktiivin täytäntöönpanon edellyttämät lainsäädäntömuutokset ja sen perusteella valmistella tarvittavat uudistukset lainsäädäntöön. Tämä vaikuttaa yhteisösakon mittaamiseen merkittävästi, sillä direktiivissä edellytetään, että yhteisösakon määrä direktiivin alaan kuuluvissa rikoksissa perustuu liikevaihtomalliin. Direktiivissä myös yhteisösakon yläraja on korkeampi kuin Suomessa nyt käytössä oleva yläraja. Työryhmä arvioi, miten direktiivin oikeushenkilölle määrättävää sakkoa koskevat velvoitteet voidaan toteuttaa rikoslain 9 luvun sääntelyä muuttamalla. Lähtökohtana siis on, että oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntelyyn tehtävät muutokset koskettavat kaikkia sen soveltamisalaan kuuluvia rikoksia ja mittaamisperusteet muuttuvat mahdollisesti olennaisesti

¹ HE 1/2016 vp.

² Valtakunnansyyttäjävirston lausunto hallituksen esityksestä HE 1/2016 vp. Dnro 8/61/16.

nykyisestä. Työryhmän toimikaudeksi asetettiin alun perin 21.5.2024 – 31.5.2025, mutta toimikautta on pidennetty 31.10.2025 saakka. Työryhmä laatii mietinnön hallituksen esityksen muotoon.³

Rangaistuksen mittaaminen näyttäytyy tuomioistuimen näkökulmasta usein kokonaisuutena vaativampana tehtävänä kuin monet muut rikosasian käsittelyn osa-alueet. Tämä selittyy sillä, että suomalainen rangaistuksen mittaamista koskeva sääntely on rakennettu yleisluonteisten ja periaatteellisten normien varaan, mikä lisää tuomarin harkintavallan merkitystä yksittäistapauksessa. Tämän seurauksena rangaistuksen määrän arvioinnissa painottuvat tuomarin ammattikokemus ja hiljainen tieto, jotka eivät välttämättä nojaudu välittömästi tunnistettaviin oikeuslähteisiin, vaan pikemminkin muodostuvat käsityksestä aiemmasta tuomitsemiskäytännöstä vastaavissa tilanteissa.⁴

Ajankohtaisten uudistusten lisäksi yhteisösakon mittaamisen tutkiminen on tarpeellista useista muistakin toisiaan tukevista syistä. Ensinnäkin aihepiiri on Suomessa vähän tutkittu. Aiemmat tutkimukset ovat painottuneet ensisijaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamedellytyksiin, kun taas yhteisösakon mittaamiskäytännön systemaattinen tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle.⁵ Tämä luo perustellun tarpeen syventää ymmärrystä siitä, miten yhteisösakkoja tosiasiallisesti mitataan ja millaisia käytäntöjä tuomioistuimissa sovelletaan.

Toiseksi rangaistuksen määrällä on keskeinen merkitys vastaajalle. Tästä syystä vastaajalle rikoksesta tuomittavan rangaistuksen tulee olla samanlainen riippumatta siitä, kuka tuomari asiaa käsittelee. Rangaistuksen määrääminen ei saa olla tuomarille mielipidekysymys. Tuomarin laajasta harkintavallasta seuraa, ettei subjektiivisten tai irrationaalisten tekijöiden vaikutusta seuraamusharkintaan voida täysin poistaa. Tuomarille ei ole aina yksinkertaista valita rangaistusta, joka ei vaikuttaisi jossain määrin sattumanvaraiselta.⁶

Kolmanneksi yhteisösakkoja tuomitaan verrattain harvoin, minkä vuoksi vakiintunutta ja ennakoitavaa rangaistuskäytäntöä ei ole vielä muodostunut. Käytännön muotoutumista vaikeuttaa myös se, että mittaamisharkintaan vaikuttaa keskeisesti oikeushenkilön taloudellinen asema. Tämä johtaa siihen, että samasta teosta tuomittava seuraamus voi vaihdella suuresti oikeushenkilön koosta

³ Ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa valmistelevan työryhmän asettamis päätös 21.5.2024, VN/10831/2024, s. 2.

⁴ Kemppinen 2021, s. 1.

⁵ Yhteisösakon mittaamista työturvallisuusrikosten näkökulmasta ovat tutkineet ainakin Lähteenmäki, Koistinen, Alvesalo-Kuusi, Tapani ja Janhonen (2016) ja Tapani (2020). Keskeisenä lähteenä tässä tutkielmassa toimii myös Jaatisen (2000) yleisteos oikeushenkilön rangaistusvastuusta ja Lappi-Seppälän (2000) yleinen teos rangaistuksen määräämisestä. Rangaistuksen mittaamisharkintaa luonnolliselle henkilölle on tutkittu laajemmin ja nämä yleiset periaatteet on huomioitava soveltuvilta osin myös yhteisösakon mittaamisessa. Esimerkiksi Kemppinen (2021) on tutkinut väitöskirjassaan rangaistuksen määräämisen perustelemista. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta on käsitelty eri näkökulmista useissa artikkeleissa.

⁶ Kemppinen 2021, s. 2.

riippuen. Vertailukelpoisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta tällainen vaihtelu on ongelmallista, ja se nostaa esiin kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta sekä rangaistusten suhteellisuudesta.

Neljänneksi yhteisösakon mittaamisen tutkimus tukee laajemmin oikeusvarmuutta ja rikosoikeudellisen järjestelmän läpinäkyvyyttä. Laadukas ja kriittinen tarkastelu voi paljastaa mahdollisia ristiriitoja ja aukkoja niin lainsäädännössä kuin oikeuskäytännössäkin, sekä tuoda esiin konkreettisia kehittämistarpeita. Tällainen tutkimus ei ainoastaan syvennä akateemista ymmärrystä, vaan voi parhaimmillaan vaikuttaa myös lainsäädäntötyöhön ja tuomioistuinten käytännön ratkaisuihin.

1.2 Tutkimusongelma ja tavoitteet

Tutkielmassa tarkastellaan yhteisösakon mittaamisperusteita erityisesti talousrikoksissa. Yhteisösakon mittaamisperusteista on säädetty rikoslain (RL 39/1889) 9 luvun 6 §:ssä. Rikoslain, lain esitöistä, oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudesta ei ole kuitenkaan mahdollista löytää oikeusohjetta sille, kuinka tuomarin tulee käytännössä suorittaa yhteisösakon mittaaminen ja millainen painoarvo eri perusteille käytännössä tulee antaa.

Tutkielman tavoitteena on tulkita ja systematisoida yhteisösakon mittaamisperusteita sekä selvittää oikeuskäytännön perusteella, miten tuomarit käytännössä mittaavat tuomittavan yhteisösakon määrän ja perustelevat sitä. Tutkimustehtävänä on oikeuslähteiden ja oikeuskäytännön perusteella selvittää, mitkä seikat otetaan huomioon tuomioistuimessa yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa. Tutkielman tavoitteena on luoda aikaisempaa systemaattisempi kokonaiskuva yhteisösakon mittaamisesta ja toisaalta yhteisösakon mittaamisen perusteluista. Tutkimuksen on tarkoitus antaa vastaus kysymykseen, miten yhteisösakkoja mitataan ja miten mittaamista perustellaan käytännön tuomioistuintoiminnassa talousrikoksissa.

Yhteisösakko voidaan tuomita seuraamukseksi rikoksista, joista voidaan tuomita rikoslain mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltumisesta on säädetty rikoslain erityisen osan lukujen lopussa. Tässä tutkimuksessa aiheen tarkastelu on rajattu koskemaan talousrikoksia. Talousrikosten määritelmä ei ole tarkkarajainen. Tässä tutkimuksessa talousrikoksina pidetään yleisen määritelmän mukaisesti yritysten tai yhteisöjen toiminnassa tehtyjä rikoksia, joilla tavoitellaan taloudellista hyötyä. Talousrikoksiksi katsotaan myös muut hyötymistarkoituksessa tehdyt rikokset, joilla on kytkös liiketoimintaan.

Tutkielmassa esitettävät lainopilliset tulkintasuositukset perustuvat oikeuslähdeoppiin ja vallitsevaan lainoppiin, eli ne ovat de lege lata -suosituksia. Tutkielman tiedonintressi on laintulkinnallinen ja systematisoiva.⁷

1.3 Tutkimusmetodi ja oikeuslähdeoppi

Tutkimus on jaettu teoreettiseen ja empiiriseen osaan. Tutkimuksen teoreettisen osan metodi on lainopillinen ja tutkimuksen empiirinen osa on toteutettu kvalitatiivisin menetelmin. Tutkimuksen lainopillisessa osassa tulkitaan ja systematisoidaan yhteisösakon määräämistä ja sen perustelemista koskevaa normistoa kiinnittäen huomiota lakiin, esitöihin, oikeuskäytäntöön ja oikeuskirjallisuuteen. Tutkimuksessa pitäydytään väljästi voimassa olevan oikeuden tulkinnassa ja systematisoinnissa yhteisösakon mittaamisen sääntelyn puitteissa. Ilmiötä selittää se, että tarkasteltava rikosoikeuden osa-alue on sääntelyltään väljää ja siihen kohdistunut systematisoiva oikeustieteellinen tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä. Tutkimuksen kannanotot keskittyvät siihen, kuinka tuomarin tulee toimia väljän voimassa olevan sääntelyn puitteissa, sen sijaan että käsiteltäisiin sääntelyn mahdollisia muutostarpeita tai täydentämistä. Aineiston perusteella esitetään kuitenkin kannanotto Euroopan Unionin direktiivien edellyttämistä lainsäädäntöuudistuksista.

Lainopin ydinalueen muodostavat oikeussäännösten systematisointi ja niiden sisällön selvittäminen eli tulkinta.⁸ Systematisointi tarkoittaa oikeudellisten yleiskäsitteiden ja niiden välisten suhteiden hahmottamista. Oikeussäännösten tulkinta tarkoittaa oikeusnormin merkityssisällön määrittämistä ja sen voimassaolon toteamista Suomen oikeudessa. Lainoppia harjoittavan tutkijan näkökulma eroaa tuomarin näkökulmasta. Tuomari on sidottu tulkintaan ratkaisun antamiseksi, mutta tutkija arvioi, mihin merkityssisältöön lainsoveltajan tulisi olla sidottu. Tutkijan on argumentoitava ikään kuin hän olisi sidottu samoihin oikeuslähteisiin ja tulkintaperiaatteisiin kuin tuomari, jotta hänen näkemyksensä olisivat vakavasti otettavia.⁹

Lainopillinen tutkimus perustuu voimassaoleviin oikeuslähteisiin, jotka on perinteisesti jaettu vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin. Vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden sivuuttaminen on lainvastaista. Vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin nähdään nykyaikana kuuluvan kansallisella tasolla perustuslaki, lait ja niiden nojalla annetut alemman asteiset normit, systeemiperusteet sekä kansallisen oikeuden osaksi saatetut kansainväliset sopimukset. Kansallisen oikeuden ulkopuolisesta normistosta vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat Euroopan Unionin

⁷ Kolehmainen 2015, s. 2-3.

⁸ Aarnio 1978, s. 52.

⁹ Ibid., s. 23.

antamat lainkäyttäjiä sitovat normit, Euroopan Unionin tuomioistuimen antamat sitovat oikeusohjeet, Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen normit sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnat ja tietyin edellytyksin maantapa. Heikosti velvoittavien oikeuslähteiden painoarvo on tilannesidonnainen ja niihin katsotaan kuuluvaksi lainsäätäjän tarkoitus sekä ennakkoratkaisut. Ennakkoratkaisu ei siis sido tuomioistuinta, mutta sen sivuuttamisen seurauksena on todennäköistä, että ylempi aste muuttaa ratkaisua. Sallittuja oikeuslähteitä ovat käytännölliset argumentit, eettiset ja moraaliset perusteet, yleiset oikeusperiaatteet, maantapa ja siihen rinnastuvat lähteet, oikeustiede, vertailevat argumentit, EU:n suositukset ja lausunnot sekä soft law. Kiellettyjä oikeuslähteitä ovat lain ja hyvän tavan vastaiset sekä avoimen puoluepoliittiset argumentit.¹⁰

Husa, Mutanen sekä Pohjolainen ovat todenneet, että oikeustieteen osa-alueiden tutkimusmenetelmiä koskevia yleisiä ohjeita on vaikea antaa. Keskeisimpiä metodeja voidaan kuitenkin katsoa olevan sisällönerrittely eli tekstianalyysi (juridinen tulkintahermeneutiikka) ja empiiriset tutkimusmenetelmät.¹¹ Myös Hirvosen mukaan oikeustieteessä on käyty suhteellisen vähän keskustelua tieteenalan metodeista. Eräs syy tähän on todennäköisesti oikeustieteen metodinen avoimuus ja ”säännöttömyys”. Vaikka suomalaisessa oikeustieteessä on viime vuosikymmenten aikana perusteellisesti tarkasteltu tieteenalan metodologisia lähtökohtia, voi oikeustieteen harjoittaja edelleen ajoittain ajautua metodisen ihmetyksen tilaan. Tällainen ihmetys ei kuitenkaan ole kielteinen ilmiö, sillä se voi toimia lähtökohtana sekä oman tutkimustyön perustojen kriittiselle arvioinnille että laajemmin oikeustieteellisen tutkimusmetodin ja tieteenalan luonteen pohdinnalle. Hirvosen mukaan metodisesta ihmettelystä avautuu polku oikeustieteilijän metodiseen itseymmärrykseen, joka on laadukkaan oikeustieteellisen tutkimuksen edellytys ja myös tae.¹²

Empiiriset tutkimusmenetelmät voidaan jakaa laadullisiin ja määrällisiin. Lainopin metodit muistuttavat paljon laadullisia eli kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä, joita käytetään tyypillisesti empiiriseksi mielletyissä tieteissä, kuten esimerkiksi sosiaalitieteissä, silloin kun tutkimuksen perusaineiston muodostava havaintojoukko on suppea. Havaintojoukon ollessa suuri on käytännöllisempää käyttää kvantitatiivisia eli määrällisiä menetelmiä. Lähestymistavat ovat usein oikeustieteessä päällekkäisiä, eivätkä tarkkarajaisia, mutta menetelmiä käyttävän tutkijan on hallittava jokaisen käyttämänsä menetelmän käyttö.¹³ Karhu on kehittänyt perinteisen oikeuslähdeopin pohjalta oman oikeuslähdeoppinsa, johon kuuluu heikosti velvoittavana

¹⁰ Aarnio 2014, s. 232.

¹¹ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, s. 25.

¹² Hirvonen 2011, s. 8.

¹³ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, s. 25-26.

oikeuslähteenä ”oikeudellinen kokemus”. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tuomarin kokemusta siitä, miten tietty tapa ratkaista asia saattaa tulevaisuudessa vaikuttaa.¹⁴ Karhun oikeuslähteoppi ottaa kokemuksen kautta empiirisen aineiston oikeuslähteeksi. Tämä poikkeaa perinteisestä jaottelusta, jossa lainoppi ja empiria on erotettu toisistaan. Myös tässä tutkielmassa käytetään perinteistä jaottelua. Johtopäätöksissä lainopin ja empiirisen tutkimuksen keinoin saatu tieto kuitenkin sidotaan yhteen.

Tässä tutkielmassa empiirinen tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin. Tämä valinta on tehty siitä syystä, että yhteisösakon mittaamista on perusteltua tutkia tuomioistuinratkaisujen tekstiä analysoimalla, eikä määrällisellä tutkimuksella ole mahdollista päästä niin syvälle tasolle mittaamisen tutkimisessa, kun otetaan huomioon, että tuomittavaan rahamäärään vaikuttaa rikoksen lisäksi oikeushenkilön ominaisuudet. Yhtä moitittavasta teosta voidaan määrätä oikeushenkilöstä riippuen huomattavan eri suuruisia yhteisösakkoja ja näin ollen esimerkiksi pelkkä summien tarkastelu voisi antaa vääristyneen kuvan yhteisösakon mittaamisesta tuomioistuimissa. Kvalitatiivisen tutkimuksen tehtävä on auttaa ymmärtämään ja selittämään tutkimuskohdetta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytään usein pieneen määrään tapauksia, jotka pyritään analysoimaan mahdollisimman tarkasti ja perusteellisesti. Aineisto valitaan harkinnanvaraisesti, eikä tutkimuksen tavoitteena ole saada yleistettävissä olevaa tietoa samassa merkityksessä kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Tutkimuksen laadun ja luotettavuuden kriteeri ei ole aineiston määrä vaan sen laatu ja tutkijan kyky rakentaa tutkimuksensa teoreettiset perustukset niin, että ne ohjaavat sekä aineiston hankinnassa että sen analyysissä.¹⁵ Tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus selvittää tilastollisesti tuomitujen yhteisösakkojen määriä, vaan syvällisemmin sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet yhteisösakon määrään yksittäistapauksissa.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu käräjä- ja hovioikeuksien tuomioista ja aineistoa on tutkittu tekstianalyysin keinoin. Tutkimusta varten on pyydetty kaikilta Suomen käräjä- ja hovioikeuksilta ratkaisut, joissa on tuomittu seuraamukseksi yhteisösakko tammikuusta 2015 toukokuuhun 2025. Tutkimuksessa on käytetty strukturoitua analyysia, jossa rakenteeltaan pääosin vakiomuotoisten tuomioiden luokittelussa käytetyt kategoriat on muotoiltu ennen aineistoon tutustumista lain ja muiden oikeuslähteiden pohjalta. Analyysin pääasiallinen tarkoitus on ollut tehdä havaintoja siitä, kuinka yhteisösakon mittaamisperusteita on sovellettu tuomioissa ja miten perusteiden käyttöä on perusteltu ja selviääkö tuomioista, miten ne ovat vaikuttaneet tuomitun yhteisösakon määrään. Tämän lisäksi analyysissa on tarkasteltu tiettyjen muuttujien, kuten tuomitun yhteisösakon määrän,

¹⁴ Karhu 2029, s. 1070.

¹⁵ Keinänen & Väättänen 2016, s. 260.

vaikutusta rangaistuksen määräämisen perustelemiseen. Huomiota on kiinnitetty myös perustelujen sisältöön.¹⁶ Tutkimuksen tavoitteena ei ole tehdä laajasti yleistettäviä johtopäätöksiä, vaan tarkastella yhteisösakon mittaamista tuomioistuimissa tietyn aineiston pohjalta.

1.4 Yhteisösakon historiaa

Oikeushenkilön rangaistusvastuu otettiin Suomessa käyttöön vuoden 1995 syyskuun alusta (743/1995). Valtioneuvosto asetti 6. päivänä huhtikuuta 1972 komitean valmistelemaan rikoslainsäädännön kokonaisvaltaisen perusuudistuksen. Oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen kannalla olivat alusta saakka painovapaustoimikunta ja myöhemmin sekä työrikos- että ympäristörikostoimikunta.¹⁷ Yhteisösakko ehdotettiin tuomittavaksi määrämärkoin niin, että vähimmäismäärä olisi 1 000 ja enimmäismäärä 1 000 000 markkaa (vuonna 1973). Yhteisösakon mittaamisperusteiksi ehdotettiin rikoksen vaarallisuutta, laajuutta ja muita sen törkeyttä osoittavia seikkoja, rikoksen tekijän asemaa yhteisössä, vastuun kiertämiseen tähtääviä harhauttavia toimia, näihin rinnastettavia seikkoja sekä yhteisön maksukykyä, varallisuutta ja muita sen taloudelliseen asemaan kokonaisuutena vaikuttavia seikkoja.¹⁸

Rikosoikeuskomitea esitti yhteisösakon lisäksi yhteisösakkoa lievempää seuraamusta, rangaistusvaroitusta. Sen ainoana tarkoituksena olisi ollut osoittaa yhteiskunnallista paheksuntaa yhteisön toiminnassa ilmenevää rikollista menettelyä kohtaan. Lausuntokierroksella kuitenkin katsottiin, että yhteisösakko on rangaistusvaroitusta sopivampi rangaistus. Ehdotettua rangaistusvaroitusta ei otettu osaksi suomalaista seuraamusjärjestelmää. Yhteisösakon osalta julkaisemisen nähtiin tarpeettomana lainkäytön julkisuuden vuoksi, joten ajatuksesta yhteisörangaistuksen julkaisemisesta luovuttiin. Oikeushenkilön rangaistusvastuun valmistelussa harkittiin myös rikoksen yhteydessä tapahtuneen toiminnan kieltämistä, mutta yhtenäisten sääntöjen laatiminen osoittautui mahdottomaksi, joten ajatus hylättiin. Hallituksen esityksessä ei otettu kantaa hallinnollisten keinojen tai pakkokeinojen käyttöön, joita kuitenkin voidaan soveltaa.¹⁹

Yhteisösakon säätämisen yhteydessä selvitettiin myös muita mahdollisia määräämistapoja, kuin tuomitsemista määrämärkoin, mutta muuta toimivaa keinoa ei löytynyt. Päiväsakkojärjestelmän ei katsottu sopivan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, sillä päiväsakkojärjestelmä on rakennettu yksilöllisiä rikosentekijöitä varten. Päiväsakkojärjestelmässä rikoksen vakavuus ilmenee tuomittujen

¹⁶ Nieminen & Lähteenmäki 2021, s. 25-27.

¹⁷ Jaatinen 2000, s. 18.

¹⁸ HE 95/1993 vp, s. 18.

¹⁹ Ibid., s. 19.

päiväsakkojen lukumäärästä, kun taas rikoksentehtäjän maksukyky otetaan huomioon päiväsakon rahamäärän kautta. Päiväsakkojärjestelmän ei katsottu toimivan oikeushenkilöiden kohdalla niiden ominaispiirteiden takia. Ensinnäkin oikeushenkilölle tuomittua sakkoa ei olisi mahdollista muuntaa vankeudeksi. Toiseksi oikeushenkilön keskimääräiset tulot eivät kerro sen maksukykyä samoin kuin luonnollisen henkilön palkka- ja muut tulot. Yhteisösakkoa ei niin ikään ole tarkoitettu rutiininomaisesti määrättäväksi seuraamukseksi, kuten päiväsakko ja sitä tuomitaan varsin harvoin verrattuna päiväsakoihin. Tämän vuoksi lainsäädäntöä valmisteltaessa katsottiin, että erillisen päiväsakkojärjestelmän toteuttaminen oikeushenkilöitä varten monimutkaisine taulukkoineen ei olisi suuren työmäärän takia edes järkevää.²⁰

Hallituksen esityksessä katsottiin, että voisi olla teoriassa mahdollista kehittää rikesakkoon verrattava seuraamus oikeushenkilöille. Oikeushenkilöön sovellettava kiinteän rahamäärän sisältävä taloudellinen seuraamus asettaisi kuitenkin taloudelliselta asemaltaan erilaiset oikeushenkilöt liiallisesti eriarvoiseen asemaan. Taloudellisesti vahvan oikeushenkilön toiminnassa tehdyn vakavan rikoksen seuraamuksena tällaisella seuraamuksella ei olisi merkittävää vaikutusta. Rikoslajikohtaisesti määrättävä kiinteä rahamäärä ei voi senkään takia olla yhteisösakon perusta, sillä ei olisi mahdollista ottaa huomioon rikoksen ja oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen yksittäistapauksellista vakavuutta.²¹

Hallituksen esityksen mukaan yhteisösakolle oli perusteltua säätää markkamääräinen alaraja, sillä sitä ei ole tarkoitettu sovellettavaksi vähäisiin rikoksiin. Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta seuraa, että yhteisösakolle tulee olla lailla säädetty yläraja. Ylärajan määrittäminen oli helpompaa, kuin alarajan. Asteikon on oltava riittävän laaja, jotta yhteisösakkoa voidaan määrätä hyvin erilaisista oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisista. Sen on mahdollistettava yhteisösakon määrääminen myös suurelle ja taloudellisesti vahvalle yritykselle tilanteessa, jossa velvollisuuksien rikkominen on erityisen vakavaa. Yläraja tuli asettaa pahimpien mahdollisten tapausten varalle, kuten esimerkiksi tilanteeseen, jossa törkeä jätehuoltomääräysten rikkominen aiheuttaa merkittävän ympäristöonnettomuuden maan suurimpiin kuuluvan osakeyhtiön toiminnassa. Toisaalta yhteisösakon enimmäismäärän ei tulisi olla niin korkea, että merkittävä osa asteikosta jäisi tosiasiallisesti käyttämättä. Rikoslakiprojektissa ehdotettiin rajoitussäännöstä sakon enimmäismäärästä, jotta rajoitettaisiin haitallisia vaikutuksia oikeushenkilön toimintaedellytyksiin. Ehdotuksesta kuitenkin luovuttiin, sillä tuomioistuimen olisi vaikea arvioida sakon vaikutuksia kokonaisuutena ja säännös voisi johtaa liialliseen varovaisuuteen sakkoa mitattaessa. Lisäksi

²⁰ HE 95/1993 vp, s. 19.

²¹ Ibid., s. 19-20.

oikeushenkilön taloudellinen asema otetaan huomioon seuraamuksen määräämisessä, mikä vähensi säännöksen tarvetta.²²

Rikoslain 1 luvun 1 §:n oikeushenkilö, jonka toiminnassa rikos on tehty, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava yhteisöosakkoon, jos se on laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi. Yhteisöosakon tuomitseminen on muutettu pakolliseksi lainsäädäntöuudistuksella 1.4.2003 alkaen. Samalla 9 luvun 4 §:ään lisättiin säännökset koskien yhteisöosakon tuomitsematta jättämistä. Yhteisöosakon pakollisuutta perusteltiin yhdenvertaisuusperiaatteella, jonka tavoitteena on oikeuskäytännön yhtenäisyys, sekä harkinnanvaraisuuden mahdollisesti aiheuttamalla heikentävällä vaikutuksella seuraamuksen yleisestävään tehoon.²³ Oikeushenkilön rangaistusvastuu koski alun perin vain 16 rikosta, mutta nykyään se kattaa yli 140 rikosta.²⁴ Soveltamisala laajenee tulevaisuudessa kansainvälisten sopimusvelvoitteiden ja laajenevan EU-sääntelyn myötä.

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakautuu kuuteen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa käydään läpi tutkimuksen aihe ja tutkimuksen tarkoitus sekä perehdytään yhteisöosakon historiaan Suomessa. Pääluvuissa 2-4 käytetään lainopillista menetelmää. Toisessa pääluvussa perehdytään oikeushenkilön rangaistusvastuun ja yhteisöosakon rikosoikeudelliseen sääntelyyn. Kolmannessa luvussa käydään yleisesti rangaistuksen mittaamisen lähtökohtia. Neljännessä luvussa perehdytään yhteisöosakon mittaamiseen.

Viides pääluku keskittyy yhteisöosakon mittaamiseen käytännön tuomioistuintoiminnassa. Tutkielman teoreettista osuutta seuraa empiirinen tarkastelu, jossa selvitetään yhteisöosakon mittaamista ja mittaamisen perustelua käytännössä tuomioistuinten ratkaisuaineiston perusteella. Johtopäätöskset-luvussa keskitytään erityisesti siihen, miten tutkimuksen teoreettisessa osassa esitetty oikeuslähteiden sisältö vastaa tuomioistuimissa käytännössä tapahtuvaa yhteisöosakon mittaamista sekä siihen, missä määrin ja millä tavoin tuomioistuinikäytännössä rangaistuksen määräämistä perustellaan.

²² HE 95/1993 vp, s. 20.

²³ HE 53/2002 vp, s. 15.

²⁴ Tapani on päätenyt tähän lukuun laskelmissaan vuonna 2020, s. 10.

2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rikosoikeudellinen sääntely ja keskeiset määritelmät

2.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena on, että luonnollinen henkilö on toteuttanut rikoksen oikeushenkilön toiminnassa. Itse oikeushenkilön ei ole katsottu voivan syyllistyä rikoksen tekemiseen. Taustalla on ajatus oikeushenkilön velvollisuudesta järjestää toimintansa lainmukaisesti. Mikäli oikeushenkilön toiminnassa syyllistytään rikokseen, voidaan rikosoikeudellinen moite kohdistaa oikeushenkilöön. Rikosoikeudellinen seuraamus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen tuomitulle oikeushenkilölle on yhteisösakko. Suomessa yhteisösakko on ainoa rikosoikeudellinen seuraamus, johon yhteisö voidaan tuomita.²⁵

Rikosoikeus on perinteisesti keskittynyt luonnollisten henkilöiden moitittaviin tekoihin. Tekniikan ja yritystoiminnan kehittymisen myötä kuitenkin myös oikeushenkilöiden toiminta on kehittynyt eri aloilla entistä merkittävämmäksi. Oikeushenkilöt ovat aiempaa suurempia ja niiden organisaatiot entistä monimutkaisempia. Perinteinen rikosoikeus ei ole aina pystynyt vastaamaan oikeudenmukaisesti ja tehokkaasti sellaiseen rikolliseen toimintaan, joka on tapahtunut oikeushenkilöiden piirissä.²⁶

Ongelmana oikeushenkilön rangaistusvastuussa on perinteisen rikosoikeuden näkökulmasta se, että oikeushenkilö on juridinen luomus, joka ei kykene itse toimimaan kiitosta tai moitetta ansaitsevalla tavalla. Perinteisessä rikosoikeudessa taas keskeistä on ollut nimenomaan moitteen osoittaminen ja rikosentekijän rankaiseminen syyllisyyden mukaan. Oikeushenkilön rangaistusvastuu muuttaa rikosoikeutta merkittäväällä tavalla. Usein on vaikea selvittää, kuka suuren oikeushenkilön palveluksessa olevista luonnollisista henkilöistä on syyllistynyt moitittavaan tekoon. Mikäli tämä henkilö on saatu selville, on tuloksena voinut olla vähäinen rangaistus luonnolliselle henkilölle, vaikka toteutettu rikollinen toiminta olisi ollut mittavaa. Ongelmallista on myös se, ettei vastuu ole tosiasiaassa kohdannut merkittävimpiä vastuutasoja esimerkiksi delegoinnin tai epämääräisten ja monimutkaisten vastuusuhteiden vuoksi. Vähäinen sakkorangaistus luonnolliselle henkilölle, joka edustaa oikeushenkilöä ei ole tehokas keino suunnata oikeushenkilön toimintaa lailliseen suuntaan, eikä tällainen rikosoikeudellinen reagointi ole myöskään tuntunut oikeudenmukaiselta, vaikka oikeushenkilö onkin voitu tuomita menettämis-seuraamuksiin ja vahingonkorvaukseen.

²⁵ Korkka-Knuts ym. 2020, s. 367.

²⁶ Matikkala 2021, s. 341.

Oikeudenmukainen vaihtoehto on, että itse oikeushenkilö voidaan saattaa tuntuvan rangaistusuhkan alaiseksi.²⁷

Yhteisöskokoon tarkoituksena on vaikuttaa oikeushenkilön päätöksentekoon sekä sen toiminnan ohjautumiseen. Monimutkaisessa ja eriytyneessä organisaatiossa yksilörangaistusten vaikutus ei välttämättä ulotu yhteisön päätöksentekotasolle. Yhteisön toimintaan ei juurikaan voida vaikuttaa sillä, että tuomitaan yksilö, jolla ei ole vaikutusta oikeushenkilön toimintatapoihin tai päätöksentekoon. Sen sijaan yhteisön taloudellista tulosta välittömästi heikentävän yhteisöskokoon voidaan olettaa vaikuttavan suoraan niiden päätöksentekijöiden harkintaan, joiden asema ja taloudelliset edut ovat sidoksissa yhteisön menestykseen ja jotka määrittävät sen toimintalinjat.²⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään RL 9 luvussa. RL 9 luku on katsottu oikeuskirjallisuudessa systematiikaltaan vaikeasti hahmotettavissa. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tarkasteleminen teorian tasolla osana rikosoikeusjärjestelmää ja sen säännösten tulkinnan nähdään olevan hankalaa. Oikeushenkilön rangaistusvastuun systematiikalle, niin kuin yleensä rikosoikeuden systematiikalle on tyypillistä se, että jos yksikin vastuun edellytys jää täyttymättä, niin muiden edellytysten käsillä oloa ei tarvitse tutkia.²⁹

2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohde

Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen voidaan tuomita yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö (RL 9:1.1). Keskeistä on asema oikeushenkilönä eli se, että subjekti on oikeuskelpoinen ja oikeudellisesti toimintakykyinen itsenäinen oikeuksien ja velvollisuuksien haltija. Lainsäätäjälle haasteita aiheuttivat julkisoikeudelliset oikeushenkilöt, sillä valtio käyttää rankaisuvalltaa ollen itsekkin julkisyhteisö. Siitä huolimatta myös julkisoikeudelliset oikeushenkilöt voivat olla vastuusubjekteja. Oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle on kuitenkin rajattu julkisen vallan käytössä tehdyt rikokset (RL 9:1.2).³⁰

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä on, että oikeushenkilö on olemassa vastuuedellytysten toteutumishetkellä. Oikeushenkilön syntyhetki määrittyy sitä koskevan lainsäädännön mukaisesti. Oikeushenkilön lakattua olemasta, ei sen puolesta tai hyväksi voida syyllistyä rikoksiin. Lainsäätäjän tarkoituksena on kuitenkin ollut sen estäminen, että vastuun voisi välttää hakemalla oikeushenkilö konkurssiin. Konkurssipesä vastaa ennen konkurssia tehdyn rikoksen

²⁷ Matikkala 2021, s. 341.

²⁸ Hirvonen & Määttä 2018, s. 456.

²⁹ Jaatinen 2000, s. 15-16.

³⁰ Matikkala 2021, s. 343.

perusteella tuomitusta yhteisösakosta ja on oikeushenkilön sijasta oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan prosessin subjektina, jos tuomio annetaan vasta konkurssiin asettamisen jälkeen.³¹

Oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeuttamiseen liittyy useita kysymyksiä, kuten se, voidaanko oikeushenkilöä pitää rikosentekijänä ja onko sitä ylipäättään mahdollista rangaista. Vallitsevan käsityksen mukaan rikos on aina seurausta inhimillisestä toiminnasta, ja siitä voivat olla vastuussa vain luonnolliset henkilöt. Oikeushenkilöä itseään ei katsota rikoksen tekijäksi, vaan oikeushenkilö tuomitaan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen sillä perusteella, että luonnollinen henkilö on toteuttanut rikoksen oikeushenkilön toiminnassa. Oikeushenkilön tuomitseminen ei edellytä, että rikoksen tehnyt luonnollinen henkilö tuomitaan rikoksesta rangaistukseen (RL 9:2.2). On mahdollista, että luonnollista henkilöä ei tuomita rangaistukseen esimerkiksi siksi, että hän on kuollut tai syyteoikeus on hänen kohdallaan vanhentunut.³² Keskusteluun oikeushenkilön rangaistusvastuusta liittyy myös oikeushenkilön oikeussubjektiviteettiin liittyviä kysymyksiä. Rangaistusvastuun kannalta näillä pohdintoilla ei kuitenkaan ole merkitystä niin kauan, kun vallitsee yksimielisyys siitä, että oikeushenkilö on pohjimmiltaan institutionaalinen tosiasia. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta pohdittaessa on kehitetty ajatuksia siitä, voisivatko organisaatiot tehdä rikoksia, ilman, että yksilöiden toimintaa voitaisiin eriyttää organisaation kokonaisuudesta. Kyseisten teorioiden ongelmana on kuitenkin niiden suhteellisen väljä suhde lainoppiin.³³

Rikoslain 9 luvun ajatus lähtee siitä, että oikeushenkilöitä ei voida rinnastaa luonnollisiin henkilöihin. Oikeushenkilö on oikeudellinen subjekti, jolle voidaan tunnustaa itsenäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Se ei kuitenkaan voi toimia itsenäisesti ilman ihmisiä. Oikeushenkilöt eivät tee itse rikoksia vaan niiden puolesta rikoksia tekevät luonnolliset henkilöt. Tämän takia RL 9 lukuun on otettu selkeät säännökset niistä luonnollisista henkilöistä, joiden tekemät rikokset voivat johtaa myös oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Rikoslain 9 luvun kolme keskeistä elementtiä ovat rikos, rikosentekijä ja oikeushenkilö sekä näiden keskinäiset suhteet.³⁴

2.3 Rikosedellytys

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä on, että sen toiminnassa on tehty rikos (RL 9:1.1 ja 9:3.1) ja että eräänlainen yhteisösyllisyysvaatimus toteutuu rikokseen nähden (RL 9:2.1). Näitä edellytyksiä voidaan kutsua rikosedellytykseksi ja yhteisöllisyysedellytykseksi. Rikosedellytykseen

³¹ Matikkala 2021, s. 343-344.

³² Ibid., s. 344.

³³ Jaatinen 2000, s. 22.

³⁴ Ibid., s. 22.

kuuluu neljä alavaatimusta. Ensinnäkin oikeushenkilön rangaistusvastuuseen voidaan tuomita vain niistä rikoksista, joihin se on rikoslaisissa erillisellä säännöksellä säädetty soveltuvaksi. Rikoslain kunkin erinäisiä rikoksia koskevan luvun lopussa on mainittu, mihin rikoksiin oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu. Oikeushenkilön rangaistusvastuu eroaa tässä esimerkiksi rikoslain 5 luvun mukaisesta osallisuudesta, joka koskee kaikkia rikoksia.³⁵

Toiseksi rikosedellytykseen kuuluu se, että kyseessä olevassa konkreettisessa luonnollisen henkilön tekemässä rikoksessa toteutuvat kaikki rikosoikeudellisen vastuun edellytykset. Oikeushenkilön rangaistusvastuu voi tulla esimerkiksi kyseeseen vain silloin, jos luonnollinen henkilö on tehnyt rikoksen tahallisesti, jos rikoslaisissa on säädetty, että rikoksen tulee olla tahallinen. Myös vastuukäedellytyksen ja syyntakaisuuden on toteuduttava. Välittömän tekijän ollessa syyntakeeton, voi rikosedellytys täytyä tilanteessa, jossa on käsillä välillisen tekemisen edellytykset.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun erityispiirteenä on kuitenkin se, että anonyymisyöllisyys riittää rikosedellytyksen täyttymiseksi (RL 9:2.2). Edellytyksenä ei siis ole se, että rikoksen tekijä saataisiin selville, vaan riittää, että rikosvastuun edellytykset toteutuvat.³⁶

Kolmantena oikeushenkilön rangaistusvastuun rikosedellytys sisältää vaatimuksen siitä, että rikosentekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi (RL 9:3.1). Neljänneksi vaaditaan, että rikosentekijä kuuluu oikeushenkilön johtoon, on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella (RL 9:3.1). Nämä rikoslain 9:3.1 mukaiset kriteerit muodostavat yhdessä rikosedellytyksen rikoskontekstin eli rikoksen katsomisen oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi. Oikeushenkilön puolesta rikoksen voi tehdä henkilö, joka on oikeutettu edustamaan oikeushenkilöä, käyttämään sen päätösvaltaa jossakin asiassa tai joka on saanut tehtäväkseen teon tekemisen. Oikeushenkilön puolesta toimii myös henkilö, jonka on annettu ymmärtää, että teko hyväksytään, tekijällä on näin ollut toimivalta teon tekemiseen tai teko on vähintäänkin hyväksytty. Oikeushenkilön hyväksi toimiminen perustuu tavallisesti tekijän omaan harkintaan tilanteessa, jossa on tarjoutunut mahdollisuus oikeushenkilöä hyödyttävään tekoon. Kriteeri ei toteudu silloin, kun rikos kohdistuu oikeushenkilöön itseensä taikka kyseessä on sabotaasitapaus. Sabotaasi voi olla kyseessä esimerkiksi silloin, kun yhtiön palveluksessa oleva henkilö katsoo tullessaan kohdelluksi väärin ja aiheuttaa siitä syystä tahallaan vesistön pilaantumisen yhtiön tuotantolaitokselta käsin.³⁷

³⁵ Matikkala 2021, s. 344-345.

³⁶ Ibid., s. 345.

³⁷ Ibid., s. 346-347.

Rikosedellytyksen täyttymisen edellytyksenä on, että rikosentekijän on kuuluttava oikeushenkilön johtoon tai hänen on oltava virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön tai hän on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella (RL 9:3.1). Oikeushenkilön johtoon kuuluvat sekä sen lakisääteisen toimielimen jäsenet että muut sen johtoasemassa olevat.

Työsuhteessa olon olennaiset piirteet on määritelty työsopimuslaissa (55/2001). Rikosentekijä voi myös olla toimeksiantosuhteessa oikeushenkilöön ja on mahdollista, että rikostoimeksianto on toimeksiantosuhteen ainoa sisältö.³⁸

2.4 Moite-edellytys

Rikosoikeuden syyllisyyskäsitelmä lähtee ajatuksesta rikosentekijästä, joka kykenee tietoiseen toimintaan ja pystyy ymmärtämään rikoksensa merkityksen sekä sen mahdolliset seuraukset. Oikeushenkilöitä ei ole Suomen oikeusjärjestyksessä pidetty rikoksen tekijöinä, sillä niiltä puuttuu rikoksen tekemisen ja syyllisyyden edellyttämät mieli ja tahto. Tekijäaseman puuttumisesta huolimatta oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen, jos oikeushenkilön rikoslain 9 luvussa säädetty rangaistusvastuun edellytyksen täytyvät.³⁹

Moite-edellytyksellä tarkoitetaan sitä, että oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos osoittaa myös oikeushenkilön toiminnan rikosoikeudellista moitittavuutta. Rikoslain 9:2.1:n mukaan oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon, jos oikeushenkilön johto on ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen taikka jos oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi. Ensimmäisessä tilanteessa on kyse siitä, että moite perustuu oikeushenkilön johtoon kuuluvan henkilön toiminnan ja oikeushenkilön samastamiseen, eikä erillistä oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta ole syytä osoittaa. Jälkiämmäisessä tilanteessa on kyse oikeushenkilön huolimattomuudesta eli organisaatiohuolimattomuudesta. Kyse ei ole isännänvastuusta, vaikka kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa siihen on viitattu usein organisaatiohuolimattomuuden yhteydessä. Kyseessä ei ole kuitenkaan ole samastamisvastuuta lukuun ottamatta tilanne, jossa rangaistusvastuu perustuu suoraan työntekijän rikokseen.⁴⁰

Samastamisessa on kyse siitä, että oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallisena rikokseen tai sallinut sen tekemisen. Vastuun perusteena on tällöin oikeushenkilön johtoon kuuluvan välitön myötävaikutus rikokseen. Se, mitkä toimielimet ovat lakimääräisiä vaihtelee eri oikeushenkilöiden

³⁸ Matikkala 2021, s. 347.

³⁹ Korkka-Knuts 2022, s. 346.

⁴⁰ Korkka-Knuts, Frände, & Helenius 2020, s. 376.

kohdalla. Esimerkiksi osakeyhtiössä lakimääräisiä toimielimiä ovat hallitus, toimitusjohtaja, hallintoneuvosto, tilintarkastajat sekä yhtiökokouksen osallistajat. Muuhun johtoon kuuluvat määräytyvät oikeushenkilön sisäisten määräysten mukaan. Heillä on kuitenkin oltava paljon sisäistä päätösvaltaa. Etenkin talousrikosoikeudessa on rikosoikeudellista tekijävastuuta laajennettu koskemaan tosiasiallisia johtajia muodollisessa johtoasemassa olevien lisäksi. RL 9:2.1:ssa mainitaan erikseen tosiasiallista päätösvaltaa oikeushenkilössä käyttävä. Rikokseen osallisuus tarkoittaa osallisuutta tekijänä tai RL 5 luvun mukaisena yllyttäjänä tai avunantajana. Vastuuperuste toteutuu myös silloin, kun johtoon kuuluva sallii rikoksen tekemisen. Rikoksen sallimisesta on kyse silloin, kun johtoon kuuluva tietää, että rikos tullaan tekemään tai sellaista tehdään ja rikos on estettävissä.⁴¹ Samastaminen voi olla kyseessä esimerkiksi tilanteessa, jossa yhtiön toimitusjohtaja on ottanut vastaan lahjuksen ja vastapalvelukseksi ottaa lahjuksen tarjonnan tahon yhtiön yhteistyökumppaniksi. Tällaisessa tapauksessa yhtiö voidaan tuomita oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.⁴²

Tilanteessa, jossa oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi on kyseessä toiminnan järjestämistä koskevien velvollisuuksien laiminlyönti yhteisösyllisyytenä eli organisaatiohuolimattomuus. Oikeushenkilön on järjestettävä toimintansa niin, että sen puolesta tai hyväksi ei tehdä rikoksia. Oikeushenkilöitä ja toiminta-aloja koskevasta lainsäädännöstä löytyvät velvollisuudet, joita oikeushenkilöiden tulee noudattaa. Tietyillä aloilla tulee huomioida myös muita määräyksiä. Esimerkiksi arvopaperimarkkinoilla tulee noudattaa Fivan määräyksiä ja ohjeita.⁴³ Toiminnan järjestämistä koskevien velvollisuuksien laiminlyönti vastuuperusteena edellyttää myös sitä, että laiminlyönti on mahdollistanut rikoksen tekemisen taikka olennaisesti lisännyt rikoksen tekemisen mahdollisuutta.⁴⁴ Organisaatiohuolimattomuus voi tulla kyseeseen esimerkiksi tapauksessa, jossa yhtiö on laiminlyönyt työntekijänsä kouluttamisen ja tämän takia työntekijä ottaa vastaan lahjuksen tavaran toimittajalta ja suostuu tekemään lahjusta vastaan vastapalveluksen. Yhtiö on laiminlyönyt huolellisuusvelvollisuutensa ja näin se voidaan tuomita oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.⁴⁵

⁴¹ Matikkala 2021, s. 348-349.

⁴² Korkka-Knuts 2022, s. 349.

⁴³ Katso lisää, Häyrynen 2009, s. 259.

⁴⁴ Matikkala 2021, s. 349.

⁴⁵ Korkka-Knuts 2022, s. 349-350.

2.5 Oikeushenkilön rangaistusvastuu talousrikoksissa

Talousrikoksen käsitteelle ei ole oikeudellisessa sääntelyssä vakiintunutta ja tyhjentävää määritelmää, vaan sen sisältö vaihtelee kontekstista riippuen. Lähtökohtaisesti kuitenkin talousrikoksilla tarkoitetaan ensinnäkin talouselämän rikollisuutta, jossa rikoksiin syyllistytään laillisen yritystoiminnan yhteydessä. Toisaalta talousrikoksiksi katsotaan myös ammattimainen ja järjestäytynyt talousrikollisuus, jossa yritys on ainoastaan rikoksen tekovälineenä. Myös julkishallinnon virkamiesten talousrikollisuus katsotaan kuuluvan talousrikoksiin. Käsitteen ulkopuolelle on rajattu yksityishenkilöiden tekemät perinteiset rikokset, joihin kuuluvat esimerkiksi petokset ja kavallukset.⁴⁶

Keskeistä talousrikoksissa katsotaan olevan se, että erotuksena perinteisiin yksilörikoksiin, talousrikokset tehdään jonkin organisaation, useimmiten yrityksen, toimesta tai toiminnan puitteissa. Rikokset tehdään yritystoiminnan, sen organisatorisen viitekehyksen tai korkean yhteiskunnallisen aseman mahdollistamana.⁴⁷ Suomessa talousrikollisuuden käsitteeksi on vakiintunut poliisin käytössä oleva määritelmä, jonka mukaan talousrikoksella tarkoitetaan yrityksen, julkishallinnon tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä. Yrityksen tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tehdyllä teolla tai laiminlyönnillä tarkoitetaan joko tosiasiallista tai tällaiseksi naamioitua yritystoimintaa, mutta ei kuitenkaan sellaista toimintaa, jossa ainoastaan käytetään yrityksen tai yhteisön nimeä, ellei toiminta tähtää huomattavaan välittömään tai välilliseen hyötyyn.⁴⁸

Esimerkiksi Träskman on 1980-luvulla luokitellut talousrikokset seitsemään eri luokkaan: rikoksiin, jotka kohdistuvat 1) osakkeen omistajiin ja yhtiömiehiin, 2) velkojiin ja takaajiin, 3) työntekijöihin, 4) kuluttajiin, 5) kilpailijoihin, 6) ihmiskuntaan ja 7) valtioon.⁴⁹ Alvesalo on määritellyt myös henkeen ja terveyteen kohdistuvat työ- ja ympäristörikokset talousrikoksiksi, vaikka nämä ovat kuitenkin jääneet talousrikostorjuntaohjelmissa ja tutkintatyössä vähälle huomiolle. Talousrikoksen määritelmään liittyvä keskustelu on palautettavissa viime kädessä rikoslainsäädäntöä koskevaan täsmällisyysedellytykseen. Rikoslainsäätelyn täsmällisyyden näkökulmasta olisi tärkeä ymmärtää, mitä tarkoitetaan ”taloudella”, johon talousrikollisuus kohdistuu. Sääntelyn täsmällisyyden vaatimus

⁴⁶ Alvesalo 2006, s. 4.

⁴⁷ Ibid., s. 2.

⁴⁸ Ibid., s. 4.

⁴⁹ Träskman 1981, s. 18-20. Ks. Kotiranta 2014, s. 108-109.

korostuu erityisesti silloin, kun kuka vaan voi syyllistyä talousrikokseen. Pääsääntöisesti rikosoikeuden säännökset ovat yleisiä ja kaikkia koskevia.⁵⁰

Tässä tutkielmassa talousrikoksen ulkopuolelle on päätetty jättää työ- ja ympäristörikokset. Tämä rajaus ei ollut selvillä tutkimustyön alussa ja se vaati paljon pohdintaa tutkimustyön edetessä. Empiirisen aineiston läpikäynnissä kuitenkin korostui, että suurin osa oikeushenkilön rangaistusvastuutuomioista koski työturvallisuusrikoksia. Vaikka työturvallisuusrikokset on mahdollista luokitella talousrikoksiksi, poikkeavat ne kuitenkin perinteisesti ymmärretyltä talousrikosten ydinalueelta niin, että niissä on usein uhrina luonnollinen henkilö ja toisaalta rikoksella ei yleensä suoraan välttämättä tavoitella tiettyä taloudellista summaa, vaikka työturvallisuuden laiminlyönnillä voi saada taloudellista hyötyä. Halonen ym. ovat katsoneet, että yhteisösalon tuomitseminen talousrikoksista on edelleen harvinaista, vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset tulisi järjestelmällisesti selvittää ja syyttäjän vaatia sakkorangaistusta aina, kun edellytykset täyttyvät.⁵¹ Tässä tutkielmassa on keskitytty talousrikosoikeuden ydinalueeseen ja rikosten luokittelu talousrikoksiksi on tehty kiinnittäen huomiota vakiintuneeseen poliisin käyttämään määritelmään.

Empiirisen aineiston valinnassa tuomioistuinratkaisuita tarkasteltiin niin, että aineistoksi valittiin ratkaisut, joissa laillisen oikeushenkilön toiminnan yhteydessä oli syyllistytty rikokseen, jonka tarkoituksena on saada välillistä tai välitöntä taloudellista hyötyä. Työturvallisuusrikosten lisäksi myös ympäristörikokset jätettiin aineiston ulkopuolelle, sillä ne olivat toisiksi yleisin rikosryhmä ja niihinkin liittyy erityispiirteitä, jotka poikkeavat perinteisistä talousrikoksista. Tällä rajauksella ei kuitenkaan pyritä väittämään, että työ- ja ympäristörikokset eivät olisi talousrikoksia, vaan ennemminkin kannanotto koskee sitä, että ne eivät kuulu perinteisen talousrikosoikeuden ydinalueelle.

⁵⁰ Kotiranta 2014, s. 112.

⁵¹ Halonen ym. 2022, s. 268.

3 Rangaistuksen mittaaminen

3.1 Yleisesti rangaistuksen määräämisestä

Rangaistuksen määräämisen yleiset opit löytyvät RL 6 luvun säännöksistä. RL 6 luku koskee soveltuvilta osin myös yhteisösakon määräämistä. Yhteisösakkoon liittyy kuitenkin tiettyjä erityispiirteitä. Rangaistuksen määräämisellä tarkoitetaan osaratkaisuja, joita tuomioistuin tekee. Tähän kuuluu rangaistusasteikon vahvistaminen, rangaistuslajin valinta sekä rangaistuksen mittaaminen. Tuomioistuin huomioi tässä kohtaa myös mahdolliset rangaistuksesta tehtävät vähennykset sekä muut rangaistusta koskevat lausumat. Rangaistuksen tuomitseminen oikeushenkilölle poikkeaa luonnollisen henkilön rangaistuksen määräämisestä siten, että oikeushenkilön kohdalla ei valita rangaistuslajia, vaan yhteisösakko on ainoa mahdollinen rangaistus. Yhteisösakon suuruutta ei ole säädetty rikoksen tunnusmerkistön yhteydessä, vaan se mitataan aina rikoslain 9 luvun 5 §:n rangaistusasteikolta.

”Rangaistuksen mittaaminen” voi käsitteenä aiheuttaa tulkintaongelmia, sillä se on mahdollista ymmärtää niin suppeassa kuin laajassakin merkityksessä. Suppeimmassa merkityksessä rangaistuksen mittaamisella tarkoitetaan rangaistuksen määräämistä vahvistettavan asteikon ja rangaistuslajin sisällä. Laajemmassa merkityksessä rangaistuksen mittaamisen voidaan katsoa kattavan myös asteikon vahvistamisen. Termin laajin merkitys sisältää puolestaan päätöksen sekä rangaistuksen määrästä, että lajista. Lain esitöissä rangaistuksen mittaamiseen on katsottu kuuluvaksi kaikki ne ratkaisut, jotka koskevat päätöstä rangaistuksen ankaruudesta. Tähän kuuluvat määrällisesti mitattavat suureet, esimerkiksi sakon määrä ja toisaalta rangaistuslajin valinta.⁵² Koska tämä tutkielma koskee yhteisösakkoa, on perusteltua käyttää ”rangaistuksen mittaaminen” -käsitettä suppeassa merkityksessä niin, että rangaistuksen mittaamisella tarkoitetaan tässä tutkielmassa rangaistuksen vahvistamista jo päätetyn rangaistusasteikon ja -lajin sisällä. Rangaistuslaji oikeushenkilön kohdalla on aina yhteisösakko ja rangaistusasteikko on RL 9 luvun 5 §:ssä säädetty 850 – 850.000 euroa, joka koskee kaikkia tunnusmerkistöjä, joista voidaan tuomita oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.

3.2 Rangaistuksen mittaamisperiaatteet

Rangaistuksen mittaamisperiaatteet on jaettu perinteisesti oikeudenmukaisuus- ja tarkoituksenmukaisuusperiaatteisiin. Oikeudenmukaisuuden toteutuminen edellyttää ennen kaikkea

⁵² HE 44/2002 vp, s. 12. ja Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 25.

rikosoikeudellisten suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteiden noudattamista.

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteet liittyvät rangaistuksen ja rangaistusjärjestelmän sosiaalisiin tehtäviin eli rangaistuksen yleis- ja erityisestävyyden vaikutusten ylläpitoon ja vahvistumiseen.⁵³

Suhteellisuusperiaate on johtava rangaistuksen mittaamisperiaate. Rikoslain 6 luvun 4 §:ssä on rangaistuksen mittaamista koskeva yleissäännös, jonka mukaan rangaistus tulee mitata niin, että se on oikeanmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä teosta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Suhteellisuus voidaan jakaa absoluuttiseen suhteellisuusperiaatteeseen ja relatiiviseen suhteellisuusperiaatteeseen. Absoluuttinen suhteellisuusperiaate määrittää rikoksen ja siitä seuraavan rangaistuksen välistä suhdetta, kun taas relatiivinen suhteellisuusperiaate asettaa rikokset keskinäiseen suhteeseen toisiinsa nähden.⁵⁴

Relatiivisesta näkökulmasta suhteellisuusperiaatteen toteutuminen tarkoittaa sitä, että eri törkeysastetta olevissa rikoksissa rangaistukset eroavat toisistaan siten, että se heijastaa oikeasuhtaisesti rikosten moitittavuusasteiden eroja. Suhteellisuusperiaatteen vastaista olisi esimerkiksi se, että ryöstöstä ja näpistyksestä tuomittaisiin samat rangaistukset. Relatiivisen suhteellisuusperiaatteen noudattaminen edellyttää myös sitä, että rangaistuksen ankaruus heijastaa rikosten välisiä törkeyseroja myös niin, että rangaistuksen etäisyys ankaruudessa toisistaan on sama, kuin niiden perustana olevien rikosten keskinäinen törkeysero. Tästä syystä tarvitaan kriteerit, joiden perusteella päätetään sekä rikosten moitittavuuseroista että rangaistusten ankaruuseroista.⁵⁵

Absoluuttinen suhteellisuus määrittää, mikä on oikeaksi katsottava rangaistus rikoksesta. Tämän määrittäminen on haastavampaa, kuin rikosten vertailu toisiinsa. Usein vastausta tähän lähdetään etsimään oikeustajunnasta. Ajatus yleisestä oikeustajunnasta on monilta osin kuitenkin vain fiktio.⁵⁶

Rikoslainsäädännön tehtävänä ei ole heijastaa kansan näkemysten keskiarvoa. Mikäli näin olisi, niin kuolemanrangaistus ja kidutuksen käyttö olisivat edelleen osana pohjoismaista rikoslainsäädäntöä. Lappi-Seppälä on todennut, että keskustelu suhteellisuusperiaatteen edellyttämästä absoluuttisesta rangaistustasosta on usein liiankin teoreettista. Pohdinta ei voi lähteä oletuksesta, ettei lainsäädäntöä olisi jo olemassa, sillä rikokset on määritelty laissa, niille on vahvistettu rangaistusasteikot ja tuomioistuimet ovat pitkään soveltaneet niitä. Sanktiotasosta päättäminen on

⁵³ Lappi-Seppälä 2000, s. 312.

⁵⁴ Ibid., s. 312-313.

⁵⁵ Ibid., s. 313.

⁵⁶ Ibid., s. 314. Oikeudenmukainen rangaistus on sen mukaan rangaistus, jonka kansan enemmistö kokee oikeudenmukaiseksi. Vaikka ratkaisu vaikuttaa yksinkertaiselta, se ei sitä tosiasiaassa ole. Tämä johtuu siitä, että ihmiset eivät ole yksimielisiä ja käsitykset oikeudenmukaisista rangaistuksista vaihtelevat eri tilanteissa ja eri ihmisillä.

ymmärrettävä jatkuvana prosessina, jossa rikoksia arvioidaan suhteessa toisiinsa ja tuomittuja rangaistuksia suhteutetaan eri rikoksiin. Absoluuttisen sanktiotason määrittäminen on näin ollen väistämättä sidoksissa rikosten välisen relatiivisen sanktiotason määrittelyyn. Ei ole mahdollista esittää yksiselitteistä kriteeriä sille, kuinka ankaria rangaistusten yhteiskunnassa tulisi olla. Sen sijaan voidaan käydä keskustelua rikosten keskinäisestä törkeysjärjestyksestä ja esittää perusteltuja kannanottoja siitä, mikä rangaistus on lievin ja mikä ankarin hyväksyttävä seuraamus. Ankarinta rangaistusta sovelletaan silloin, kun kyse on törkeimmäksi katsotusta rikoksesta, ja lievintä silloin, kun rikos on arvioitavissa vähäisimmäksi. Muut rikokset asettuvat näiden ääripäiden väliin tavalla, joka heijastaa niiden keskinäistä suhteellista vakavuutta.⁵⁷

Vaikka rikoslain 6 luvun 4 § ei sinänsä vastaa kysymykseen siitä, milloin rangaistusta voidaan pitää oikeudenmukaisena, se asettaa kuitenkin kyseisen arvioinnin lähtökohdat osoittamalla ne muissa mittaamisnormeissa täsmennettävät perusteet, joihin oikeudenmukaisuusarvioinnissa ja rikosten välisessä vertailussa on kiinnitettävä huomiota. Tämä muodostaa samalla rangaistusta määrävän tuomarin keskeisen näkökulman suhteellisuusperiaatteen soveltamiseen.⁵⁸

Yhdenvertaisuusperiaate tarkoittaa sitä, että samanlaisia tapauksia tulee kohdella samalla tavalla ja erilaisia tapauksia eri tavalla. Periaate käy Suomessa ilmi perustuslain 7 §:stä, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. RL 6 luvun 4 § edellyttää suhteellisuusperiaatteen toteutumisen ohella, että tuomioistuin kiinnittää erityistä huomiota rangaistusta mitatessaan oikeuskäytännön yhtenäisyyteen. Yhdenvertaisuusperiaatteen riittävä toteutuminen taataan oikeuskäytännön yhtenäisyyden huomioon ottamisella.⁵⁹ Ratkaisussa KKO 1973 II 73 on vahvistettu, että yhdenvertaisuusperiaatteen räikeä sivuuttaminen voi johtaa virkavastuuseen. Ratkaisussa kahdelle rikoskumppanille määrätty rangaistukset olivat ilmeisessä epäsuhteessa keskenään niin, että rangaistusten mittaaminen loukkasi yhdenvertaisuusperiaatetta ja se katsottiin virkavirheeksi.

Sinänsä yhdenvertaisuusperiaatteen sisältö on ongelmaton siinä suhteessa, että erilaisia tapauksia on kohdeltava eri lailla ja samanlaisia samalla lailla. Haasteita liittyy kuitenkin siihen, miten oikeustapausten erilaisuutta tulee arvioida. Yhdenvertaisuusperiaatteen ratkaiseva esikysymys on samankaltaisuuden ja erilaisuuden edellytysten vahvistaminen. Tähän ei ole löydettävissä vastausta yhdenvertaisuusperiaatteesta itsestään, vaan vastaus on erikseen etsittävä rangaistuksen mittaamisperiaatteita koskevista oikeusnormeista. Toinen haaste liittyy siihen, että kaksi rikostapausta eivät koskaan vastaa toisiaan täydellisesti. Yhdenvertaisuusperiaate menettäisi

⁵⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 317.

⁵⁸ Ibid., s. 317.

⁵⁹ Ibid., s. 317.

merkityksensä, jos tapausten samanlainen kohtelu edellyttäisi täydellistä samanlaisuutta. Tällöin voitaisiin päätyä tilanteeseen, jossa kaikkia tapauksia kohdeltaisiin eri tavoin. Tästä syystä yhdenvertaisuusperiaate edellyttääkin sitä, että olennaisilta osiltaan samanlaisia tapauksia on kohdeltava samalla tavalla. Kolmanneksi haasteeksi tulee käytännössä varmistaa, että sen jälkeen, kun tapaukset vastaavat rangaistuksen mittaamisperusteita koskevien tulkintaohjeiden mukaan riittävässä määrin toisiaan, on niistä tuomittava samanlaiset rangaistukset.⁶⁰

Oikeuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi rikoslain esitöiden pohjalta on muodostettu mittaamisharkinnan ohjeeksi normaalirangaistusajatteluksi kutsuttu päätöksentekomalli.

Normaalirangaistusajattelun mukaan normaalirikoksesta tulee tuomita normaalirangaistus, mikäli ei ole syytä poiketa lievempään tai ankarampaan suuntaan. Tällä ajattelumallilla rangaistuksen mittaamiselle pyritään tarjoamaan konkreettinen lähtökohta ja kiintopiste.

Normaalirangaistusajattelun mukaan tuo kiintopiste haettaisiin oikeuskäytännöstä. Oikeuskäytännön yhtenäisyys taattaisiin niin, että tuomioistuin pitäytyy käytännön vakiinnuttamilla keskimääräisillä linjoilla, ellei syytä näistä poikkeamiseen ole. Normaalirangaistusajattelun mukainen mittaaminen tapahtuu rikosten vertailun avulla.⁶¹

”Normaalirikos” rangaistuksen mittaamisprosessin kuvauksena on väistämättä vain teoreettinen yksinkertaistus. Toteutuneiden rikosten ja niistä määrättyjen rangaistusten kokonaisuudesta ei ole mahdollista erottaa yhtä yksiselitteistä normaalirikosta tai -rangaistusta, vaan ainoastaan joukko toistuvia tyyppitilanteita. Näitä voidaan puolestaan tilastollisen tarkastelun kautta jäsentää niin kutsutuiksi tyyppirangaistusvyöhykkeiksi. Yhteisösakon mittaamisen osalta normaalirikoksen määrittäminen tai edes tyyppirangaistusvyöhykkeen kuvaaminen on haastavaa, sillä yhteisösakkoa tuomitaan vain harvoin. Ainoastaan työturvallisuusrikoksesta on tuomittu yhteisösakkoa niin usein, että tyyppirangaistusvyöhykkeen kuvaaminen voisi olla mahdollista. Muista rikoksista ei ole saatavilla laajaa tuomioistuinikäytäntöä. Yhteisösakon mittaamisen osalta onkin riski, että kokematon tuomari sitoutuu liikaa normaalirangaistusajatteluun ja hakeutuu harvinaisissa tilanteissa liikaa keskilinjalle. Toisaalta kuitenkin suurempi riski on siinä, jos kokematon tuomari tekee päätöksen rangaistuksen mittaamisesta ilman minkäänlaista konkreettista lähtötasoa.⁶²

Rangaistuksen mittaamista ohjaavat muodollisten oikeusturva- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden ohella pehmeämmät kohtuuden ja humanisuuden arvot. Suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteiden määräämästä kohtelusta voidaan yksittäistapauksissa joustaa vedoten

⁶⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 318.

⁶¹ Ibid., s. 318.

⁶² Ibid., s. 318-319.

kohtuusperiaatteeseen. Kohtuusnäkökohtien merkitys rikosoikeudessa on lisääntynyt, kun lakiin on otettu lukuisia joustolausekkeita ja kohtuullistamissäännöksiä. Kohtuusperiaate ilmenee RL 6 luvun 7 §:n sanktiokumulaatiosäännöksestä, jonka mukaan tuomioistuimen on rangaistusta mitattaessa otettava huomioon tuomitulle teosta mahdollisesti aiheutuvat muut seuraamukset, jos nämä yhdessä rikoksesta muutoin normaalikäytännön mukaan mitattavan rangaistuksen kanssa johtaisivat kohtuuttomaan lopputulokseen. Kohtuullisuusperiaatetta ilmaisevat myös toimenpiteistä luopumissäännöksiin otetut kohtuusperusteet ja esimerkkejä löytyy myös rangaistuksen täytäntöönpanon puolelta. Myös sovittelujärjestelmät ilmaisevat kohtuusperiaatetta.⁶³

Kohtuullistaminen on aina poikkeamista muodollisen yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksista ja se merkitsee kohtelun lieventämistä siitä, mihin olisi normaalisääntöjä noudattamalla päädytty. Yhdenvertaisuusperiaate edustaa sääntömääräisen ja yleisestävän oikeudenmukaisuuden ideaalia, jossa korostuvat ennakoitavuuden ja oikeusturvan arvot. Kohtuullistaminen ilmentää yksilöllisen ja tapauskohtaisen oikeudenmukaisuuden ideaalia.⁶⁴ Kohtuusperiaatetta soveltaessaan tuomari ottaa kantaa siihen, johtaisiko normaalisääntöjen soveltaminen kyseessä olevassa tapauksessa kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.⁶⁵ Humanisuuden vaatimus kehottaa välttämään tarpeetonta kärsimyksen aiheuttamista ja pitämään rangaistuksilla aiheutetun kärsimyksen minimissään. Materiaalista sisältöä humanisuuden vaatimuksille antavat esimerkiksi kansainväliset ihmisoikeusnormit sekä Suomen perustuslain kielto tuomita ketään kuolemaan tai ihmisarvoa loukkaavaan rangaistukseen. Samaa näkökulmaa edustaa rikosoikeudellinen ultima ratio -periaate, jonka mukaan rikosoikeutta on käytettävä viimesijaisena keinona.⁶⁶

Tuomarin ensisijaisena tehtävänä on oikeusturvaodotuksen täyttäminen.

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteet ovat alisteisia tälle tehtävälle. Tarkoituksenmukaisuusperiaatteilla tarkoitetaan yleis- ja erityispreventiota, eli sitä, että rangaistuksella on moraalialuova vaikutus ja toisaalta erityisestävä vaikutus yksittäisen rikoksen ja rangaistuksen kohdalla.⁶⁷

⁶³ Lappi-Seppälä 2000, s. 320.

⁶⁴ Ibid., s. 320.

⁶⁵ Lappi-Seppälä ym. 2025, s. 170.

⁶⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 321-322.

⁶⁷ Ibid., s. 322-325.

4 Yhteisösakon mittaamisperusteet

4.1 Yhteisösakon mittaamisen erityispiirteet

Rikoslain 9 luvun 5 §:ssä on säädetty yhteisösakon määrästä, jonka alaraja on 850 ja yläraja 850.000 euroa. Laissa säädetty yhteisösakon asteikko on yleinen ja se koskee yhteisösakon määräämistä kaikkien sen soveltamisalaan kuuluvien rikosten yhteydessä. Yhteisösakko ei siis vastaa päiväsakkojärjestelmää, jossa päiväsakkojen lukumäärä perustuu teon rangaistavuusarvoon ja päiväsakon rahamäärä rikoksesta tuomitun maksukykyyn. Yhteisösakon mittaamisperusteista säädetään RL 9 luvun 6 §:ssä. Yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan. Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, tekijän asema oikeushenkilön toimielimissä, se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä, sekä muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaamisperusteet (RL 9:6:2).

Rangaistuksen mittaaminen eroaa luonnollisille henkilöille tuomittavien rangaistusten mittaamisharkinnasta. Luonnolliselle henkilölle määrättävä sakkorangaistus perustuu rikoksen törkeyttä ilmentävään päiväsakkojen lukumäärään, ja sakotettavan kohtuullista maksukykyä ilmentävään päiväsakon rahamäärään (RL 2a:1-2). Yhteisösakon mittaamisharkinnassa tulee sovittaa yhteen yleisen rangaistuksen mittaamisperusteiden kanssa ne erityisvaatimukset, jotka johtuvat oikeushenkilön ja sen velvollisuuksien rikkomisen luonteesta.⁶⁸ Yhteisösakon mittaaminen on haastavampaa, koska oikeushenkilön rangaistusvastuun yhteydessä rikosta joudutaan tarkastelemaan sekä yksittäisen tekijän toimintana että oikeushenkilön organisaatiotason laiminlyöntien seurauksena. Hallituksen esityksessä korostetaan, että oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan kuuluvissa rikoksissa yksittäisten rikosentekijöiden rangaistukset määrätään ja mitataan rikoslainsäädännössä ja lainkäytössä vakiintuneiden periaatteiden mukaisesti. Oikeushenkilöä ei kuitenkaan pidetä rikoksen tekijänä, eikä sillä ole luonnolliseen henkilöön rinnastettavaa syyllisyyttä.⁶⁹

Yhteisösakon rahamäärän vahvistamiseen vaikuttavat oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden laiminlyönnin laajuus ja laatu taikka sen johdon osallisuus rikokseen tai rikoksen salliminen, että oikeushenkilön taloudellinen asema. Hallituksen esityksen mukaan

⁶⁸ Tapani, Tolvanen & Kemppinen 2022. s. 236 (Tapani & Tolvanen 2016. s. 213.).

⁶⁹ HE 95/1993 vp, s. 39-40, Jaatinen 2000, s. 129.

periaatteellisena lähtökohtana on, että laiminlyönnillä tai johdon osuudella ja oikeushenkilön taloudellisella asemalla tulee olla suunnilleen sama painoarvo yhteisösakon suuruuden määrittämiseen. Etukäteen ei ole kuitenkaan mahdollista antaa täsmällisiä ohjeita siitä, mitä yhtenäinen painotus yksittäistapauksissa merkitsee, vaikka suuntaviivoja on kuitenkin mahdollista esittää. Lähtökohtana on, että yhteisösakkoa ei voida määrätä asteikon ylimmästä puoliskosta, jos oikeushenkilön taloudellinen asema on heikko, vaikka laiminlyönti tai johdon osuus rikokseen olisi vakava. Vastaavasti asteikon alemmaa puoliskoa sovelletaan silloin, kun menettely vain vähäisesti ylittää rangaistusvastuun rajan, vaikka oikeushenkilö olisikin taloudelliselta asemaltaan poikkeuksellisen vahva. Hallituksen esityksen mukaan taloudelliselta asemaltaan heikolle oikeushenkilölle vähäisestä laiminlyönnistä tuomittava yhteisösakko ei saa ylittää juurikaan asteikon alarajaa.⁷⁰

Lain esitöistä, oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudesta ole johdettavissa selkeää kantaa siihen, millä tavoin mittaamisperusteiden keskinäinen painoarvo tulisi määritellä. Yksityiskohtaisten mittaamisohjeiden antaminen ei olisi tarkoituksenmukaista, sillä ne eivät voisi riittävästi huomioida rikostapausten yksilöllisiä erityispiirteitä. Lisäksi liian tarkkarajaiset ohjeet saattaisivat johtaa oikeuskäytännön epäyhtenäisyyteen, sillä ne edellyttäisivät useiden samanaikaisten tekijöiden arvioimista. Rangaistuksen mittaamisessa keskeisenä lähtökohtana on yhteiskunnassa vakiintunut käsitys rikoksen vakavuuden ja rangaistuksen ankaruuden välisestä suhteesta. Yhteisösakon mittaamisperusteita laadittaessa on pyritty sovittamaan yhteen oikeushenkilön vastuuseen ja velvollisuuksien rikkomiseen liittyvät erityisvaatimukset yleisten rangaistuksen mittaamisperusteiden kanssa.⁷¹

Yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaisesti rangaistuksen tulee olla ankaruudeltaan oikeanmukaisessa suhteessa rikokseen, rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen sekä muihin seikkoihin, joiden perusteella rikoksen vakavuutta arvioidaan. Varallisuuden kohdistuvien rangaistusten, eli sakkojen, määrät on perinteisesti suhteutettu rikoksesta tuomitun varallisuuteen ja maksukykyyn.⁷² Yleiset rangaistusten mittaamisperiaatteet voivat kuitenkin olla yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa ongelmallisia, sillä esimerkiksi vaatimus rangaistuksen oikeanmukaisesta suhteesta rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen ei anna yleisluontoisuutensa johdosta lainkäyttäjälle ohjeita, miten rangaistus tulee yksittäistapauksessa mitata. Myös rangaistuskäytännön yhtenäisyyden edistäminen on keskeinen mittaamisen lähtökohta, mutta senkin toteuttaminen on ongelmallista käytännössä, koska

⁷⁰ HE 95/1993 vp, s. 39.

⁷¹ HE 95/1993 vp, s. 21 ja HE 44/2002 vp, s. 11.

⁷² HE 95/1993 vp, s. 39.

yhteisösakon tuomitseminen on suhteellisen harvinaista ja näin ollen kaikista tunnusmerkistöistä ei muodostu laajaa oikeuskäytäntöä yhteisösakon mittaamisen osalta.⁷³

Eri mittaamisperusteiden merkitys vaihtelee sen mukaan, mistä rangaistusvastuun edellytyksestä on kyse. Tilanteessa, jossa rangaistusvastuun perusteet ovat olemassa sillä perusteella, että oikeushenkilön organisaatiossa on laiminlyöty huolellisuusvelvoitteiden noudattaminen, korostuu itse velvoitteiden rikkominen yhteisösakon mittaamisharkinnassa. Rikoksenteelijän kuulussa oikeushenkilön johtoon, korostuvat mittaamisperusteina puolestaan rikoksen laji ja vakavuus.⁷⁴

Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamisessa tuomioistuinten omaksumalla rangaistuskäytännöllä on keskeinen merkitys, sillä rikoslain 9 luvun 5 §:ssä säädetty yhteisösakon euromääräinen asteikko on sovellettavissa kaikkiin oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan kuuluviin rikoksiin sekä kaikkiin oikeushenkilötyyppeihin. Näin ollen yhteisösakon mittaamisen rajat määräytyvät tässä lainkohdassa asetetun asteikon puitteissa.

Yhteisösakon mittaamista käytännössä ovat tutkineet Lähteenmäki ym.⁷⁵ ja Tapani.⁷⁶ Lähteenmäki ym. ovat tutkineet yhteisösakon mittaamista työturvallisuusrikoksissa kvantitatiivisesti ja havaitsivat mittaamisperusteiden käytön olevan epämääräistä. Ratkaisut jäivät usein yleisluontoisiksi ja perusteluja ei ollut avattu tarpeeksi, esimerkiksi niin, että mittaamisen perusteena todettiin vain olevan ”laiminlyönnin laatu ja laajuus”. Rikoksen moitittavuuden ja tuomion suhde ei ollut aina selvä. Tutkimuksessa tuotiin esiin, että perusteluja tulisi tehdä avoimemmin ja selkeämmin, ja rangaistuksen määrät pitäisi aina riittävästi perustella. Korkeimman oikeuden tulisi myös antaa ennakkopäätöksiä yhteisösakon mittaamisesta, sillä oikeushenkilöiden rangaistusasteikko on poikkeuksellisen laaja ja perusteluvollisuudella suuri merkitys.⁷⁷

Tapani on tutkinut oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen liittyviä oikeudellisia ja käytöllisiä kysymyksiä haastatteleamalla asiaan perehtyneitä juristeja ja tutkijoita. Mittaamisen osalta haastatteluissa nousi esiin, että yhteisösakon mittaamisperusteisiin on periaatteessa kirjattu mittaamisharkinnan näkökulmasta relevantit seikat, mutta mittaamisharkinnassa näyttäisi olevan vaikea saavuttaa ennakoitavaa mittaamiskäytäntöä. Tähän vaikuttaa ilmeisesti osaltaan se, että esitutkinnassa ei onnistuta hankkimaan riittävän kattavasti tietoa mittaamisen näkökulmasta merkityksellisistä seikoista. Tätä tiedon puutetta on vaikea korvata myöhemmin rikosprosessin eri

⁷³ Jaatinen 2000, s. 130.

⁷⁴ Ibid., s. 130.

⁷⁵ Lähteenmäki ym. 2016.

⁷⁶ Tapani 2020.

⁷⁷ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1077.

vaiheissa. Ongelmana voi olla myös se, että yhteisösakkoa koskevissa seuraamuskannanotoissa ei kyetä esitutkinnassa hankitun selvityksen perusteella erittelemään eri mittaamisperusteiden vaikutusta, vaan kannanotto pohjautuu suoraviivaisesti tiettyihin vastaajana olevan yhtiön liiketaloudellisiin tunnuslukuihin. Tapanin mukaan vaikuttaa siltä, että tiedon niukkuus ei ole johtanut siihen, että syyttäjät pyytäisivät ainakaan laajamittaisesti lisätutkintaa.⁷⁸

4.2 Johdon osuus

Lähtökohdaksi yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa otetaan oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatu ja laajuus tai oikeushenkilön johdon osuus rikokseen. Johdon osuudesta rikokseen on säädetty RL 9 luvun 2 §:n 1 momentissa, jonka mukaan johdon osuudella tarkoitetaan sitä, että oikeushenkilön lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen tekemisen.⁷⁹

Rikoksen merkityksen mittaaminen korostuu silloin, kun oikeushenkilön johto on osallisena rikoksessa. Tällaisessa tapauksessa voi tehdyn rikoksen lajilla ja vakavuudella olla ratkaiseva merkitys oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta arvioitaessa, sillä tällaisessa tapauksessa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä ei ole mikään rikoksista erillinen velvollisuuksien laiminlyöminen.⁸⁰

Yhteisösakon mittaamisen ankarimmin käsiteltävä muoto on kyseessä silloin, kun rikokseen on osallisena lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva henkilö. Jaatisen mukaan tilannetta voidaan arvioida erilaisten tyyppitilanteiden valossa. Ensimmäinen ja selkein tilanne on kyseessä silloin, kun johtoon kuuluva henkilö on rikoksen yksinomainen varsinainen tekijä. Jaatinen on todennut, että tällaisessa tilanteessa voidaan poikkeuksellisesti tarkastella rikoksen tekijän syyllisyysastetta yhteisösakon mittaamisperusteena, vaikka pääsäännön mukaan luonnollisen henkilön syyllisyysastetta ei oteta huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Yhteisösakkoa mitattaessa on kyettävä erittelemään tilanteet, joissa esimerkiksi oikeushenkilön toimitusjohtajan tahallisuus on tarkoitustahallisuutta tai ehdollista tahallisuutta. Ehdollisessa tahallisuudessa kyse on esimerkiksi siitä, että toimitusjohtaja voi mieltää jonkun ympäristön turvallisuutta koskevan seikan tekemättä jättämisen aiheuttavan varmuudella ympäristön turmeltumista. On myös mahdollista, että toimitusjohtaja päätyy riskiä analysoidessaan siihen, että seuraus on varsin todennäköinen, mutta ei täysin varma.⁸¹

⁷⁸ Tapani 2020, s. 46-47.

⁷⁹ HE 95/1993 vp, s. 39.

⁸⁰ Ibid., s. 40.

⁸¹ Jaatinen 2000, s. 135-136.

Toinen Jaatisen esittelemä tyyppitilanne on kyseessä silloin, kun johtoon tai muuhun lakimääräiseen toimielimeen kuuluva henkilö on tekijäkumppanina tai yllyttäjänä. Tällöin on kyse johdon varsinaisesta osallisuudesta. Tällaisessa tilanteessa yhteisösakon mittaamisessa on lähdettävä ankarammasta vaihtoehdosta, kuin silloin kun johtoon kuuluvan osallisuus käsittää vain avunannon. Jos rikokseen ovat osallistuneet vain johtoon kuuluvat henkilöt, voi tämä sellaisenaan ankaroittaa rangaistusta. Tällöin tapauksessa korostuvat rikoksen tekemisen suunnitelmallisuuden ja toiminnan vaarallisuuden arviointi.⁸²

Kolmantena tyyppitilanteena Jaatinen tuo esiin tilanteen, jossa oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai johtoon kuuluva henkilö sallii rikoksen tekemisen. Tällöin rangaistuksen mittaamisessa on otettava huomioon rikoksen tekemisen ennakoitavuuteen liittyvät kriteerit sekä johdon tosiasiallinen huolimattomuus. Myös tässä tapauksessa on väistämättä tarkasteltava rikoksen sallijaan kohdistettavaan syyksi lukemiseen liittyviä mittaamisperusteita. Tämä eroaa kuitenkin ensimmäisestä tyyppitilanteesta niin, että sallija ei ole itse rangaistusvastuussa, sillä sallimisessa on kyse rankaisemattomasta toisen henkilön rikoksen tuottamuksellisesta edistämisestä. Sallimisessa on kyse epävarsinaista laiminlyöntirikosta muistuttavasta tilanteesta.⁸³

Mitä korkeammassa asemassa rikoksentekijä tai rikoksentekijät organisaatiossa ovat, sitä kiinteämmin rikoksen tekeminen voidaan samastaa oikeushenkilön päätöksen tekoon. Erityisen vastuullisessa asemassa olevan henkilön tekemä rikos katsotaan vakavammaksi kuin vastaava rikos, johon on syyllistynyt joku muu henkilö. Rikoksentekijän aseman huomioon ottaminen yhteisösakkoa määrättäessä on perusteltua myös siksi, että huolellisesti toimivan oikeushenkilön tulee kiinnittää erityistä huomiota vastuullisiin tehtäviin valittavien henkilöiden pätevyyteen ja muihin keskeisiin ominaisuuksiin.⁸⁴ Toisaalta RL 9 luvun mukaista johdon osallisuutta arvioidaan myös sillä perusteella, kuinka korkealla organisaatiossa varsinainen rikoksentekijä on. Johdon osallisuus rikokseen katsotaan sitä suuremmaksi, mitä korkeammalla organisaatiossa oleva henkilö on tehnyt rikoksen. Yhteisösakon mittaamisessa tämä vaikuttaa sellaisenaan rangaistusta ankaroittavasti.⁸⁵

Korkeimman oikeuden törkeää sisäpiirintiedon väärinkäyttöä koskevassa ratkaisussa KKO:2009:1, korkein oikeus katsoi, että johdon osuudella rikokseen oli rangaistusta korottava vaikutus. Korkein oikeus totesi muun muassa, että rikoksentekijät A ja B olivat käyttäneet yhtiötä hyväksi tahallisen, lajissaan vakavan rikoksen tekemiseen, ja yhtiö oli ollut selvästi A:n ja B:n johtama niin heidän yhtiöoikeudellisen asemansa kuin tosiasiallisen vaikutusvaltansakin perusteella. Korkein oikeus

⁸² Jaatinen 2000, s. 136.

⁸³ Ibid., s. 136.

⁸⁴ HE 95/1993 vp, s. 40.

⁸⁵ Jaatinen 2000, s. 137.

korotti hovioikeuden tuomitsemaa 50.000 euron yhteisösakkoa 100.000 euroon tekijöiden syyksi luettujen rikosten vakavuuden ja heidän asemansa yhtiön ylimmässä johdossa perusteella.

4.3 Huolimattomuuden laatu ja laajuus organisaation toiminnassa

Rangaistusvastuun perustuessa oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen yhteisösakon mittaamisessa lähtökohdaksi otetaan se, mitä oikeushenkilön toiminnan yhteydessä tapahtunut rikos merkitsee oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seurauksena. Tehdyn rikoksen vakavuus ei siis osoita oikeushenkilön laiminlyönnin laatua ja laajuutta, vaikka sillä onkin merkitystä, kun arvioidaan laiminlyöntiä ja sen merkitystä. RL 6 luvun periaatteet huomioon ottaen yhteisösakon mittaamisessa arvion tulisi kohdistua ensisijaisesti oikeushenkilön omaan toimintaan rikoksentekijän menettelyn sijaan. Rikoksentekijän menettely tulee arvioitavaksi, kun luonnolliselle henkilölle määrätään rangaistusta rikoksesta.⁸⁶

Organisaatiohuolimattomuuteen perustuva huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkominen on kyseessä silloin, kun joku, joka ei kuulu johtoon on syyllistynyt oikeushenkilön toiminnassa rikokseen. Organisaatiohuolimattomuuden soveltumisen arvioinnissa on kyse sen tarkastelusta, onko rikoksesta vastuussa luonnollinen henkilö vai tuleeeko moite kohdistaa myös oikeushenkilöön. Oikeushenkilön on asianmukaisella tehtävien ja vastuun delegoinnilla mahdollisuus välttää rikosoikeudellinen vastuu.⁸⁷ Tästä osoituksena voi olla esimerkiksi compliance-ohjelma ja se voidaan ottaa huomioon yhteisösakon mittaamisessa lieventävänä seikkana.⁸⁸ Compliance-ohjelman olemassaolo ei itsessään poista oikeushenkilön rangaistusvastuuta sen toiminnassa tapahtuneesta rikoksesta. Ohjelman olemassaolo ja sen noudattamisen valvonta sekä oikeushenkilön sisäinen valvonta voidaan ottaa kuitenkin huomioon arvioitaessa oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta kokonaisuudessaan.⁸⁹

Johtohenkilöillä on keskeinen rooli tarkasteltaessa niitä oikeudellisia vastuita ja velvollisuuksia, joiden laiminlyönnin seurauksena pörssi-yhtiö tai muu oikeushenkilö voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen. Viime kädessä yhtiön hallitus ja toimitusjohtaja ovat vastuussa siitä, että yhtiön toiminta on järjestetty lainmukaisella tavalla siten, että rikosten ja muiden väärinkäytösten riski yhtiön toiminnassa on mahdollisimman vähäinen.⁹⁰

⁸⁶ HE 95/1993 vp, s. 40.

⁸⁷ Korkka 2019, s. 320.

⁸⁸ Kivistö 2021, s. 334.

⁸⁹ Häyrynen 2013, s. 631-632. Häyrynen 2009, s. 262.

⁹⁰ Kallunki ym 2023 s.12.

Huolimattomuus oikeushenkilön toiminnassa tarkoittaa sitä, että oikeushenkilössä ryhdytään tai jätetään ryhtymättä tiettyyn tekoon, mikä merkitsee riskiä sen suhteen, että oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdään rikos. Jaatisen mukaan huolimattomuuden arvioinnin mittaamisperusteena on kysyttävä: a) millaisella käyttäytymisellä on aiheutettu riski rikoksen tekemiseen oikeushenkilön toiminnassa ja b) onko riski sallittu vai ei. Yhteisösakon mittaamisessa huomio kiinnittyy erityisesti kohtaan b), sillä sallittu riskinotto poistaisi yhteisösakon määräämisen edellytykset. Kysymykseen a) on Jaatisen mukaan olemassa kolme mahdollista vastausta: 1) Oikeushenkilön toiminnassa on otettu riski suoran toiminnan muodossa. Tästä voi olla kyse esimerkiksi silloin, kun vastuullisiin tehtäviin on palkattu epäpäteviä henkilöitä, jotka eivät kykene selviytymään työtehtävistään. 2) Riski on seurausta laiminlyönnistä, esimerkiksi niin, että oikeushenkilössä tapahtumainkulkua ohjannut henkilö on tehdessään päätöksen laiminlyönyt riittävien selvitysten tekemisen päätöksen tueksi, mikä on lopulta johtanut rikokseen oikeushenkilön toiminnassa. 3) Riski voi syntyä myös toimintaan liittyvän laiminlyönnin kautta. Kyseessä voi olla esimerkiksi tilanne, jossa yhtiön toiminnassa ei ole kehitetty tarpeellisia varotoimia rikollisen toiminnan ehkäisemiseksi. Oikeushenkilöille asetettavaa huolellisuusstandardia ei ole mahdollista asettaa ennalta, vaan se on vahvistettava aina erikseen aineellisten perusteiden pohjalta. Oikeushenkilöiden toimintaan liittyvien huolellisuusnormien muotoutuminen tuomioistuimissa on jatkuva arvostusprosessi, jota ei ole mahdollista määritellä ennalta.⁹¹

Huolellisuusvelvoitteen loukkaamisen törkeysarvostelussa tulee kiinnittää huomiota etenkin vaadittavan huolellisuusvelvoitteen tasoon ja velvoitteiden määrään. Näitä velvoitteita on voitu loukata enemmän tai vähemmän. On helpompi puoltaa pienen ja epätodennäköisen kuin suuren ja todennäköisen riskin ottamista. Yhteisösakon mittaamiseen vaikuttaa siten ensimmäiseksi huolimattomuudesta oikeushenkilön organisaation toiminnassa syntyneen riskin suuruus. Huolellisuusvelvoitteita loukkaava toiminta saattaa olla poikkeuksellisen vaarallista. Esimerkiksi silloin kun käsitellään ympäristölle haitallisia aineita, kasvaa riski ympäristön turmeltumisesta sitä mukaa, mitä haitallisemmasta aineesta on kysymys.⁹²

Organisaation toiminnassa noudatetun huolimattomuuden moitittavuutta on mahdollista tarkastella myös oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta. Mitä korkeampaa huolellisuutta organisaation toiminnassa olisi tullut noudattaa ja mitä enemmän velvoitteita olisi tullut täyttää, sitä etäämmäs vaadittavasta tasosta käyttäytyminen organisaatiossa voi jäädä. Sitä suuremmaksi voi

⁹¹ Jaatinen 2000, s. 137-138.

⁹² Ibid., s. 138.

kasvaa myös oikeushenkilöille annettujen veloitteiden vastainen toiminta. Kun arvioidaan poikkeamisen suuruutta, tulee Jaatisen mukaan huomio kiinnittää seuraaviin perusteisiin:⁹³

a) Tekotilanne. Organisaatiossa syntyneiden riskien suuruuteen vaikuttaa ennen kaikkea tilanne, jossa organisaation toiminnassa syyllistytään rikokseen. On mahdollista hakea analogiaa liikenteestä, jossa vaadittava huolellisuus on yhteydessä liikenteen vilkkauteen.⁹⁴

b) Organisaatioon liittyvät seikat. Organisaation koko, toimiala sekä organisaatiossa toimivien henkilöiden sosiaalinen asema ja yleiset henkiset kyvyt vaikuttavat siihen, millaista huolellisuutta vaaditaan. Pienemmissä organisaatioissa on helpompi kontrolloida toimintaa ja arvioida sen seurauksia. Mikäli organisaatio koostuu koulutetuista henkilöistä, vaaditaan korkeampaa huolellisuutta, kuin jos organisaatio koostuu keskivertoa vähemmän koulutetuista henkilöistä. Edellytyksenä kuitenkin on, että heikommat edellytykset omaavassa organisaatiossa ei ryhdytä toimintaan, joka edellyttää keskimääräistä suurempaa ammattitaitoa.⁹⁵

c) Luottamusperiaate ja käyttäytymisrationaliteetin odotus. Luottamusperiaatteen lähtökohtana on se, että organisaatiossa voidaan luottaa toisten, samassa organisaatiossa toimivien henkilöiden, asianmukaisuuteen, ellei vastasyitä päinvastaiselle oletukselle ole. Yleisenä periaatteena kuitenkin on, että oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteeksi ei tulisi asettaa tekoja, jotka ovat epärationaalisen ja ennakoimattoman käyttäytymisen tulosta. Tilannekohtainen arvio riippuu kuitenkin siitä, millaisesta teosta ja kuinka suuresta vahingosta on kysymys.⁹⁶

d) Sosiaaliadekvanssi. Riskin aiheuttaneen teon sosiaalisesti hyväksyttävät päämäärät korottavat tekoon liittyvän sallitun riskin rajaa. Kun oikeushenkilön toiminnalla on sosiaalisesti hyväksytty päämäärä, on tekoon liittyvä sallitun riskin raja korkeammalla. Sosiaalisesti hyväksytyyn päämäärään pyrkivän toiminnan yhteydessä tapahtuneen rikoksen rangaistuksen mittaamisessa voidaan huomioida sosiaalisesti hyväksyttävä tarkoitus yhteisösakkoa alentavasti. Kyse voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa ihmishenkiä pelastavan lääkkeen kehitystyö on johtanut samalla ympäristön turmeltumiseen.⁹⁷

Jaatinen on Lappi-Seppälää⁹⁸ mukaillen luonut jaottelun siitä, miten oikeushenkilön toiminnassa tapahtunutta huolimattomuutta voidaan arvioida yhteisösakkoa mitattaessa:

⁹³ Jaatinen 2000, s. 138.

⁹⁴ Jaatinen 2000, s. 138. Lappi-Seppälä 1987, s. 364.

⁹⁵ Jaatinen 2000, s. 139.

⁹⁶ Jaatinen 2000, s. 139. Lappi-Seppälä 1987, s. 365.

⁹⁷ Jaatinen 2000, s. 140. Lappi-Seppälä 1987, s. 366.

⁹⁸ HE 95/1993 vp, s. 41 ja Lappi-Seppälä 1987, s. 367.

Taulukko 1: Oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut huolimattomuus Jaatisen mukaan⁹⁹

Perusteet	Menettelyn veloitteen vastaisuus kasvaa.	Menettelyn veloitteen vastaisuus heikkenee.
Vaarannetut edut:	arvokkaat	vähemmän arvokkaat
Loukkauksen todennäköisyys:	suuri	pieni
Teko-olosuhteet:	vaaraa lisäävät	vaaraa vähentävät
Organisaatioon liittyvät seikat:	organisaation koon, toimialan ja asiantuntemuksen perusteella määräytyvät erityiset huolellisuusvelvoitteet	ei erityisiä huolellisuusvelvoitteita.
Luottamus toisten toimintaan:	ei sodi rationaalisuus oletuksia vastaan	rationaalisuusodotuksia rikkova toiminta
Sosiaaliadekvanssi:	toiminnalla ei ole sosiaalisesti perusteltuja tavoitteita	toiminnalla on sosiaalisesti hyväksyttävät päämäärät

Rangaistuksen mittaamisen kytkeminen teon seurauksiin yleisellä tasolla on johdettavissa rikoslain yleisestä tehtävästä, eli haitallisen käyttäytymisen estämisestä.¹⁰⁰ Mitä suurempi syntynyt vahinko on, sitä haitallisemmasta käyttäytymisestä on kysymys ja sitä tärkeämpää vastaavien vahinkojen estäminen on. Arvottamisessa on kysymys tunnusmerkistön suojeluobjektin tulkinnasta eli siitä, kuinka paljon tehty rikos loukkaa niitä oikeushyviä, joita suojelemaan tunnusmerkistö on säädetty. Arvostelu on Jaatisen mukaan tehtävä dynaamisen oikeushyväajattelun pohjalta. Ensin on selvittävä, mikä merkitys loukatuilla arvoilla on yhteiskunnalle ja yksilöille ja kuinka paljon rikoksella on loukattu mahdollisuutta hyötyä ja nauttia näiden arvojen suojaamista eduista. Toinen vaihtoehto olisi staattinen tulkinta, jossa suojatut arvot ymmärrettäisiin staattisena tilana, eikä arvojen merkitystä arvioitaisi suhteessa niihin henkilöihin, joiden katsotaan niistä hyötyvän.¹⁰¹

Seurauksia arvostettaessa haasteeksi muodostuu kuitenkin tunnusmerkistön mukaisen vahingon suuruuden arviointi. Yhtenä yhteisöskakon mittaamisen kriteerinä voitaisiin kiinnittää ankaroittavasti huomiota siihen, jos seuraus kohdistuu yksilöön eikä yhteisöön. Yksilöihin kohdistuvat rikokset johtavat sellaisiin henkisiin kärsimyksiin, jotka eivät kosketa oikeushenkilöitä. Oikeushenkilöillä on myös tyypillisesti kyky selviytyä niihin kohdistuvista rikoksista yksilöitä paremmin ja esimerkiksi

⁹⁹ Jaatinen 2000 s. 140.

¹⁰⁰ Ibid., s. 140.

¹⁰¹ Ibid., s. 141.

korvauttaa menetykset muilla.¹⁰² Mielenkiintoinen empiirinen havainto on, että Lähteenmäen ym. tutkimuksessa havaittiin, että laiminlyöntiä kuvanneen mittaamisperusteen vaikutussuunta jäi usein epäselväksi (40 % esiintymiskerroista), eikä mittaamisharkinnan perusteluista ollut pääteltävissä, kuinka moitittavana tuomioistuin oli päättänyt laiminlyöntiä pitämään.¹⁰³

Huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden laiminlyönnistä mittaamisperusteena oli kyse korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2008:33 ja KKO 2014:20. Ratkaisu KKO 2008:33 koskee tiedettävästi suurinta Suomessa koskaan tuomittua yhteisösakkoa. Yhteisösakon suuruus oli 500.000 euroa. Syyttäjä vaati käräjäoikeudessa yhteisösakkoa törkeästä ja tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta. Vaatimus perustui oikeushenkilön toiminnassa tehtyihin rikoksiin, joissa tekijät olivat toimineet yhtiön hyväksi, eikä yhtiössä ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Käräjäoikeus ja hovioikeus hylkäsivät yhteisösakkoa koskevan vaatimuksen, sillä perusteella, että oikeushenkilö oli tehnyt investointeja uusien rikosten välttämiseksi ja kyseessä oli tuottamuksellinen teko.

Korkein oikeus totesi, että oikeushenkilön toiminnassa on katsottu tehdyksi tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen ja se on luettu kahden yhtiössä esimiesasemassa olevan toimihenkilön ja kahden yhtiön muun työntekijän syyksi. Syyksi luettu menettely oli osoittanut yhtiön toiminnassa olennaisia puutteita. Teosta aiheutunut vahingonvaara oli ollut merkittävä ja sen aiheuttamat vahingot olivat olleet laajat. Yhtiön öljynjalostuksen liikevaihto, yli 7 miljardia euroa, oli huomattavan suuri, ja yhtiön vakavaraisuus ja tulos olivat hyviä. Yhteisösakon perusteena oli kuitenkin tuottamuksellinen rikos, joka ilmensi enemmän ajattelemattomuutta ja välinpitämättömyyttä kuin piittaamattomuutta lain säännöksistä.¹⁰⁴ Korkeimman oikeuden päätös linjasi ratkaisussaan tahallisuuden ja tuottamuksen merkitystä suhteessa yhteisösakon määrään. Perusteluista voidaan katsoa olevan pääteltävissä, että jos kyseessä olisi ollut tahallinen rikos, yhteisösakko olisi mahdollisesti korotettu ylärajaan eli 850 000 euroon.¹⁰⁵

Ratkaisussa KKO 2014:20 työturvallisuusrikoksesta oli tuomittu rangaistukseen työmaapäällikkö sekä työnjohtaja. Heidän syykseen oli luettu, että he olivat huolimattomuudestaan rikkoneet valtioneuvoston päätöksen (410/1986) mukaisia räjäytys- ja louhintatyöstä annettuja järjestysohjeita. Teot olivat mahdollisia siitä syystä, että yhtiössä oli laiminlyöty sanottujen työturvallisuusmääräysten mukainen vastuunjaon ja valvonnan järjestäminen.

¹⁰² Jaatinen 2000, s. 141.

¹⁰³ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1070-1072.

¹⁰⁴ KKO 2008:33, kohta 37.

¹⁰⁵ Semi 2013, s. 202.

Eri oikeusasteet arvioivat ratkaisussa eri tavoin yhteisösakon määrää ja tuomitsemisedellytyksiä. Käräjäoikeus tuomitsi yhtiön 30.000 euron yhteisösakkoon. Hovioikeus katsoi, että ilmenneen huolimattomuuden osalta ei voitu päätellä, ettei yhtiön toiminnassa olisi noudatettu vaadittavaa huolellisuutta työntekijöitä näihin tehtäviin valittaessa tai heitä ohjattaessa ja valvottaessa. Hovioikeus katsoi, että vaaran ja vahingon aiheutumisen olivat aiheuttaneet yksittäisten työntekijöiden tekemät virheet. Hovioikeus katsoi, että oli jäänyt näyttämättä, ettei yhtiön toiminnassa olisi noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi, ja hylkäsi syyttäjän yhteisösakkovaatimuksen.

Yhteisösakon määräksi korkein oikeus mittasi 180.000 euroa, sillä tapauksessa yhtiön suhtautuminen työturvallisuuden organisointiin ja valvontaan päätoimialallaan oli ilmeisen moitittavaa. Laiminlyönnit olivat selkeitä, niitä oli useita ja yksi laiminlyönti johti toiseen seurauksin, että yhtiön harjoittama kallionlouhinta aiheutti vaaraa sekä yhtiön omille työntekijöille että täysin ulkopuolisille. Huomioon otettiin myös yhtiön taloudellinen asema, joka oli vakaa ja voitollinen.

4.4 Tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus ja piittaamattomuus lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä

Rikoksen laji yhteisösakon mittaamisperusteena kytkeytyy siihen, että lainsäädäntö osoittaa rikoksen yleisen vakavuusasteen liittämällä rangaistussäännökseen sitä ankaramman seuraamuksen, mitä vakavammasta teosta on kyse. Koska oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu siihen, että rikoksen tekeminen on ollut mahdollista laiminlyönnin takia tai laiminlyönti on ainakin olennaisesti myötävaikuttanut siihen, voidaan laiminlyöntiä usein pitää sitä vakavampana, mitä vakavamman rikoksen toteuttamista se on edesauttanut. Mikäli rikos täyttää törkeän rikoksen tunnusmerkistön perusrikoksen tunnusmerkistön sijasta, voi tämä vaikuttaa yhteisösakkoa ankaroittavaan suuntaan. Oikeushenkilöiden on huolehdittava erityisesti siitä, että niiden puolesta tai hyväksi ei tehdä törkeitä rikoksia. Rikoksen merkityksen mittaaminen korostuu silloin, kun oikeushenkilön johto on rikoksessa osallisena. Tällaisessa tapauksessa voi tehdyn rikoksen lajilla ja vakavuudella olla keskeinen merkitys, kun arvioidaan oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta, sillä tällaisessa tapauksessa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä ei ole mikään rikoksista erillinen velvollisuuksien laiminlyöminen.¹⁰⁶

Rikollisen toiminnan laajuudella yhteisösakon mittaamisperusteena on useita mahdollisia merkityksiä ja tasoja. Rikollinen toiminta voi olla laajaa esimerkiksi silloin, kun siihen osallistuu useita

¹⁰⁶ HE 95/1993 vp, s. 40.

oikeushenkilön organisaatiossa toimivia henkilöitä. Tällöin toiminnan laajuus viittaa tekijäpiirin laajuuteen. Yhteisösakon ankaruus kasvaa sen mukaan, kuinka laajalle organisaatiossa ulottuvaa lainrikkomisen hyväksyvää ilmapiiriä rikokset heijastavat.¹⁰⁷

Rikollisen toiminnan laajuus voi ilmetä jo yksittäisestä rikoksesta, jos rikoksen tunnusmerkistö kattaa yksittäistä tekoa laajemman kokonaisuuden. Esimerkiksi avustuspetos on voitu toteuttaa pitkään jatkuneen väärän kirjanpidon avulla. Rikollisen toiminnan laajuudella voidaan toisaalta tarkoittaa myös sitä, että oikeushenkilön toiminnassa on syyllistytty useisiin yksittäisiin rikoksiin, joita erikseen arvioitaessa ei voitaisi pitää erityisen vakavina. Hallituksen esityksen mukaan yhteisösakkoa ankaroittavana seikkana voidaan pitää sitä, että rikosten teko on muodostunut tavanomaiseksi käytännöksi oikeushenkilön toiminnassa. Rikollisen toiminnan laajuus voi tarkoittaa myös sitä, että sillä on laajalle yhteiskuntaan ulottuvia vaikutuksia esimerkiksi rikoksen kohdistuminen laajaan joukkoon ihmisiä.¹⁰⁸

Yhteisösakon mittaamisessa kiinnitetään huomiota myös siihen, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisen määräyksistä. RL 6 luvun 5 §:n 5 kohdassa on säädetty piittaamattomuudesta yleisesti rangaistuksen mittaamisperusteena. Sen mukaan rangaistusta voidaan koventaa, jos tekijän aikaisempi rikollisuus ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden vuoksi tai muuten, osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Rikosoikeuskomitean mietinnössä piittaamattomuudella tarkoitettiin vakavaa poikkeamista asetettavista huolellisuusvaatimuksista ja erityisesti harkittua riskinottoa.¹⁰⁹

RL 9 luvun 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu piittaamattomuus poikkeaa jonkin verran yleisestä rikosoikeudellisesta piittaamattomuuden käsitteestä. Piittaamattomuudella tarkoitetaan tässä säännöksessä ennen kaikkea oikeushenkilön piirissä vallitsevaa yleistä asennetta oikeusjärjestyksen asettamiin vaatimuksiin ja viranomaisen yksittäistapauksissa antamiin ohjeisiin ja määräyksiin. Oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomista voidaan pitää tavanomaista vakavampana silloin, kun sen puolesta tehty rikos tai rikokset ilmentävät oikeushenkilössä vallitsevaa kielteistä asennetta oikeusjärjestykseen tai yleistä rikollista ilmapiiriä. Tapauksessa, jossa viranomainen on toimivaltansa rajoissa antanut nimenomaisen määräyksen ja tästä huolimatta oikeushenkilön velvollisuuksia on

¹⁰⁷ HE 95/1993 vp, s. 40.

¹⁰⁸ Ibid., s. 40.

¹⁰⁹ Ibid., s. 40-41.

rikottu, on rikosta arvosteltava ankarammin, kuin tapauksessa, jossa tällaista määräystä ei ole annettu.¹¹⁰

Ratkaisussa KKO 2008:33 tuomittiin tiedettävästi suurin Suomessa koskaan tuomittu yhteisösakko, 500.000 euroa. Kyse tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta, jossa korkein oikeus arvioi teon luonnetta suhteessa lain määräyksiin. Korkein oikeus katsoi, että teko ilmensi enemmän ajattelemattomuutta ja välinpitämättömyyttä kuin varsinaista piittaamattomuutta lain säännöksistä. Korkeimman oikeuden päätös linjasi ratkaisussaan tahallisuuden ja tuottamuksen merkitystä yhteisösakon määrään. Perustelusta voidaan päätellä, että tahallisen rikoksen kyseessä ollessa yhteisösakko olisi saatettu nostaa korkeimpaan mahdolliseen, 850.000 euroon.¹¹¹ Ennakkoratkaisusta KKO 2020:45 on lausuttu, että rangaistuksen mittaamisen ja rangaistusasteikon käyttämisen yhtenä vakiintuneena soveltamisohjeena voidaan pitää lähtökohtaa, jonka mukaan kunkin rikoksen enimmäisrangaistus on tarkoitettu vain kaikkein törkeimmille tapauksille. Tämän perusteella voidaan päätellä, että myös yhteisösakon enimmäismäärä tulisi sovellettavaksi vain kaikkein törkeimpien tekojen oikeushenkilöön kohdistettavissa olevana seuraamuksena.¹¹²

4.5 Muualla laissa säädetyt edellytykset

Rikoslain 9 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon kyseisessä pykälässä mainittujen perusteiden lisäksi muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaamisperusteet. Nämä perusteet ovat RL 6 luvun 3 §:n rangaistuksen määräämisen lähtökohtien sekä 4 §:n yleisperiaatteen lisäksi rangaistuksen lieventämis-, koventamis- ja kohtuullistamisperusteita siltä osin, kuin ne ovat sovellettavissa yhteisösakon mittaamiseen. Kun rikoslain 6 luvun periaatteita sovelletaan yhteisösakon mittaamiseen, tulee arvion kohdistua ensi sijassa oikeushenkilön organisaation toimintaan, eikä rikoksen tehneen luonnollisen henkilön menettelyyn. Luonnollisen henkilön syyllisyys arvioidaan erikseen hänen rangaistustaan määrättäessä.¹¹³ Rangaistuksen yleisiä koventamis- ja lieventämisperusteita sovellettaessa

¹¹⁰ HE 95/1993 vp, s. 41. Korkka-Knuts on kutsunut tätä asennoitumista yrityskulttuuriksi, ks. lisää Korkka-Knuts 2021, s. 1183. Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 238-239. (Tapani & Tolvanen 2016, s. 216.): Tämä lausuma ei kuitenkaan estä hyödyntämistä arvioinnissa tietyin osin uusimisperusteen soveltamiskäytännössä muodostuneita peukalosääntöjä. Esimerkkinä aikaisemman rikollisuuden ja uuden rikoksen välinen samankaltaisuusarviointi sekä niin sanottu uusimistiheys. Myös yhteisösakon määräämisessä on olennaista tarkastella, mille ajanjaksolle oikeushenkilön rangaistusvastuun perustava menettely sijoittuu ja kuinka pitkä aika on kulunut edellisestä seuraamukseen johtaneesta menettelystä. Näin ollen oikeushenkilössä vallitseva kielteinen suhtautuminen oikeusjärjestykseen voidaan ottaa rangaistuksen mittaamisessa huomioon paitsi rikollisen toiminnan laajuutena myös piittaamattomuutena lainsäännöksistä. (HE 95/1993 vp s. 40-42).

¹¹¹ Semi 2013, s. 202.

¹¹² Kotiranta 2021, s. 312.

¹¹³ Jaatinen 2000, s. 130.

lähtökohtana on, että koventamisperusteita tulkitaan tiukemmin säännöksen sanamuodon mukaisesti kuin lieventämisperusteita.¹¹⁴

RL 6 luvun 5 §:n 1 kohdassa on säädetty rikollisen toiminnan suunnitelmallisuudesta rangaistuksen koventamisperusteena. Suunnitelmallisuus voi koskea joko yksittäiseksi jäävää rikosta tai kokonaista rikossarjaa. Suunnitelmallisuus voi ilmetä esimerkiksi ammattimaisena rikollisena toimintana. Suunnitelmallisuudella tarkoitetaan sitä, että rikokseen ei ole syyllistytty impulsiivisesti tai lyhyen harkinnan seurauksena eikä kyse ole satunnaisesta laiminlyönnistä. Tekoa tai useamman teon sarjaa on siis punnittu tarkasti ennen sen täytäntöönpanoa ja rikoksen tekemistä on pyritty helpottamaan erilaisin toimenpitein tai on harkittu keinoja estää rikoksen paljastuminen.¹¹⁵

Useiden talousrikosten tunnusmerkistön toteuttaminen edellyttää jo lähtökohtaisesti tietynasteista suunnittelua. Näissä rikoksissa suunnitelmallisuus voi muodostaa yhteisösakon koventamisperusteen ainoastaan tilanteissa, joissa rikoksen tekemistä on valmisteltu selkeästi perusteellisemmin, kuin rikoslajiin tavanomaisesti sisältyvä harkinta edellyttää. Suunnitelmallisuudesta voidaan katsoa olevan kyse myös tilanteissa, joissa ryhdytään toimenpiteisiin, joiden tarkoituksena on välttyä yhteisösakon määräämiseltä tai vaikuttaa sen määrään lieventävästi. Käytännössä edellytyksenä suunnitelmallisuuden huomioon ottamiselle ankaroittamisperusteena on, että oikeushenkilössä päätösvaltaa käyttävä toimielin on vähintäänkin hyväksynyt rikoksen tekemisen.¹¹⁶

RL 6 luvun 5 §:n 2 kohdassa säädetään rikoksen tekemisestä osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa koventamisperusteena. Kyseisen koventamisperusteen soveltamisen edellytyksellä oikeushenkilön rangaistusvastuussa on yleensä se, ettei oikeushenkilön päätarkoituksena tosiasiallisesti ole laillisen toiminnan harjoittaminen, vaan oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan kuuluvien vakavien rikosten tekeminen. Tällöin oikeushenkilö toimii julkisivuna, jonka avulla järjestäytyneitä rikollisuutta toteutetaan tai peitellään. Koventamisperusteena ei kuitenkaan pidetä oikeushenkilön lailliseen toimintaa liittyvää järjestäytyneisyyttä.¹¹⁷

Erityisen paheksuttavana on pidetty RL 6 luvun 5 §:n 3 kohdan mukaista rikoksen tekemistä palkkiota vastaan ja se voi olla myös yhteisösakon koventamisperuste. Talousrikosten tekemisen tarkoituksena on saavuttaa taloudellisia etuja verrattuna lailliseen toimintatapaan. Tällaisten etujen tavoittelemista ei kuitenkaan vielä sinänsä pitää rikoksen tekemisenä palkkiota vastaan. Koventamisperustetta voidaan soveltaa vain tapauksessa, jossa toimeksiantajan kanssa on sovittu rikoksen vastiketta

¹¹⁴ HE 95/1993 vp, s. 41.

¹¹⁵ Ibid., s. 41.

¹¹⁶ Ibid., s. 41.

¹¹⁷ Ibid., s. 41.

vastaan. Palkkion saajana voi lähtökohtaisesti olla vain itse oikeushenkilö, mutta periaatteessa saaja voisi olla myös sen puolesta tai hyväksi toiminut rikoksenteijä tilanteessa, jossa oikeushenkilö on hyväksynyt rikollisen toiminnan. Rikoksen katsotaan olevan tehty palkkiota vastaan silloinkin, kun palkkiosta on sovittu, vaikka sitä ei ole maksettu.¹¹⁸

RL 6 luvun 5 §:n 4 kohtaan on lisätty uusi koventamisperuste yhteisösakon mittaamista koskevan hallituksen esityksen jälkeen. Sen mukaan rangaistuksen koventamisperusteena on myös rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoliin, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Käytännössä tämä koventamisperuste ei kuitenkaan todennäköisesti tule kysymykseen talousrikosten osalta. Ei kuitenkaan ole täysin pois suljettua, että sitä voitaisiin soveltaa joissain oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan kuuluvissa rikoksissa.

RL 6 luvun 5 §:n 5 kohdassa on säädetty rikoksen uusimisesta rangaistuksen koventamisperusteena. Rikoksen uusiminen on koventamisperuste silloin, kun aikaisemman rikollisuuden ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Lain sanamuodon mukaan rikoksen uusiminen on rangaistuksen koventamisperuste, kun arvioidaan rikoksenteijän yksilöllistä vastuuta. Tästä syystä tätä koventamisperustetta ei voida soveltaa oikeushenkilöihin ja oikeushenkilön piittaamattomuudesta, joka ilmenee toistuvana velvollisuuksien rikkomisena, on tästä syystä säädetty erikseen RL 9 luvun 6 §:n 2 momentissa.¹¹⁹

RL 6 luvun 6 §:ssä säädetty yleiset rangaistuksen lieventämisperusteet on muotoiltu niin, että ne soveltuvat lähtökohtaisesti ainoastaan silloin kun rikokseen on syyllistynyt luonnollinen henkilö. On kuitenkin mahdollista, että oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdyissä rikoksissa painostus, uhka tai muu sen kaltainen vaikutin voisi olla niin huomattava, että sillä olisi yhteisösakkoa normaalirangaistusvyöhykkeestä alentava merkitys. Pienikokoiset ja taloudelliselta asemaltaan heikot oikeushenkilöt voivat olla alttiita painostukselle. Painostuksen on tultava oikeushenkilön organisaation ulkopuolelta, jotta sillä olisi merkitystä yhteisösakon mittaamisessa. Viranomaisten painostus tai uhka velvollisuuksien täyttämiseksi ei ole säännöksessä tarkoitettua uhkaa. Näin ollen oikeushenkilö ei voi esimerkiksi vedota yhteisösakon lieventämisperusteena esimerkiksi siihen, että

¹¹⁸ HE 95/1993 vp, s. 41-42.

¹¹⁹ Ibid., s. 42.

veroviranomaisten perintätoimet verovelvollisuuden täyttämiseksi ovat vaikeuttaneet ympäristönsuojeluinvestointien rahoitusta.¹²⁰

Käytännössä on haastavaa kuvitella tilannetta, jossa rikoksen tekemiseen oikeushenkilön puolesta tai hyväksi olisi johtanut voimakas inhimillinen myötätunto. Poikkeuksellinen ja yllättävä houkutus voi taas muodostaa lieventämisperusteen esimerkiksi tilanteessa, jossa viranomaisen virhe on tehnyt rikoksen toteuttamisen poikkeuksellisen helpoksi.¹²¹

Rikoslain 6 luvun 6 §:n 3 kohdan mukainen tekijän pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä voi toimia yhteisösakon lieventämisperusteena. Vaikka säännöksessä puhutaankin nimenomaan tekijän pyrkimyksistä, voidaan periaatetta soveltaa väljästi, koska kyseessä on rangaistuksen lieventämisperuste. Lieventämisperustetta voitaisiin soveltaa esimerkiksi silloin, kun oikeushenkilö havaittuaan rikoksen tulleen tehdyksi sen puolesta tai hyväksi ryhtyy nimenomaisiin toimiin rikollisen toiminnan jatkamisen tai toistamisen ehkäisemiseksi. Tällaisia toimia voivat olla esimerkiksi rikoksentekijään kohdistuvat toimenpiteet, organisatoriset uudelleenjärjestelyt, rikoksen toistumista ehkäisevien ohjeiden antaminen organisaatioon kuuluville tai oma-aloitteinen yhteydenotto viranomaisiin rikoksen selvittämiseksi tai sen vaikutusten poistamiseksi.¹²²

Rikoksesta aiheutuneiden seurausten kasautumisella voi yhteisösakon määrittämisessä olla kahtalainen merkitys. Yhtäältä se voi muodostaa rikoslain 9 luvun 4 §:n mukaisen perusteen jättää sakko tuomitsematta, ja toisaalta se on huomioitava rangaistuksen mittaamisperusteena yhteisösakon määrää arvioitaessa.¹²³ Etenkin pienten oikeushenkilöiden kohdalla on todennäköistä, että rangaistukset kasautuvat, kun pienen oikeushenkilön toimitusjohtaja tuomitaan samasta rikoksesta, josta myös oikeushenkilö tuomitaan. Tällaisessa tapauksessa ei voida kuitenkaan lähteä liikkeelle siitä, että yhteisösakkoa ei voitaisi tuomita, etenkin rikoksen ollessa törkeä. Näin ollen kasautuminen huomioidaan mittaamisharkinnassa.¹²⁴

Rikoslain 6 luvun 7 §:ssä on säädetty rangaistuksen kohtuullistamisperusteista, jotka on otettava huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana. Rangaistusta on kohtuullistettava, mikäli tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä

¹²⁰ HE 95/1993 vp, s. 42.

¹²¹ Ibid., s. 42.

¹²² Ibid., s. 42.

¹²³ Ibid., s. 42.

¹²⁴ Kuusniemi 2001, s. 13.

aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Näistä kohtuullistamisperusteista oikeushenkilön kohdalla voi tulla kyseeseen tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus sekä rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika.¹²⁵

4.6 Oikeushenkilön taloudellinen asema

Oikeushenkilön taloudellista asemaa arvioitaessa otetaan huomioon oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat (RL 9:6:3). Suuntaviivoiksi yhteisöskakon mittaamiselle on esitetty, että yhteisösakkoa ei voitaisi yleensä määrätä asteikon ylemmästä puoliskosta, mikäli tuomittava oikeushenkilö on taloudelliselta asemaltaan heikko, vaikka kyseessä oleva laiminlyönti tai johdon osuus rikoksesta olisi miten vakava tahansa.¹²⁶

Syyttäjän tulee oikeudenkäynnissä esittää selvitys rangaistukseen tuomittavaksi vaaditun oikeushenkilön taloudellisesta asemasta. Esitutkinnassa kootaan aineisto, joka koostuu normaalitapauksissa valmiina olevasta julkisesta tilinpäätösaineistosta ja muista asiakirjoista. Taloudellisen aseman arvioinnissa voidaan käyttää asiantuntijatodistelua. Mikäli asianosaisten todistajia kuulustelemalla ei saada riittävää selvyyttä, tuomioistuin voi hankkia 17 luvun 36 §:ssä tarkoitetun asiantuntijan lausunnon.¹²⁷

Oikeushenkilöt ovat luonnollisten henkilöiden tavoin erilaisissa asemissa taloudellisten seuraamusten kohteina. Saman suuruinen yhteisösakko on ankarampi vähäistä ja mahdollisesti tappiollista liiketoimintaa harjoittavalle yhteisölle kuin suurelle teollisuusyhtiölle tai pankille. Tästä syystä yhteisösakko tulee tuomita vakavuusasteeltaan samanlaisesta rikoksesta taloudelliselta asemaltaan heikolle oikeushenkilölle pienempänä, kuin taloudelta asemaltaan vahvalle oikeushenkilölle. Hallituksen esityksen mukaan yhteisöskakoon tuomittavan oikeushenkilön taloudellisella asemalla tulee kokonaisuutena arvioiden olla yhtä olennainen merkitys yhteisöskakon rahamäärän vahvistamisessa kuin oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moitittavuudella tai johdon osuudella rikokseen.¹²⁸

¹²⁵ Ks. Matikkala 2021, s. 147: Ajan kuluessa vaatimus täysimääräisestä sovituksista heikkenee ja erityisesti erityispreventiiviset syyt voivat perustella sanktioinnin lieventämistä.

¹²⁶ Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 236-237. (Tapani & Tolvanen 2016. s. 214.).

¹²⁷ HE 95/1993 vp, s. 44.

¹²⁸ Ibid., s. 42-43.

Ensimmäinen yhteisösakon suuruuteen vaikuttava tekijä RL 9:6:3:n mukaan oikeushenkilön koko. Koko on yhteisösakon mittaamisperusteena, sillä suurella oikeushenkilöllä on parempi kyky maksaa yhteisösakko kuin pienellä, vaikka sen toiminnassa olisi tilapäisiä taloudellisia ongelmia. Oikeushenkilön kokoon vaikuttavat esimerkiksi sen vuositulot ja henkilöstömäärä. Merkitystä voi olla myös muilla tekijöillä, esimerkiksi taseen loppusummalla.

Toisena oikeushenkilön taloudellisen aseman arviointiperusteena on oikeushenkilön vakavaraisuus. Vakavaraisuus kertoo lähinnä oikeushenkilön velkaantumistasen ja sen kyvystä tulevassa toiminnassaan kestää taloudellisesti heikkoja ajanjaksoja. Liiketoimintayritysten vakavaraisuutta kuvataan vieraan pääoman suhteella omaan pääomaan.¹²⁹

Kolmantena taloudellisen aseman arvioinnissa huomioon otettavana tekijänä on oikeushenkilön toiminnan taloudellinen tulos. Liiketoimintayritysten tuloksen arvioinnissa keskeinen merkitys on tilikauden voitolla tai tappiolla. Arvioinnin pohjana pitäisi olla tiedot vähintään yhden tilikauden tapahtumista. Tapauksessa KKO 2014:20 rikos oli tehty vuonna 2007 ja syyttävä esitti yrityksen tilinpäätöstietoja vuosilta 2009,2010,2011 ja 2012.¹³⁰

RL 2a luvun 2 §:n 1 momentissa on säädetty, että päiväsakon on oltava kohtuullinen tuomitun maksukykyyn nähden. Yleensä tuomitsemishetken tulot osoittavat luonnollisen henkilön maksukykyyn riittävän tarkasti. Yhteisösakon rahamäärää ei kuitenkaan voida arvioida näin lyhyen ajanjakson perusteella. Oikeushenkilön taloudellisen aseman arviointi edellyttää aina tietoja pidemmältä ajalta, vähintään yhden tilikauden tapahtumista. Arvioinnin pohjaksi käytettävää ajanjaksoa voidaan hallituksen esityksen mukaan pidentää esimerkiksi, jos oikeushenkilö on ryhtynyt ennakoivasti toimiin taloudellisen asemansa heikentämiseksi yhteisösakon pienentämiseksi. Vaikka tuomitsemishetken taloudelliselle tilanteelle ei voida antaa ratkaisevaa merkitystä, arvioinnissa voidaan hyödyntää myös kuluvan tilikauden tietoja, mikäli niistä saadaan luotettavaa selvitystä.¹³¹

Oikeushenkilön kokoa sekä vakavaraisuutta tulee taas hallituksen esityksen mukaan arvioida eri tavoin, kuin taloudellista asemaa. Taloudellisen aseman arvioimiseksi tarvitaan tiedot pidemmältä ajanjaksolta. Kokoa ja vakavaraisuutta arvioidaan sen sijaan tuomitsemishetken tilanteen mukaan. Kyseisestä periaatteesta on pidettävä kiinni myös silloin, kun rikosentekohetken jälkeen on tapahtunut olennaisiakin muutoksia, jos ne ovat normaalin liiketoiminnan seurauksia. Esimerkiksi se,

¹²⁹ HE 95/1993 vp, s. 43.

¹³⁰ Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 240 (Tapani & Tolvanen 2016. s. 217.), HE 95/1993 vp, s. 43.

¹³¹ HE 95/1993 vp, s. 43.

että oikeushenkilö on joutunut todellisten taloudellisten vaikeuksien vuoksi konkurssiin rikoksen tekemisen jälkeen estää kovin ankaran yhteisösakkorangaistuksen tuomitsemisen.¹³²

Viimeisenä pykälässä on mainittu muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Tällä tarkoitetaan, että tilanteen arvioinnossa voidaan ottaa huomioon kyseessä olevan oikeushenkilön erityispiirteet. Lain esitöissä on mainittu esimerkkinä tilanne, jossa yrityksen tulot jakautuvat poikkeuksellisen epätasaisesti eri tilikausille suurten toimitusten ajoittumisen vuoksi. Tällainen tekijä voidaan ottaa arvioinnissa huomioon vain sillä edellytyksellä, että sillä olisi olennainen merkitys oikeushenkilön taloudellisen aseman kannalta. Yhteisösakon suuruuteen eivät voi vaikuttaa vähäiset taloudellisen aseman erityispiirteet.¹³³

On mahdollista, että oikeushenkilön kirjanpito on laadittu virheellisesti eivätkä tilinpäätöksen tiedot vastaa oikeushenkilön tosiasiallista taloudellista tilannetta. Tällaisessa tilanteessa yhteisösakon mittaamisperusteeksi tulevat luonnollisesti oikeushenkilön taloutta kuvaavat totuudelliset tiedot sikäli kuin ne ovat selvitettävissä. Kun tuomioistuin arvioi oikeushenkilön taloudellista tilannetta, on sillä normaaliin tapaan mahdollisuus käyttää kaikkea saatavilla olevaa tietoa.¹³⁴

Kun tuomioistuin arvioi erilaisten oikeushenkilöiden taloudellista asemaa, tulee sen verrata näitä suhteessa toisiinsa saman tyyppisiin ja eri tyyppisiin oikeushenkilöihin. Esimerkiksi silloin, kun tuomittavana on osakeyhtiö, tulee sen koko suhteuttaa muihin osakeyhtiöihin ja määrätä esimerkiksi keskiarvoon osakeyhtiölle keskiarvo yhteisösakko. Tämän lisäksi yhteisösakon mittaamisessa tulee ottaa huomioon suhteellisuus eri oikeushenkilölajien välillä. Esimerkiksi aatteellisten yhdistysten taloudellinen kantokyky on keskimäärin huomattavasti heikompi, kuin kuntien ja tästä syystä kunnille tuomittavien yhteisösakkojen tulisi olla vastaavalla tavalla suurempia.¹³⁵

Oikeushenkilön taloudellista asemaa on arvioitava kokonaisuutena, jossa eri tekijöiden keskinäiset painoarvot vaihtelevat väistämättä oikeushenkilöstä toiseen. Esimerkiksi jonkin yrityksen vakavaraisuus voi olla heikko sen satunnaisesti hyvään taloudelliseen tulokseen verrattuna tai päinvastoin. Joillakin toimialoilla voidaan saavuttaa pysyvästi suuri liikevaihto ja hyvä kannattavuus suhteellisen vähäisellä henkilöstömäärällä, kun taas työvoimavaltaisilla aloilla oikeushenkilön henkilöstön määrässä ilmenevä suuri koko voi liittyä heikkoon vakavaraisuuteen ja alhaiseen kannattavuuteen. Julkisyhteisöjen taloudellista asemaa arvioitaessa huomio on lisäksi kiinnitettävä osin muihin tekijöihin kuin liikeyritysten kohdalla. Taloudellisen aseman arvioinnissa tulee kiinnittää

¹³² HE 95/1993 vp, s. 43.

¹³³ HE 95/1993 vp, s. 43, Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 240 (Tapani & Tolvanen 2016. s. 217.).

¹³⁴ HE 95/1993 vp, s. 43.

¹³⁵ Ibid., s. 44.

huomiota varsin moniin seikkoihin. Tämän vuoksi siinä ei ole käytännössä mahdollista saavuttaa kovin suurta tarkkuutta. Arvio oikeushenkilön taloudellisesta asemasta joudutaan kaiken merkityksellisen aineiston perusteella tekemään melko yleisellä tasolla.¹³⁶ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2014:20¹³⁷ katsonut, että yhtiön taloudellisen aseman tulee olla kokonaisuudessaan sellainen, että sen taloudellinen kantokyky kestää tuntevan yhteisöosakon tuomitsemisen, jotta tällainen sakko voidaan tuomita.

On mahdollista, että oikeushenkilön taloudellinen asema on vahvempi, kuin sen tilinpäätöstiedoista ilmenee siksi, että se kuuluu osaksi laajempaa kokonaisuutta. On esimerkiksi mahdollista, että osakeyhtiö on osa suurta konsernia, joka mahdollisesti ottaa vastattavakseen rikoksesta tuomittavan yhteisöosakon. Hallituksen esityksen mukaan yhteisöosakon mittaamisessa tulee huomioida kuitenkin vain oikeudenkäynnissä vastaajana olevan yhtiön taloudellinen asema vain vastaajaa kuvaavien tietojen perusteella, vaikka vastaaja olisikin osa suurempaa kokonaisuutta. Konsernin osina olevia itsenäisiä yhtiötä tulee siis pääsääntöisesti käsitellä konsernista erillään.¹³⁸

Ratkaisu KKO 2014:20 oli äänestysratkaisu, jossa erimielisyys koski sitä, millä tavalla tytär- ja emoyhtiön keskinäinen konsernisuhde vaikuttaa yhteisöosakkoon tuomittavan tytäryhtiön taloudellisen aseman ja yhteisöosakon rahamäärän arviointiin. Eri mieltä ollut korkeimman oikeuden jäsen katsoi, että konsernisuhde on otettava huomioon oikeushenkilön talouden arvioimisessa olennaisesti vaikuttavana seikkana tilanteessa, jossa konserniin kuulumisen vaikutus olennaisesti oikeudenkäynnin kohteena olevan oikeushenkilön taloudelliseen asemaan. Korkeimman oikeuden enemmistö katsoi, että konsernisuhde tulisi ottaa huomioon ainoastaan tilanteessa, jossa konsernisuhteella on konkreettinen vaikutus tytäryhtiön todellisen taloudellisen aseman arviointiin. Enemmistö katsoi, että yksinomaan konsernisuhteen olemassaolo ei konkreettisen vaikutuksen edellytystä täytä.

Lähteenmäki ym. ovat tutkineet yhteisöosakon mittaamista työturvallisuusrikoksissa. Tutkimuksen perusteella taloudellisen tilanteen arviointi on yleisin mittaamisperuste. Siitä huolimatta taloudellisen tilanteen vaikutus määrättyyn sakkosummaan jää useimmissa ratkaisuissa epäselväksi. Tutkimuksessa havaittiin, että tuomioissa ei tuoda tarpeeksi esiin eksakteja tietoja tai lukuja, esimerkiksi liikevaihtoa tai tilikauden tulosta, joihin yhteisöosakon määrää voisi suhteuttaa. Vaikka asiakirjat olisivat helposti saatavilla PRH:sta. Tarkempi talouslukujen käyttö voisi myös kannustaa tarkastelemaan tuomitun sakon suhteellista vaikutusta yhteisön toimintaan. Toisaalta ainoastaan

¹³⁶ HE 95/1993 vp, s. 44.

¹³⁷ KKO 2014:20, kohta 46.

¹³⁸ HE 95/1993 vp, s. 44.

liikevaihdon tai tuloksen käyttäminen sakkoa ohjaavana talouslukuna on ongelmallista, koska suuri liikevaihto ei välttämättä merkitse suurta tulosta eikä pieni tulos toisaalta yksin kerro sekään yhteisön todellista taloudellista tilannetta.¹³⁹

Taloudellisen aseman tarkastelussa mittaamisperusteena tulee ottaa huomioon, että jälkikäteen on usein vaikea arvioida, miten oikeushenkilön taloudellinen asema on vaikuttanut rangaistuksen suuruuteen sekä mikä merkitys ollut laiminlyönnin laadulla tai johdon osuudella. Huomattava sakkosumma ei välttämättä heijasta rikoksen vakavuutta, tilanteessa jossa tuomitulla oikeushenkilöllä on vahva taloudellinen asema.¹⁴⁰

4.7 Muut mahdolliset yhteisösakon määräämisessä huomioitavat seikat

Tässä luvussa kerrotaan muista yhteisösakon määräämiseen vaikuttavista seikoista, jotka voivat tulla huomioon otettaviksi yhteisösakon mittaamisessa. Näitä ovat rikoksen jääminen yritysasteelle, yhteisösakon tuomitsematta jättäminen sekä uusi yhteisösakko. Näissä ratkaisuissa ei ole lähtökohtaisesti kyse yhteisösakon mittaamisesta, mutta ne voidaan huomioida mittaamisharkinnassa.

Rikoksen yrityksen ollessa rangaistava, on siitä lähtökohtaisesti rangaistusvastuussa myös oikeushenkilö. Yhteisösakon mittaamisen suhteuttaminen yritysasteelle jääneeseen rikokseen on kuitenkin hankalaa. Yleisellä tasolla rikoksen jääminen yritysasteelle on rangaistuksen vähentämisperuste. Tämä koskee kuitenkin ainoastaan rikoksen tekijää, eikä oikeushenkilöä, jonka puolesta tai hyväksi rikos on yritetty tehdä.¹⁴¹

Yksi mahdollinen tapa suhteuttaa yritysasteelle jääneen rikoksen ja yhteisösakon välinen suhde on täydellinen analogia, jolloin oikeushenkilö rangaistaisiin sen puolesta tehdyn rikoksen yrityksestä samoilla perusteilla, kuin rikosta yrittänyttä luonnollista henkilöä, eli alennetun asteikon mukaan. Tämä ei olisi ainakaan ristiriidassa rikosoikeuden peruseriaatteiden kanssa. On kuitenkin mahdollista, että teon jääminen yritysasteelle johtuu jostain sattumanvaraisesta asiasta. Oikeushenkilön toiminta on voinut olla hyvin moitittavaa riippumatta siitä, miten rikosentekijä lopulta toimii, esimerkiksi jos rikosentekijä ryhtyy viime hetkillä oman harkintansa perusteella toimiin, joiden takia rikos jää yritysasteelle.¹⁴²

¹³⁹ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1076-1077.

¹⁴⁰ Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022, s. 236 (Tapani & Tolvanen 2016, s. 213.).

¹⁴¹ Jaatinen 2000, s. 147.

¹⁴² Ibid., s. 147.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta on pyritty selittämään subjektiivisten ja objektiivisten teorioiden kautta. Subjektiivisten teorioiden mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on liitännäinen tekijän syyllisyyteen. Tällöin teon jääminen yritysasteelle osoittaa, että rikollinen tahto ei ollut riittävän intensiivinen. Objektiiviset teorit puolestaan selittävät teon yrityksen rangaistavuutta vähentävää vaikutusta sen suhteella rikoksen vääryystunnusmerkistöön. Tämä tarkoittaa sitä, että koska teko ei ole aiheuttanut seurausta, on teon vääryyssiältö siksi täytettyä rikosta vähäisempi. Molempia näkökulmia on toisaalta mahdollista käyttää sopivasti muotoiltuna myös täyden rankaisemisen tukena.¹⁴³

Kriminaalipoliittisesti pätevimpänä perusteena yrityksen rankaisemiselle on reaalinen syy, eli menettelyn tuottama vaara oikeusjärjestyksen suojaamille eduille. Oikeushenkilöiden toiminnan yhteydessä tämä on sen selvittämistä, minkä syyn takia rikos on jäänyt vain yritysasteelle. Silloin, kun syyt eivät liity oikeushenkilön toimintaan ja sen organisaation huolimattomuus on yhtä suurta riippumatta teon lopputuloksesta, ei yhteisösakkoa tulisi vähentää ainakaan tämän perusteella. Yrityksen törkeysarvostelu kun on yleiselläkin tasolla olennaisilta osiltaan vaaran suuruuden arvostelua.¹⁴⁴

Oikeushenkilö voidaan jättää tuomitsematta yhteisösakkoon (RL 9:8.2). Syyttäjällä on oikeus jättää tekemättä vaatimus oikeushenkilön tuomitsemisesta yhteisösakkoon (RL 9:7). Alun perin yhteisösakko oli harkinnanvarainen seuraamus, mutta se säädettiin vuonna 2003 pakolliseksi. Tuolloin harkinnanvaraisuutta ohjaavat säännökset RL 9:4:ssä siirtyivät suurelta osin koskemaan sitä, jätetäänkö oikeushenkilö tuomitsematta yhteisösakkoon. Tuomitsematta jättämisen perusteena voi olla vähäisyys- tai kohtuusperuste. Vähäisyys voi koskea yhteisöllisyyttä tai rikosta (RL 9:4.1). Kohtuusperusteella yhteisösakkoon voidaan jättää tuomitsematta silloin, kun rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset tai se on kohtuutonta ottaen huomioon oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi. Oikeushenkilön rankaiseminen voi olla kohtuutonta myös silloin, kun oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rangaistukseen oikeushenkilön ollessa pieni ja jos rangaistukseen tuomittavan luonnollisen henkilön omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön velvoitteista on merkittävä. (RL 9:4.2). Luonnollisen henkilön suuren omistusosuuden ja merkittävän henkilökohtaisen vastuun tilanteessa luonnollisen henkilön ja oikeushenkilön molempien tuomitseminen voisi merkitä tekijän tuomitsemista kahteen kertaan.¹⁴⁵ Tässä on kyse RL 6:7:n 1

¹⁴³ Jaatinen 2000, s. 148; Lappi-Seppälä 1987, s. 433.

¹⁴⁴ Jaatinen 2000, s. 148; Lappi-Seppälä 1987, s. 433.

¹⁴⁵ Matikkala 2021, s. 352-353, HE 95/1993 vp, s. 38.

kohdan mukaisesta sanktiokumulaatiosta, joka vastaa sisällöltään 9:4:n 2 momentin 1 kohtaa, jonka mukaan oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset voivat olla perusteena sille, että tuomioistuimien voi kohtuussyistä jättää yhteisöosakon tuomitsematta. Muilla seurauksilla tarkoitetaan lähinnä virallisia seuraamuksia, kuten korvausvelvollisuutta tai menettämisseuraamuksia, mutta myös esimerkiksi kielteistä julkisuutta. Mikäli muut seuraukset eivät ole niin merkittäviä, että ne oikeuttaisivat yhteisöosakon tuomitsematta jättämiseen, voivat ne hallituksen esityksen mukaan sen sijaan vaikuttaa yhteisöosakon mittaamisessa.¹⁴⁶

Ratkaisussa KKO 2002:39 asiassa kysymykseen tulleista yhteisöosakon harkintaperusteista neljä puolsi yhteisöosakon tuomitsemista ja yksi peruste puhui sen tuomitsemista vastaan. Harkitessaan näitä perusteita yhdessä ja arvioidessaan niiden keskinäistä merkitystä korkein oikeus katsoi, että vahvimmin yhteisöosakon tuomitsemisen puolesta puhui rikoksen vaarallisuus ja yhtiön johdon osallisuus rikoksen tekemiseen. Toisaalta yhteisöosakon tuomitsemista vastaan puhui hyvin selvästi yhteys luonnolliseen henkilöön, jolle tuomittiin samasta asiasta myös vankeusrangaistus. Koska yhteisöosakon ja vankeusrangaistuksen kohdistuminen samaan henkilöön on yhteisöosakon päätarkoituksen vastaista, korkein oikeus katsoi, että kyseisessä tapauksessa yhteisöosakon tuomitsemista vastaan puhuva peruste painoi kokonaisharkinnassa selvästi eniten. Korkein oikeus hylkäsi vaatimuksen yhteisöosakon tuomitsemisesta.

On mahdollista, että oikeushenkilön toiminnassa on tehty useampia rikoksia. Myös oikeushenkilöiden kohdalla pyritään toteuttamaan yhtenäisrangaistusperiaatetta. Tästä seuraa se, että RL 9:8.1 kohdassa on säädetty, että jos oikeushenkilö on tuomittava samalla kertaa kahden tai useamman rikoksen johdosta, oikeushenkilö tuomitaan yhteiseen yhteisösakkoon. Rikokset voivat olla keskenään samanlaisia tai erilaisia ja tekijät voivat olla samoja tai eri henkilöitä ja rikokset voivat ajoittua eri tavoin ajallisesti. Asteikkoa ei kuitenkaan koroteta, vaan yhteisösakko mitataan samalta asteikolta, kuin silloin, kun kyseessä on vain yksi rikos. Samalla kertaa tuomittavan menettelyn yksilöinnillä yhdeksi tai useammaksi rikokseksi ei tästä syystä ole merkitystä. Merkitystä tällä voi olla kuitenkin oikeushenkilölle tuomittavan rangaistuksen määräämisessä.¹⁴⁷ Rikoksista, joista toinen on tehty sen jälkeen, kun toisesta oli jo tuomittu yhteisösakko, ei tuomita yhteistä rangaistusta. Jos lainvoiman saaneella tuomiolla yhteisösakkoon tuomitulle oikeushenkilölle vaaditaan rangaistusta ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tehdyn muun rikoksen johdosta, ei myöskään tuomita yhteistä yhteisösakkoa, mutta aikaisempi yhteisösakko on uutta rangaistusta määrättäessä otettava kohtuuden mukaan huomioon (RL 9:8.2).

¹⁴⁶ HE 95/1993 vp, s. 38.

¹⁴⁷ Matikkala 2021, s. 352.

4.8 Yhteisösakon mittaamiseen mahdollisesti tulevaisuudessa vaikuttavat muutokset: yhteisösakon rajojen korottaminen ja liikevaihtomalli

Yhteisösakon enimmäismäärä tulee todennäköisesti suurenemaan merkittävästi EU:n rikosoikeudellisen yhteistyön seurauksena.¹⁴⁸ Oikeusministeriö on toukokuussa 2024 asettanut työryhmän valmistelemaan uuden ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa. Työryhmän tehtävänä on arvioida direktiivin täytäntöönpanon edellyttämät lainsäädäntömuutokset ja valmistella tämän perusteella tarvittavat lainsäädäntömuutokset. Lisäksi työryhmä arvioi, miten direktiiviin sisältyvät, oikeushenkilölle määrättävää sakkoa koskevat velvoitteet on mahdollista toteuttaa rikoslain 9 luvun sääntelyä muuttamalla, mukaan lukien yhteisösakon asteikon muuttaminen yleisesti liikevaihtoon perustuvaksi. Työryhmän tulee arvioida myös muutosten pääasialliset vaikutukset. Työryhmän toimikaudeksi asetettiin alun perin 21.5.2024 – 31.5.2025, mutta toimikautta on pidennetty 31.10.2025 saakka. Työryhmä laatii mietinnön hallituksen esityksen muotoon.¹⁴⁹

Direktiivin mukaisista ympäristörikoksista tulee jokaisen jäsenvaltion säätää rangaistukseksi oikeushenkilölle sakko niin, että määrättävän sakon enimmäismäärän olisi oltava vähintään viisi prosenttia oikeushenkilön maailmanlaajuisesta kokonaisliikevaihdosta tai 40 miljoonaa euroa.¹⁵⁰ Yleisestikin EU:ssa valmistellut viimeaikaiset rikosoikeudelliset direktiivit ovat sisältäneet oikeushenkilöihin kohdistettavia seuraamuksia koskevan velvoitteen, jonka mukaan seuraamuksen tulee olla euromäärältään enintään kymmeniä miljoonia tai tietty prosenttiosuus yrityksen maailmanlaajuisesta liikevaihdosta.¹⁵¹

Jo vuonna 2016 yhteisösakon ala- ja ylärajaa pyrittiin korottamaan. Hankkeen taustalla oli pääministeri Sipilän hallituksen strategisessa ohjelmassa ilmaistu tavoite julkisen talouden vahvistamisesta sopeuttamistoimenpiteitä toteuttamalla. Hallituksen ohjelmassa ei ollut nimenomaisesti toimenpiteenä mainittu yhteisösakon rahamäärien korottamista, mutta sitä ehdotettiin muiden varallisuuteen kohdistuvien rikosoikeudellisten seuraamusten korottamista täydentävänä toimenpiteenä. Yhteisösakon asteikko ehdotettiin korotettavaksi noin kolminkertaiseksi, pienin rahamäärä 2 500 euroon ja enimmäismäärä 2 500 000 euroon.¹⁵²

¹⁴⁸ Melander & Lahti 2024, s.102.

¹⁴⁹ Ympäristörikosdirektiivin kansallista täytäntöönpanoa valmistelevan työryhmän asettamispäätös 21.5.2024, VN/10831/2024. s. 2.

¹⁵⁰ Euroopan komissio 2023, viitattu 2.7.2025.

¹⁵¹ Melander & Lahti 2024, s. 98. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5817, sivulla käyty 24.3.2024. LaVL 28/2022 vp, s. 6–7. Pakoterikosdirektiiviä koskevan ehdotuksen osalta ks. U 97/2022 vp ja LaVL 34/2022 vp, s. 5, korruptiorikosdirektiiviä koskevan ehdotuksen osalta ks. U 48/2023 vp, s. 15.

¹⁵² HE 1/2016 vp, s. 3.

Esityksessä sinänsä todettiin, että yhteisösakon käytöstä saadut kokemukset eivät viitanneet tarpeeseen korottaa yhteisösakon vähimmäis- tai enimmäismäärää, mutta yhteisösakon ala- ja ylärajaa esitettiin kuitenkin korotettavaksi yleisen rahan arvon alentumisen vuoksi. Lisäksi korottamista koskevaa ehdotusta perusteltiin sen kuulumisella oikeusministeriön hallinnonalalla toteutettaviin sopeutustoimiin sekä rahamääräisten rikosoikeudellisten seuraamusten johdonmukaisuudella.¹⁵³

Valtakunnansyyttäjävirsto toi hallituksen esitystä koskevassa lausunnossaan esiin, nimenomaan sen, että yhteisösakon kolminkertaista korottamista koskeva ehdotus edellyttäisi, että lain esitöissä täsmennettäisiin mittaamisharkinnan perusteita. Valtakunnansyyttäjävirsto toi myös lausunnossaan esiin, että harkitsemisen arvoinen keino selkeyttää yhteisösakon rahamäärän vahvistamista olisi siirtyminen samantapaiseen järjestelmään kuin sakon kokonaisrahämäärää määrättäessä. Laiminlyönnin laatu arvioitaisiin päiväsakkojen lukumäärän avulla ja oikeushenkilön taloudellinen asema arvioitaisiin yksittäisen päiväsakon rahamäärän avulla.¹⁵⁴

Hallituksen esityksessä oli kuitenkin jo vuonna 1993 yhteisösakon säätämisen yhteydessä pohdittu tätä vaihtoehtoa ja tultu siihen tulokseen, että päiväsakkojärjestelmä ei olisi mahdollinen yhteisösakon osalta, sillä päiväsakkojärjestelmä on rakennettu yksilöllisiä rikosentekijöitä varten. Päiväsakkojärjestelmässä rikoksen vakavuus arvostellaan päiväsakkojen lukumäärän ja rikosentekijän maksukyky päiväsakon rahamäärän välityksellä. Päiväsakkojärjestelmä ei toimi oikeushenkilöiden kohdalla niiden luonteen vuoksi sillä oikeushenkilölle tuomittua sakkoa ei voitaisi muuntaa vankeudeksi ja oikeushenkilön keskimääräiset tulot eivät heijasta sen maksukykyä samoin kuin luonnollisen henkilön palkka- ja vastaavat tulot. Yhteisösakkoa ei myöskään tarkoitettu rutiininomaiseksi ja mekaanisesti määrättäväksi seuraamukseksi, kuten päiväsakko ja niitä tuomitaan varsin harvoin verrattuna päiväsakkoihin. Tämän vuoksi lainsäädäntöä valmisteltaessa katsottiin, että oman päiväsakkojärjestelmän luominen oikeushenkilöitä varten monimutkaisine taulukkoineen ei olisi suuren työmäärän takia edes järkevää.¹⁵⁵

Hallituksen esityksessä todettiin, että voisi olla teoriassa mahdollista kehittää rikesakkoon verrattava seuraamus oikeushenkilöille. Oikeushenkilöön sovellettava rahamäärältään kiinteä taloudellinen seuraamus asettaisi kuitenkin taloudelliselta asemaltaan erilaiset oikeushenkilöt liiaksi erilaiseen asemaan. Taloudelliselta asemaltaan vahvan oikeushenkilön toiminnassa tehdyn vakavan rikoksen seuraamuksena mainitun kaltaisella rikoksen seuraamuksella ei olisi sanottavaa merkitystä.

¹⁵³ HE 1/2016 vp, s. 12. Ks. myös Melander & Lahti 2024, s. 29.

¹⁵⁴ Valtakunnansyyttäjävirston lausunto hallituksen esityksestä HE 1/2016 vp. Dnro 8/61/16.

¹⁵⁵ HE 95/1993 vp, s. 19-20.

Rikoslajeittain määrättävä kiinteä rahamäärä ei voi senkään takia olla yhteisöosakon perusta, että rikoksen ja oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen yksittäistapauksellista vakavuutta ei silloin olisi mahdollista ottaa huomioon.¹⁵⁶

Eduskunnan perustuslakivaliokunta päätyi siihen, että rahamääräisten seuraamusten korottamiselle ei ollut esitetty valtiosääntöoikeudellisesti hyväksyttäviä perusteita. Valiokunnan aiemman käytännön mukaan fiskaaliset tavoitteet eivät ole hyväksyttäviä perusteita seuraamussääntelylle.¹⁵⁷ Perustuslakivaliokunta katsoi, ettei esityksessä ollut esitetty korottamiselle juuri muita kuin valtiontalouden sopeuttamistoimiin liittyviä perusteita ja se ei pitänyt kyseisiä perusteita hyväksyttävänä rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään tehtäville muutoksille.¹⁵⁸

OECD on tuonut raportissaan esiin huolen siitä, että lahjontarikosten osalta yhteisöosakon 850.000 euron yläraja on liian alhainen ja sen preventiivinen vaikutus on tästä syystä heikko. OECD:n mukaan alan asiantuntijoilla on asiasta ristiriitaisia näkemyksiä, sillä valtakunnansyyttäjänviraston ja poliisihallituksen edustajat katsoivat korotuksen olevan riittämätön, kun taas yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan edustajat arvioivat sakkojen olevan riittävän pelottavia.¹⁵⁹ Myös oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin, että esimerkiksi suurten kansainvälisten konsernien tekemien lahjontarikoksen yhteydessä nykyinen yhteisöosakon yläraja on riittämätön.¹⁶⁰

Tapanin selvityksen perusteella käytännössä yhteisöosakon asteikon korottamiseen ei liity merkittävää painetta, sillä asteikko mahdollistaisi myös nykyistä suurempien yhteisöosakkojen tuomitsemisen. Tapani on kuitenkin tuonut esiin, että voisi olla syytä pohtia alarajan korottamista siitä syystä, jos arvioitaisiin, että suurin osa yhteisösakoista asettuu perusteettomasti asteikon alapäähän. Näin viestitettäisiin lain soveltajille, että yhteisöosakkojen rahamäärien pitäisi olla jatkossa aikaisempaa korkeampia.¹⁶¹

Voimassa olevaan oikeuteen kuuluu useita euromäärältään suuria hallinnollisia seuraamusmaksuja, joiden säätäminen on seurausta ennen muuta EU-oikeudesta tai jotka perustuvat Euroopan unionissa annettuun asetukseen. Erityisesti viime vuosien aikana tällaisten euromäärältään suurien tai yrityksen liikevaihtoon suhteutettujen seuraamusmaksujen määrä on merkittävästi kasvanut.¹⁶² Esimerkiksi kilpailulain (948/2011) 12 §:n nojalla kilpailunrajoituksesta määrättävä seuraamusmaksu

¹⁵⁶ HE 95/1993 vp, s. 19-20.

¹⁵⁷ PeVL 61/2014 vp, s. 3/I.

¹⁵⁸ PeVL 9/2016 vp, s. 5–6, Melander & Lahti 2024, s. 30.

¹⁵⁹ OECD 2017, s. 42.

¹⁶⁰ Kimpimäki & Kärki 2022, s.24-25.

¹⁶¹ Tapani 2020, s. 54.

¹⁶² Melander & Lahti 2024, s. 97.

saa lain 13 a §:n mukaan olla enintään 10 prosenttia kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinonharjoittajan tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän maailmanlaajuisesta liikevaihdosta. Kun Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää seuraamusmaksua, huomioon otetaan seuraamusmaksuesityksen tekemistä edeltävän tilikauden liikevaihto. Kun markkinaoikeus tai korkein hallinto-oikeus määrää seuraamusmaksun, huomioon otetaan seuraamusmaksupäätöksen tekemistä edeltävän tilikauden liikevaihto. Käytännössä KilpL:n nojalla määrätyt seuraamusmaksut ovat voineet kohota kymmeneen miljooniin euroihin. Esimerkiksi ratkaisussa KHO 2009:83 eräälle yritykselle määrättiin kartelliasianssa 68.000.000 euron seuraamusmaksu.

KilpL:n (18.6.2021/546) 13 f §:ssä on säädetty elinkeinonharjoittajan maksukyvyyn huomioimisesta. Erityisistä syistä seuraamusmaksun määrän arvioinnissa voidaan elinkeinonharjoittajan pyynnöstä ottaa huomioon tämän maksukyvyttömyys erityisissä sosiaalisissa ja taloudellisissa olosuhteissa. Alennus voidaan myöntää vain, jos elinkeinonharjoittaja esittää objektiiviset todisteet siitä, että seuraamusmaksun määrääminen vaarantaisi väistämättä sen elinkelpoisuuden ja muuttaisi sen omaisuusarvot arvottomiksi. KilpL:n 13 b §:ssä säädetään seuraamusmaksun perusmäärän lähtökohdasta ja 13 e §:ssä seuraamusmaksun perusmäärään tehtävistä mukautuksista. Seuraamusmaksun perusmäärää voidaan alentaa tai korottaa ottamalla huomioon mahdolliset lieventävät ja raskauttavat tekijät kunkin rikkomukseen osallistuneen elinkeinonharjoittajan tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän osalta. Kyseisessä lainkohdassa on täsmennetty nämä tekijät. Voisi olla perustelua selvittää mahdollisuutta siitä, että rikoslakiin otettaisiin vastaavanlaisia säännöksiä koskien yhteisösakon määräämistä.

4.9 Yhteisösakon mittaaminen eräissä muissa valtioissa

Lähtökohtaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuusta ei ole löydettävissä kansainvälisoikeudellista yhteisymmärrystä.¹⁶³ Tässä luvussa perehdytään lyhyesti siihen, miten eräissä muissa valtioissa on toteutettu yhteisösakon mittaamisen sääntely. Vertailuvaltioiksi on valittu Espanja ja Ruotsi.

Espanjassa suomalaista yhteisösakkoa vastaava rangaistusseuraamusta ei kutsuta yhteisösakoksi, vaan ”oikeushenkilön sakoksi” (multa a la persona jurídica). Espanjan rikoslain (Código Penal, Ley Orgánica 10/1995, Art. 33.7 CP) mukaan oikeushenkilölle voidaan tuomiota myös muita rangaistusseuraamuksia, joita ovat oikeushenkilön purkaminen, toiminnan keskeyttäminen enintään viiden vuoden ajaksi, toimitilojen ja toimipisteiden sulkeminen enintään viiden vuoden ajaksi, kieltä harjoittaa tulevaisuudessa niitä toimintoja, joiden yhteydessä rikos on tehty, edistetty tai peitelty,

¹⁶³ Helenius 2015, s. 774.

oikeushenkilön rajaaminen julkisten tukien ja avustusten sekä verotusta ja sosiaaliturvaa koskevien etujen ja kannustimien ulkopuolelle ja kielto päättää sopimuksia julkisten toimijoiden kanssa enintään 15 vuoden ajaksi sekä tuomioistuimen valvonta työntekijöiden tai velkojien oikeuksien turvaamiseksi ajaksi, joka katsotaan tarpeelliseksi, mutta ei enintään viideksi vuodeksi. Näiden oikeushenkilölle tuomittavien rangaistusten mittaamisesta on säädetty rikoslaisissa ja niiden kestolle ja soveltamisedellytyksille on asetettu rajoja (Art. 66 bis).

Espanjan rikoslain sääntely yhteisösakon mittaamisesta perustuu pääasiassa päiväsakkomenettelyyn, jossa sakon suuruus muodostuu kahdesta osatekijästä, eli päiväsakkojen lukumäärästä sekä yksittäisen päiväsakon rahallisesta arvosta. Oikeushenkilöiden kohdalla päiväsakkojen lukumäärä vaihtelee kymmenestä päivästä viiteen vuoteen, jolloin sakkorangaistusta voidaan sovittaa rikoksen vakavuuden ja yrityksen taloudellisen kokoluokan mukaan (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 50).

Päiväsakon määrä oikeushenkilöille on 30–5.000 euroa (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 50). Tämä suurpiirteinen haarukka mahdollistaa joustavan ja tapauskohtaisen soveltamisen huomioiden yrityksen taloudellinen tilanne, toimiala ja muut merkitykselliset olosuhteet. Sakon mittaamisessa huomioidaan tuomitun oikeushenkilön varallisuuden, tulot, velvoitteet, henkilöstön määrän sekä muut taloudelliset ja toiminnalliset seikat (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 52.5).

Tärkeä osa mittaamisjärjestelmää on rikoslain 52.1 artikla, jonka mukaan sakon tulee olla suhteessa rikoksesta aiheutuneeseen vahinkoon, rikoksen kohteen arvoon tai rikoksesta saatuun taloudelliseen hyötyyn (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 52.1). Näin yhteisösakon mitoituksessa painotetaan rikoksen taloudellista vaikutusta ja vahinkoa, mikä vahvistaa rangaistuksen ennaltaehkäisevää ja korjaavaa luonnetta. Mikäli vahingon tai hyödyn luotettava arviointi ei ole mahdollista, rikoslain 52.4 artikla edellyttää, että tuomioistuin perustelee tämän ja soveltaa vaihtoehtoisesti ennalta määrättyjä sakkoasteikkoja, jotka määräytyvät luonnolliselle henkilölle säädetyn vankeusrangaistuksen pituuden mukaan (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 52.4). Tämä järjestely estää sakon määräämisen mielivaltaisesti ja takaa rangaistuksen asianmukaisuuden myös monimutkaisissa talousrikostapauksissa.

Lisäksi rikoslain 52.5 artikla korostaa tuomioistuimen harkintavaltaa, kun se määrittää päiväsakkojen lukumäärän ja päivittäisen summan tapauskohtaisesti ottaen huomioon tuomitun taloudellisen tilanteen kokonaisvaltaisesti (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, Código Penal, artículo 52.5). Arvioinnissa huomioidaan esimerkiksi oikeushenkilön varallisuus, tulot, velvoitteet sekä muut henkilökohtaiset ja taloudelliset olosuhteet. Tämä mahdollistaa rangaistuksen suhteuttamisen

oikeushenkilön kykyyn maksaa sakko. Espanjassa yhteisösakon mittaamista on säädelty yksityiskohtaisemmin kuin Suomessa.

Ruotsin rikoslain (Brottsbalken) 36 luvun 23–26 §:ien mukaan yhteisösakko voidaan määrätä yhtiölle, jos rikkomuksesta säädetään sakkoa ankarampi rangaistus ja rikkomus on tehty yhtiön liiketoiminnassa, julkisessa toiminnassa, joka rinnastetaan liiketoimintaan, tai muussa yhtiön toiminnassa, kun rikoksen tarkoituksena on ollut tuottaa yhtiölle taloudellista hyötyä. Yhteisösakon määrääminen edellyttää lisäksi, että yhtiö ei ole kohtuudella voinut vaatia rikoksen estämistä tai rikoksen on tehnyt henkilö, jolla on johtava asema tai erityinen valvontavastuu yhtiössä (Brottsbalken 36:23 §).

Yhteisösakon suuruus määritellään ensin seuraamusarvona, jonka tulee olla vähintään 5 000 ja enintään 10 000 000 Ruotsin kruunua. Seuraamusarvon määrittämisessä otetaan huomioon rikoksen kokonaisrangaistuksen arvo, rikoksen aiheuttama vahinko tai vaara sekä rikoksen yhteys liiketoimintaan. Lisäksi tulee huomioida yhtiön mahdollinen aiempi yhteisösakkojen tuomitseminen (Brottsbalken 36:24 §).

Suuremmille yrityksille, jotka täyttävät tilinpäätöslain mukaiset kriteerit, voidaan määrätä korotettu yhteisösakko. Tämä korotettu sakko voi olla yhtiön taloudellisen aseman huomioiden perusteltu määrä, joka kuitenkin saa olla enintään viisikymmenkertainen normaalin seuraamusarvon määrään verrattuna. Tätä säännöstä ei sovelleta valtion, kuntien tai alueiden yhtiöihin (Brottsbalken 36:25 §).

Yhteisösakkoa voidaan alentaa, mikäli rikos aiheuttaa yhtiölle muita maksuvelvoitteita tai oikeudellisia seuraamuksia, rikoksen kokonaisreaktio on suhteettoman ankara, yhtiö on pyrkinyt estämään tai korjaamaan rikoksen vaikutuksia, tai yhtiö on vapaaehtoisesti ilmoittanut rikoksesta. Erityisissä tapauksissa yhteisösakko voidaan jättää määräämättä (Brottsbalken 36:26 §).

Yhteisösakon mittaamisen sääntely niin Suomessa, Espanjassa kuin Ruotsissakin painottaa rikoksen taloudellista merkitystä sekä oikeushenkilön taloudellista asemaa. Suomessa mittaamisessa korostuvat yrityksen taloudellinen asema, johdon osuus tai laiminlyönti sekä rikoksen vakavuus. Espanjan päiväsakomenettely mahdollistaa sakon suuruuden tarkemman yksilöinnin taloudellisen tilanteen ja rikoksen seuraamusten perusteella. Ruotsissa yhteisösakon suuruus määräytyy seuraamusarvon kautta, jossa otetaan huomioon rikoksen kokonaisrangaistus, vahingon laajuus ja yrityksen koko, ja suurille yrityksille voidaan määrätä korotettu sakko. Kaikissa valtioissa korostuu tuomioistuinten harkintavalta, joka mahdollistaa rangaistusten suhteuttamisen oikeudenmukaisesti tapauskohtaisiin olosuhteisiin.

5 Empiirinen katsaus yhteisösakon mittaamiseen käytännössä tuomioistuimissa

5.1 Johdanto empiiriseen osaan ja aineiston esittely

Tutkimuksen edellisissä luvuissa on käsitelty yhteisösakon mittaamista lainopillisella otteella. Tutkimuksessa on pyritty selvittämään, mihin oikeuslähteisiin yhteisösakon mittaaminen perustuu ja miten sitä on säännelty. Seuraavaksi tarkastelun kohteena on tuomioistuinkäytäntö ja se, millä tavoin yhteisösakon mittaaminen käytännössä toteutuu. Tällä luvulla on kaksi päätavoitetta, ensinnäkin tuomioistuinratkaisujen systemaattinen tarkastelu mahdollistaa alustavan kuvan muodostamisen siitä, miten mittaamista on tuomioistuinratkauksissa käytännössä perusteltu. Toisaalta aineistoa on mahdollista peilata siihen, mitä tutkimuksen laadullisessa osassa on esitetty yhteisösakon mittaamisen perusteista. Lainopillisessa osiossa on otettu kantaa siihen, miten yhteisösakkoa pitäisi käytännössä mitata ja tässä luvussa tarkastellaan puolestaan sitä, miten nämä vaatimukset täyttyvät tuomioistuinkäytännössä. Tarkoituksena ei ole arvioida tai arvottaa sitä, miten tuomioistuimet mittaavat yhteisösakkoa, vaan konkretisoida ja peilata aiemmin esitettyjä havaintoja ja väitteitä käytännön tuomioistuintoimintaan. Aineiston perusteella tehdään vain varovaisia johtopäätöksiä ja analyysin tarkoitus ei ole tehdä yleistyksiä yhteisösakon mittaamisesta.

Ervasti on yhdistellyt väitöskirjassaan empiiristä ja teoreettista tutkimusotetta ja perustellut laajasti sitä, miksi empiirinen tutkimus on tärkeä osa oikeustiedettä. Ensinnäkin empiirinen oikeustieteellinen tutkimus on tarpeellista niin käytännön kuin tieteenkin kannalta. On olennaista ymmärtää, miten lait toimivat käytännössä ja mitä vaikutusta lainsäädäntöuudistuksilla on. Toiseksi myös perinteinen lainoppi tarvitsee reaali maailmaa koskevaa tietoa, sillä jollei oikeusdogmatiikalla ole mitään yhteyttä ”todellisuuteen”, jää se täysin abstraktiksi oppirakennelmaksi ja sen tulosten mielekkyys sekä relevanssi asettuvat kyseenalaisiksi käytännön toiminnan kannalta.¹⁶⁴

Kolmanneksi Ervastin mukaan samassa tutkimuksessa voidaan yhtäaikaaisesti hyödyntää sekä lainopillista että empiiristä lähestymistapaa. ”Pitäminen” edellyttää ”olemista” ollakseen mielekäs kategoria. Pitämisen maailmaan kuuluvia asioita ei voida ylipäänsä jonkinlaisessa luonnontieteellisloogisessa mielessä johtaa yhtään mistään. Se, kuinka rakennetaan pitämisen maailma, on sopimuksen varainen kysymys. Konkreettisesti tämä tulee esiin rangaistuksen

¹⁶⁴ Ervasti 2004, s.18. Myös esimerkiksi Korkka (2016 s.1205) on artikkelissaan perustellut, että puhtaan lainopillisen tutkimuksen lisäksi on tärkeää tehdä oikeustieteellistä tutkimusta niin, että yhdistetään teoriaa ja käytäntöä. Jokaisen tutkijan tulisi olla vuorovaikutuksessa paitsi muiden oikeudellisten myös laajemmin yhteiskunnallisten käytäntöjen kanssa.

mittaamisessa. Rikoslain 6:1:ssä on määrätty, että tuomioistuimen tulee kiinnittää rangaistusta mitatessaan erityistä huomiota rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen.¹⁶⁵ Lappi-Seppälä on katsonut, että tässä lainsäätäjällä on tavallaan nostanut oikeuskäytännön oikeuslähdeopillista statusta. Tietoa oikeuskäytännöstä taas voidaan saada empiirisillä tutkimuksilla.¹⁶⁶ Neljänneksi Ervasti nostaa esiin, että perinteisen oikeustieteen staattinen kuva oikeudesta ei ole riittävä. Oikeuden dynaamisten elementtien merkityksen kasvu edellyttää aikaisempaa laajemmin ”yhteyshakuisuutta” ja monitieteistä tutkimusta sekä yksittäisen oikeudenalan ja pelkän oikeustieteen sisäinen näkökulma ei ole riittävä hahmotettaessa oikeuden ja siihen vaikuttavan ympäristön muutosta ja kehityslinjoja.¹⁶⁷

Tutkielman empiiristä osaa varten pyydettiin sähköpostitse kaikilta Suomen käräjä- ja hovioikeuksilta kaikki tuomioistuinratkaisut, joissa on tuomittu yhteisösakko tammikuun 2015 alusta toukokuun 2025 loppuun. Sähköpostin yhteydessä kerrottiin, että pro gradu -tutkielmassa tutkitaan yhteisösakon mittaamista talousrikoksissa. Koska talousrikoksen määritelmä ei ole tarkkarajainen, pyynnössä ei täsmennetty tuomioita koskemaan vaan tiettyjä rikosnimikkeitä ja toimivien tapa aineiston valikoimiseen oli se, että tutkija kävi itse läpi kaikki yhteisösakko tuomiot ja valikoi niistä tutkielmassa omaksutun talousrikoksen määritelmän täyttävät. Tämä oli perusteltua myös siitä syystä, että tuomioistuimen henkilökunta olisi joutunut tekemään kohtuuttoman määrän työtä pohtiessaan mitkä tuomiot kuuluvat talousrikoksen käsitteen alle tämän tutkielman kontekstissa.

Aineiston keräämisen aikana havaittiin, että tuomioistuinten ja oikeusrekisterikeskuksen ohjelmistojen hakutoiminnot eivät soveltuneet tutkimukseen tarvittavan aineiston hakemiseen. Oikeusrekisterikeskus ei voinut toimittaa listaa tuomioista, joissa on tuomittu yhteisösakko, vaan sieltä pystyttiin toimittamaan ainoastaan lista tuomioista, joissa on ollut vastaajana oikeushenkilö. Suurimmassa osassa näistä ratkaisuista ei kuitenkaan todennäköisesti ole tuomittu yhteisösakkoa ja listan laajuuden vuoksi ei olisi ollut mahdollista, että tutkielmaa varten olisi pyydetty kaikki nämä tuomiot ja käyty ne läpi. Toimivimmaksi tavaksi osoittautui siis pyytää suoraan tuomioistuimilta yhteisösakkotuomiot vuosilta 2015-2025. Näiden hakeminen onnistui tuomioistuinten ohjelmistolla. Pienissä tuomioistuimissa näitä oli noin kymmenen kappaletta ja niiden kaikkien toimittaminen oli mahdollista. Helsingin käräjäoikeudesta ei voitu toimittaa tuomioita samalla pyynnöllä, sillä siellä yhteisösakkoa oli tuomittu huomattavasti enemmän. Sieltä toimitettiin 30 tuomiota, jotka koskivat tiettyjä talousrikoksia. Suurin osa tuomioista koski työ- ja ympäristörikoksia.

¹⁶⁵ Ervasti 2004, s. 19-20.

¹⁶⁶ Lappi-Seppälä 1997, 202-203.

¹⁶⁷ Ervasti 2004, s. 20.

Vaikka työ- ja ympäristörikokset voidaan luokitella talousrikoksiksi termin laajassa merkityksessä, liittyy näihin rikostyyppihin kuitenkin erityispiirteitä, jonka takia ne eivät kuulu talousrikosten ydinalueeseen. Työrikoksissa keskiössä on luonnollinen henkilö rikoksen uhrina. Usein rikokset kohdistuvat luonnollisen henkilön henkeen ja terveyteen. Ympäristörikoksissa taas keskiössä on ympäristölle aiheutunut vahinko, joka sekin voi vaikuttaa esimerkiksi ihmisten tai eläinten henkeen ja terveyteen. Vaikka taustalla usein on taloudellisen hyödyn saaminen rikollisella toimella, niin rikosta ei voida arvioida puhtaasti talous- tai omaisuussuojeluobjektin kannalta. Näin ollen työ- ja ympäristörikokset jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän seurauksena suurin osa saadusta aineistosta rajattiin tutkielman aineiston ulkopuolelle. Aineistoon otettiin mukaan kaikki tapaukset, jotka täyttivät talousrikoksen määritelmän ja eivät olleet työ- tai ympäristörikoksia. Yllättävää oli, että aineistoon valikoitui näin vain yksitoista tapausta. Tämä kertoo siitä, kuinka harvinaista oikeushenkilön rangaistusvastuun tuomitseminen talousrikoksissa on.

Aineiston perusteella ei kuitenkaan voida tehdä tyhjentyviä havaintoja tuomioiden määrästä, sillä edellä esitellyin tavoin Helsingin kärjäoikeus ei voinut toimittaa pyydettyjä tuomioita samoin, kuin muut tuomioistuimet. Mikäli Helsingin kärjäoikeus olisi toimittanut tuomiot samoin perustein, kuin muut tuomioistuimet, olisi sieltä todennäköisesti löytynyt useita talousrikosoikeusratkaisuja, joissa on tuomittu oikeushenkilön rangaistusvastuu. Lisäksi kaikista tuomioistuimista ei toimitettu ruotsinkielisiä tuomioita. Aineistossa on mukana kaikki saadut tuomiot jotka sopivat aineiston kriteereihin, eikä tutkija ole itse rajannut tuomioita pois. Saatujen ratkaisujen määrä oli sattumalta sopiva laadullisen tutkielman aineistoksi. Mikäli soveltuja ratkaisuita olisi ollut enemmän, kuten ennakoarvio oli, olisi tutkija muodostanut aineiston valikoimalla rikosnimikekohtaisesti ratkaisuja niin, että ne olisivat kattaneet laajasti eri talousrikostyyppit.

5.2 Empiirisen aineiston tuomioistuinratkaisut

Tässä luvussa käydään läpi aineistoon valitut tapaukset yksitellen yhteisösakon mittaamisen perustelujen osalta. Tämä antaa kokonaiskuvan mittaamisten perusteluista erilaisten talousrikosten kohdalla. Tutkielmassa on raportoitu keskeisimmät havainnot, jotka ovat nousseet esiin aineistosta sitä kokonaisuutena tarkasteltaessa. Myöhemmin ”Johtopäätökset”-luvussa tarkastellaan tapauksista löydettyjä tutkimustuloksia.

5.2.1 Tekijänoikeusrikos

Helsingin hovioikeuden ratkaisussa (Helsingin HO 18.10.2017 nro 17/141255 asiassa R 16/513) oikeushenkilölle tuomittiin yhteisösakko tekijänoikeusrikoksesta (RL 49 luku 1 §). Hovioikeus ei

muuttanut kärjäoikeuden antamaa ratkaisua. Kärjäoikeus katsoi, että X Oy oli tuomittava rikoslain 49 luvun 7 §:n sekä 9 luvun 1 ja 2 §:n nojalla 8.000 euron suuruiseen yhteisösakkoon, koska yhtiössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttänyt vastaaja A oli ollut osallisena tekijänoikeusrikokseen. Kärjäoikeus arvioi yhteisösakon määrän ilman ajantasaisia taloudellisia tietoja, sillä X Oy:n tilinpäätöstiedot olivat viimeksi saatavilla tilikaudelta 2009.

Kärjäoikeuden perustelut jäivät lyhyiksi, eikä niissä yksilöity, mihin seikkoihin yhteisösakon määrän arviointi perustui. Asia ratkaistiin vuonna 2015, mutta tuomioistuimen käytettävissä olleet tiedot yhtiön taloudellisesta tilanteesta olivat kuusi vuotta vanhoja. Ainoaksi perusteluksi jäi, että X Oy:ssä tosiasiallista määräysvaltaa käyttänyt A oli ollut osallisena tekijänoikeusrikokseen.

5.2.2 Markkinointirikos

Hovioikeus (Helsingin HO 07.12.2023 nro 23/149288 asiassa R 21/2301) ei muuttanut kärjäoikeuden markkinointirikosta (RL 30 luku 1 §) koskevaa ratkaisua. Kärjäoikeus perusteli X Oy:lle tuomitun 3.000 euron suuruisen yhteisösakon määrää yhtiön toiminnan moitittavuuden laadulla ja kestoajalla.

Hovioikeus totesi ratkaisussaan, että yhtiön yrityssaneerausmenettely oli ollut tiedossa jo kärjäoikeuskäsittelyn aikana. Kärjäoikeuden tuomitsemaa yhteisösakon määrää ei voitu pitää suhteettomana yhtiön taloudelliseen asemaan nähden, eikä sen voitu katsoa vaarantavan tai olennaisesti heikentävän yhtiön toimintaedellytyksiä. Myöskään muita perusteita yhteisösakon alentamiselle ei ollut. Näin ollen hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden johtopäätöksen, jonka mukaan kohtuullinen yhteisösakon määrä oli 3.000 euroa.

5.2.3 Rahankeräysrikos

Rahankeräysrikosta (RL 17 luku 16 c §) koskevassa ratkaisussa (Helsingin HO 29.05.2024 nro 24/123327 asiassa R 22/569) oli kyse siitä, että taloudelliselta asemaltaan heikko yhdistys oli jättänyt tietoisesti hakematta lupaa rahankeräykseen toistuvasti useiden vuosien ajan. Rikoksella saatu taloudellinen hyöty oli jäänyt kuitenkin vähäiseksi. Kärjäoikeus ei ollut perustellut ratkaisussaan yhteisösakon mittaamisharkintaa, vaan keskittyi arvioimaan, oliko asiassa edellytyksiä tuomitsematta jättämiselle. Koska edellytyksiä ei katsottu olevan, yhdistykselle tuomittiin minimiyhteisösakko, 850 euroa. Hovioikeus ei muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua.

Ratkaisu osoittaa, että vaikka oikeushenkilön toiminta voi olla erityisen moitittavaa ja pitkäkestoista, sen heikko taloudellinen tilanne voi johtaa siihen, että seuraamukseksi mitataan vain minimiyhteisösakko. Tämä puolestaan nostaa esiin kysymyksen siitä, miten vähemmän moitittavissa

tapauksissa tuomioistuimet perustelevat yhteisösakon määräämistä, kun oikeushenkilön taloudellinen asema on heikko ja yhteisösakon määrääminen on edellytysten täytyessä pakollista. Ongelma kytkeytyy siihen, miten suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteet toteutuvat käytännön mittaamisharkinnassa.

Käräjäoikeuden ratkaisussa on punnittu laajasti, voidaanko yhtiö jättää yhteisösakkoon tuomitsematta sillä perusteella, että laiminlyönti ja rikos olisivat olleet rikoslain 9 luvun 4 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettu tavoin vähäisiä. Vähäisellä tarkoitetaan sitä, että 1) oikeushenkilön 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu laiminlyönti taikka johdon tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus rikoksessa on vähäinen; taikka 2) oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos on vähäinen. Tuomioistuin saa jättää tuomitsematta yhteisösakkoon myös silloin, kun rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset, oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi, taikka sen, että oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, jos oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön velvoitteista on merkittävä.

Käräjäoikeus lausui, että X ry toimi pääasiassa jäsenmaksu- ja lahjoitusvaroilla sananvapauden edistämiseksi. Yhdistyksen hallinnossa toimivat henkilöt olivat tietoisesti valinneet olla hakematta rahankeräyslupaa yhdistyksen nettisivuilla olleelle tekstille, jonka tavoitteena oli hankkia yhdistykselle lahjoitusvaroja sen tarkoituksen toteuttamiseen. Rikoksella saatu rahamäärä ei ollut suuri. Yhdistys oli kuitenkin tietoisesti vuosien ajan laiminlyönyt noudattaa rahankeräystä koskevaa lainsäädäntöä ja viranomaisten ohjeita, jotka koskevat yhdenvertaisesti kaikkia muitakin rahankeräystä harjoittavia tahoja. Asiassa ei näin ollen voitu katsoa olevan seikkoja, joiden perusteella yhdistyksen toiminnassa tehtyjä rikoksia tai yhtiön laiminlyöntejä olisi voitu pitää vähäisinä. Käräjäoikeus katsoi, että perusteita yhteisösakon tuomitsematta jättämiselle ei ollut.

Tapauksessa oli erityisen mielenkiintoista, että käräjäoikeus punnitsi erittäin huolellisesti sitä, olisiko asiassa voitu soveltaa vähäisyysperustetta. Vähäisyysperuste koskee yksinomaan rikosta ja johdon osuutta siinä, eikä rikoslain sääntelyn mukaisesti oikeushenkilön taloudellisella asemalla ole merkitystä vähäisyysperusteen soveltamisen arvioinnissa. Tässä käsiteltävässä asiassa oli ilmeistä, että johto oli ollut osallisena rikokseen ja että rikollinen toiminta oli jatkunut useiden vuosien ajan. Se, että rikoksella hankittu rahamäärä osoittautui vähäiseksi, ei johtunut oikeushenkilön toiminnasta, vaan oli luonteeltaan sattumanvaraista. Teoreettisesti oli mahdollista, että joku kolmas taho olisi suorittanut huomattavan lahjoituksen yhdistykselle. Mikäli suuri pörssi-yhtiö olisi harjoittanut

vastaavaa toimintaa, ei asiaa todennäköisesti olisi arvioitu vähäisyysperusteen soveltumisen kannalta.

5.2.4 Yrityssalaisuuden rikkominen

Käräjäoikeus tuomitsi 300.000 euron yhteisösakon yrityssalaisuuden rikkomisesta (RL 30 luku 5 §, Pirkanmaan KO R 15/3333, Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000). Hovioikeus alensi yhteisösakkoa 100.000 euroon. Asiassa oli kyse useista syytteessä olevista rikoksista ja hovioikeus hylkäsi osan syytekohdista, joten tällä oli vaikutusta siihen, että hovioikeus alensi yhteisösakon määrää. Asiassa oli keskeistä se, kestäkö yhtiön taloudellinen kantokyky tuntuvan yhteisösakon tuomitsemisen.

Käräjäoikeuden perusteluiden mukaan syyttäjä oli esittänyt X Oy:n taloudellisesta asemasta selvityksen vuodelta 2013 (liikevaihto 4,3 milj., voitto 0,67 milj., henkilöstön määrä: 20) ja vuodelta 2014 (liikevaihto 4,7 milj., voitto: 0,17 milj., henkilöstö: 28). Selvityksen perusteella yhtiön taloudellinen kantokyky ei ollut merkittävän hyvä.

Käräjäoikeus totesi, että toisaalta yhtiön toiminnassa oli tehty lajissaan vakavat ja yhtiön koko toimintasektoria koskevat yrityssalaisuuden rikkominen ja yrityssalaisuuden väärinkäyttörikokset. Lisäksi erittäin huomattava osa yhtiön henkilöstöstä oli syyllistynyt rikoksiin. Nämä seikat korottivat merkittävästi yhteisösakon rahamäärää. Rikoslain 9 luvun 5 §:n mukaan yhteisösakon alin rahamäärä on 850 euroa ja ylin 850.000 euroa. Teon vakavuus huomioon ottaen käräjäoikeus katsoi, että yhteisösakon on oltava lähempänä ylintä kuin alinta määrää. Rangaistuksia määrättäessä vain äärimmäisen harvoin käytetään rangaistusasteikon maksimia, eikä käräjäoikeus nähnyt syytä, että tässä tapauksessa olisi ollut syytä poiketa vakiintuneesta käytännöstä. Yhteisösakon määräksi muodostuisi näin ollen 500.000 – 550.000 euroa. Käräjäoikeus otti kuitenkin sakkoa määrätessään huomioon X Oy:n taloudellisen kantokyvyn ja sen, että X Oy:tä tuli rasittamaan myös kokonaisseuraamuksiin kuuluva valtiolle tuomittu rikoshyöty. Lopullisena johtopäätöksensä käräjäoikeus katsoi yhteisösakon oikeudenmukaisen määrän olevan 300.000 euroa.

Hovioikeus totesi, että yhteisösakon perusteena olevia rikoksia oli useita ja niistä oli pääosin tuomittu vankeutta, joten tekoja ei voitu pitää kovin vähäisinä. Rikokset liittyvät sekä asianomistajan että X Oy:n ydinliiketoimintaan. Vaikka yhteisösakon perusteena oleviin rikoksiin ei ollut syyllistynyt muodollisesti yhtiön johtoon kuuluvia henkilöitä, rikokseen syyllistyneiden henkilöiden rooleja X Oy:n toiminnassa oli kuitenkin pidettävä keskeisinä. Rikosten tekeminen oli jatkunut X Oy:n toiminnan alusta alkaen ja vielä yhtiöön kohdistetun ensimmäisen kotietsinnän jälkeenkin. Nämä seikat puolsivat tuntuvaa yhteisösakkoa. X Oy:n taloudellisesta asemasta oli kerrottu, että sen palveluksessa

työskenteli tuomitsemishetkellä 45-46 henkilöä. Käräjäoikeuden tuomiossa oli todettu X Oy:n henkilöstön määrän olleen 20 vuonna 2013 ja 28 vuonna 2014. Yhtiön tuomitsemishetken vakavaraisuudesta ja muusta taloudellisesta tilanteesta ei ollut esitetty selvitystä.

Käräjäoikeuden tuomioon oli kirjattu syyttäjän vuosilta 2013-2014 esittämää selvitystä, josta voitiin päätellä, että yhtiön taloudellinen tilanne oli kääntynyt parempaan suuntaan syytteiden tekoajan jälkeen. Käräjäoikeuden toteamin tavoin yhtiön kantokyky ei kuitenkaan syyttäjän esittämän selvityksen perusteella ollut merkittävän hyvä mainittujen vuosien osalta. Vaikka X Oy:n palveluksessa työskenteli selvästi enemmän henkilöstöä kuin aiemmin ja yhtiön koko oli ainakin henkilöstön määrän osalta kasvanut merkittävästi, ei ratkaistavana olleessa asiassa ollut luotettavasti selvitetty, että X Oy:n taloudellinen kantokyky olisi muuttunut siten, että se olisi kestänyt tuntevan yhteisösakon tuomitsemisen. Yhteisösakon määrää oli siten alennettava. Hovioikeus katsoi yhteisösakon oikeudenmukaiseksi määräksi 100.000 euroa. X Oy oli vielä vaatinut, että yhteisösakon määrässä otetaan huomioon sen maksettavaksi määrättävä rikoshyöty. Syyttäjä vastusti tätä vaatimusta. Lain esitöiden mukaan rikoksesta säännönmukaisesti rangaistusten ohella aiheutuvista muista seurauksista, kuten esimerkiksi menettämisseuraamuksista, ei pääsääntöisesti tulisi seurata yhteisösakon tuomitsematta jättämistä. Rangaistuksen lisäksi tulevat muut seuraamukset johtaisivat yhteisösakon tuomitsematta jättämiseen silloin, kun ne muodostavat poikkeuksellisen ankaran kokonaisuuden. Jos muut seuraukset eivät ole niin huomattavat, että ne johtaisivat yhteisösakon tuomitsematta jättämiseen, niillä voi kuitenkin olla vaikutusta mitattaessa yhteisösakon suuruutta 6 §:n mukaan.

Korkein oikeus totesi ratkaisussaan KKO 2009:1 (kohta 26) rikoslain 6 luvun 4 §:n osalta, että tekijälle rikoksesta aiheutuneen muun seurauksen huomioon ottaminen on kuitenkin poikkeusluonteista, eivätkä rikoksesta johtuneet tai tuomiosta aiheutuneet säännönmukaiset ja ennakoitavissa olevat haitalliset seuraukset oikeuta rangaistuksen lieventämiseen. Hovioikeus katsoi, että rikoshyödyn menettäminen ja yhteisösakko eivät tässä tapauksessa muodostaneet poikkeuksellisen ankaraa seuraamusta ottaen huomioon rikosten laatu, laajuus ja vahingollisuus.

5.2.5 Törkeä rahanpesu A

Törkeää rahanpesua (RL 32 luku 7 §)¹⁶⁸ koskevassa asiassa syyttäjä vaati kahdelle oikeushenkilölle yhteisösakkoja 60 000 ja 9 000 euron suuruisina, ja käräjäoikeus tuomitsi nämä vaatimukset

¹⁶⁸ Asia eteni Turun hovioikeuteen ja se hyväksyi KO:n perustelut yhteisösakon osalta ja hylkäsi Y Oy:n valituksen ja syyttäjän vastavalituksen (Turun HO 28.09.2022 22/137644 asiassa R 21/1003). X oy peruutti

(Pirkanmaan KO 07.05.2021 21/120475 asiassa R 20/2392). Ratkaisun perusteluissa oli erityisen huomionarvoista, että ne oli otsikoitu luonnollisten henkilöiden nimillä ja yhteisöosakon määrää arvioitiin näiden henkilöiden rikosoikeudellisen vastuun ja toimien kautta. Kummatkin henkilöt toimivat eri oikeushenkilöiden edustajina, ja heidät oli todettu syyllisiksi rikoksiin. Kyseinen ratkaisun esitystapa on kuitenkin juridisessa tarkastelussa ongelmallinen, sillä yhteisöosakon määrää ei ole perusteltua arvioida yksittäisten luonnollisten henkilöiden osallisuuden kautta. Yhteisöosakon tarkoituksena on arvioida oikeushenkilön rikosoikeudellista vastuuta itsenäisenä oikeushenkilönä, ja sen soveltamisessa tulisi kiinnittää huomiota ensisijaisesti toimielimen päätöksentekoon ja oikeushenkilön organisoituun toimintaan, mikä korostaa oikeushenkilön rangaistavuuden ja toimielimen jäsenten osallisuuden välistä juridista problematiikkaa sekä yhteisöosakon soveltamisen oikeudellisia edellytyksiä.

Käräjäoikeus perusteli mittaamistaan seuraavasti: ”Vastaaja A:lle on luettu syyksi X Oy:n toiminnassa tehty törkeä rahanpesu. Yhteisösakkoa on vaadittu vedoten siihen, että yhtiön toiminnassa ei ole noudatettu rikoslain 9 luvun 2 §:n vaatimaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. X Oy toimii ammattimaisesti kaupan alalla, joten sen toiminta edellyttää rahanpesusäännösten tuntemista ja niiden huolellista noudattamista. Käräjäoikeus tekee syyksi lukemisesta johtopäätöksen, että rahanpesusäännösten tahallinen rikkominen on täytynyt ainakin osaltaan johtua yhtiöltä vaadittavasta huolellisuudesta tai varovaisuudesta. A on yhtiön hallituksen jäsen, joten tältä osin myös rikoslain 9 luvun 2 §:n edellytys täyttyy.”

”Vastaaja B:lle on luettu syyksi Y Oy:n toiminnassa tehty törkeä rahanpesu. Yhteisösakkoa on vaadittu vedoten siihen, että yhtiön toiminnassa ei ole noudatettu rikoslain 9 luvun 2 §:n vaatimaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Y Oy toimii ammattimaisesti tili- ja kirjanpidon alalla, joten sen toiminta edellyttää rahanpesusäännösten tuntemista ja niiden huolellista noudattamista. Käräjäoikeus tekee syyksi lukemisesta johtopäätöksen, että rahanpesusäännösten tahallinen rikkominen on täytynyt ainakin osaltaan johtua yhtiöltä vaadittavasta huolellisuudesta tai varovaisuudesta. B on yhtiön lakimääräinen edustaja ja toimitusjohtaja, joten tältä osin myös rikoslain 9 luvun 2 §:n edellytys täyttyy.”

5.2.6 Törkeä rahanpesu B

Törkeää rahanpesua (RL 32 luku 7 §) koskevan asian (Ahvenanmaan KO 28.02.2018 18/108626 asiassa R 17/7) käsittely eteni korkeimpaan oikeuteen saakka ¹⁶⁹. Käräjäoikeudessa oli suuri ero syyttäjän vaatimuksen ja käräjäoikeuden tuomitseman yhteisösakon välillä. Syyttäjä oli vaatinut 700.000 euron yhteisösakkoa, mutta käräjäoikeus tuomitsi 50.000 euroa. Asiassa oli kyse siitä, että oikeushenkilön toiminnassa oli tapahtunut törkeä rahanpesu niin, että luonnollinen henkilö oli pessyt rahaa pelaamalla yhtiön rahapelejä.

Käräjäoikeus arvioi oikeushenkilön taloudellista asemaa seuraavasti: ”Vuoden 2016 tilinpäätöksen mukaan emoyhtiön liikevaihto oli noin 86,2 miljoonaa euroa, liiketulos noin 20,8 miljoonaa euroa, tilikauden tulos noin 18,3 miljoonaa euroa ja omavaraisuusaste 85 %. Vuosina 2012–2015: liikevaihto vaihteli noin 77,6–85,1 miljoonan euron välillä, liiketulos noin 17,1–31,3 miljoonan euron välillä, tulos noin 17,6–31,8 miljoonaa euroa, omavaraisuusaste 83,9–89,5 %. Koko konsernin liikevaihto vuosina 2012–2016 oli 98,1–113,5 miljoonaa euroa, liiketulos 15,8–30,1 miljoonaa euroa, tulos 15,2–31,4 miljoonaa euroa ja omavaraisuusaste 81,8–87,3 %. Vuonna 2016 yhtiöllä oli 261 ja konsernilla 376 työntekijää. Taloudellisista tuloksista ei ilmene selkeää nousu- tai laskutrendiä. Kokonaisuutena oikeushenkilön taloudellinen asema on erittäin hyvä.”

Rikoksen kohteena oli ollut huomattavan suuri rahamäärä. Käräjäoikeus totesi kuitenkin, että toimitusjohtajaa ei katsottu syylliseksi rikokseen. Vastuu rahanpesukysymyksistä oli siirretty organisaation alemmille tasoille, joten rikos ei ole ollut johdon tekemä. Lisäksi rikos ei ollut tahallinen. Käräjäoikeus katsoi, että yhtiöllä oli ollut olemassa politiikkaa ja organisaatorakenteita rahanpesun torjumiseksi, joten kyse oli ollut enemmänkin siitä, ettei yksittäisessä asiakastilanteessa ollut reagoitu riittävästi, ei siitä, etteikö koko organisaatiossa olisi tehty toimia rahanpesun estämiseksi. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen käräjäoikeus katsoi, että oikeudenmukainen yhteisösakko oli 50.000 euroa.

Hovioikeus hyväksyi käräjä oikeuden johtopäätöksen siitä, että yhtiön taloudellinen asema oli erittäin hyvä. Hovioikeudessa ei ollut kyse johdon osuudesta rikokseen, vaan keskeinen kysymys oli siitä, millä tavoin yhtiön toiminnassa tapahtunut laiminlyönti vaikutti yhteisösakon määrään. Hovioikeus totesi, että korkeimman oikeuden antamat ennakkopäätökset eroavat kyseessä olevasta rikoksesta yhteisösakon vähäisen määrän ja rikoksen vakavuuden suhteen merkittävästi. Ainoastaan ratkaisussa KKO 2008:33 oli kyse osittain vastaavanlaisista olosuhteista, kun varakkaan ja suuren yhtiön

¹⁶⁹ KKO 2021:6, Turun HO 11.04.2019 nro 19/116692 asiassa dnro R 18/776.

toiminnassa oli tapahtunut huolimattomuudesta ympäristön pilaantumista siten, että vahinkoriski oli ollut suuri ja vahingot laajat. Korkein oikeus tuomitsi siitä 500.000 euron yhteisösakon.

Vaikka tarkempaa oikeuskäytäntöä vastaavasta rikollisuudesta ei ollut olemassa, oli selvää, että yhteisösakon määrää mitattaessa oli otettava huomioon liiketoiminnan luonne. Verkkopelejä järjestäminen oli yksi X:n keskeisistä liiketoiminta-alueista. Verkkopelit soveltuvat erityisen hyvin rahanpesuun. Tässä mielessä oli kyse riskialttiista toiminnasta. X:n toiminnassa tapahtuneet laiminlyönnit olivat mahdollistaneet suuren vahinkoriskin.

Toisin kuin kärjäoikeus oli todennut tuomiossaan, hovioikeus arvioi, että rikos ei ole ollut osoitus X:n toiminnasta yksittäisessä tilanteessa. X:n sisäinen ohje liiketoiminnan keskeyttämisestä, joka on keskeinen toimi rahanpesun estämisessä, oli kokonaisuudessaan ollut lainvastainen. Se oli mahdollistanut sen, että merkittävä määrä rahaa oli ollut rikoksen kohteena pitkän ajan kuluessa, eli noin kymmenen kuukauden ajan. X:n laiminlyönti oli ollut moitittavaa ja osoittanut selvää piittaamattomuutta lainsäännöksiä kohtaan. Ottaen huomioon laiminlyönnin moitittava luonne ja X:n vahva taloudellinen asema, hovioikeus katsoi, että kärjäoikeuden määräämää yhteisösakkoa tuli korottaa 250.000 euroon.

Korkein oikeus totesi, että rahapeliyhteisön toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun, eikä rahapeliyhdistys ollut noudattanut siltä vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Yhteisösakon rahamäärän korkein oikeus pysytti hovioikeuden määräämässä 250.000 eurossa. Sen sijaan syyksi lukemisen osalta korkein oikeus totesi, että tuottamukselliseen rahanpesurikokseen syyllistynyt tekijä oli jäänyt tuntemattomaksi, eikä rahapeliyhteisöä voida pitää rikoksen tekijänä. Korkein oikeus muutti kärjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiota siltä osin, kun tuottamuksellinen rahanpesu oli luettu rikoksena rahapeliyhdistyksen syyksi ja katsoi, että rikoksen tekijä oli jäänyt tuntemattomaksi.

5.2.7 Törkeä tulliselvitysrikos ja salakuljetus

Kärjäoikeus tuomitsi oikeushenkilön törkeästä tulliselvitysrikoksesta (46 luku 8 §) ja salakuljetuksesta (RL 46 luku 4) 100.000 euron yhteisösakkoon (Ahvenanmaan KO 04.11.2021 21/146193 asiassa R 20/74). Syyttäjät olivat vaatineet, että oikeushenkilö tuomitaan vähintään 200.000 euron yhteisösakkoon.

Kärjäoikeus totesi, että rikos ei ollut suoraan yrityksen johdon tekemä, mikä olisi puoltanut ankarampaa rangaistusta. Kärjäoikeuden mielestä oikeushenkilön toimesta tapahtunut menettely oli täyttänyt kuitenkin törkeän rikoksen tunnusmerkit. Rikosten kohteena oli ollut lääkkeiden,

rehujen, ravintolisien ja dopingaineiden käsittely ja luovutukset, joiden määrät olivat olleet suuria ja menettely oli kestänyt jopa vuoden. Lääkkeisiin, rehuun, ravintolisiin ja dopingaineisiin liittyvät rajoitukset olivat olemassa ihmisten ja eläinten hengen ja terveyden suojelemiseksi.

A Oy:n liikevaihto vuonna 2016 oli 40 miljoonaa euroa ja tilikauden voitto (ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja) 1,6 miljoonaa euroa, vuonna 2015 liikevaihto oli 42 miljoonaa euroa ja voitto 1,8 miljoonaa euroa. Yritysesittelyssä A Oy:n oli ilmoittanut, että vuonna 2019 liikevaihto oli 36,3 miljoonaa euroa ja tilikauden voitto 871 000 euroa. Yrityksessä oli siis nähtävissä laskeva trendi sekä liikevaihdossa että voitossa. Henkilöstömäärä oli ollut edellisinä vuosina noin 200.

5.2.8 Lahjuksen antaminen

Käräjäoikeus (Ahvenanmaan KO 21.06.2023 23/126176 asiassa R 21/64) perusteli yhteisösakon mittaamista lahjuksen antamista (RL 16 luku 13 §) koskevassa ratkaisussaan sillä, että lahjuksen antamisen oli tehnyt yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen. Käräjäoikeus katsoi, että rikollinen toiminta ei ole ollut erityisen laajaa eikä tämä yksittäinen rikos osoita laajamittaista välinpitämättömyyttä lain säännöksiä kohtaan.

Tarkkoja ohjeita yhteisösakon määrän laskemiseksi ei ole olemassa. Perustuen esitettyyn selvitykseen X Oy:n taloudellisesta asemasta sekä edellä mainittuihin seikkoihin käräjäoikeus katsoi, että kohtuullinen yhteisösakko asiassa oli 5.000 euroa.

Syyttäjä vaati, että X Oy oli tuomittava vähintään 6.000 euroa yhteisösakkoa, koska henkilö, joka kuului sen johtoon ja käytti tosiasiallista päätösvaltaa oikeushenkilössä, oli ollut osallinen rikokseen.

Tapauksessa yhteisösakon mittaamisessa korostui se, että rikkomus ei ollut vakava, yhtiön toiminta oli rajallista ja sen taloudellinen asema heikko. Yhtiön kuvattiin olevan vielä käynnistymisvaiheessa. Oikeushenkilöllä oli paljon velkaa ja vähän nettovarallisuutta ja puolustuksen mukaan sakko voisi vaarantaa yhtiön toiminnan.

5.2.9 Yritysvakoilu

Käräjäoikeus tuomitsi oikeushenkilön 5.000 euron yhteisösakkoon RL 30 luvun 4 §:n mukaisesta yritysvakoilusta (Keski-Suomen KO 14.05.2024 24/120956 asiassa R 22/875). Hovioikeudessa valitus hylättiin ja käräjäoikeuden tuomio pysyi näin muuttumattomana¹⁷⁰.

¹⁷⁰ Vastaaja valitti Vaasan hovioikeuteen, joka hylkäsi valituksen (Vaasan HO 02.12.2024 24/140347 asiassa R 24/613).

Käräjäoikeus perusteli ratkaisuaan seuraavasti: ”X Oy:n toiminnassa on tehty yritysvakoilu. Sen lakisääteiseen toimielimeen kuulunut hallituksen jäsen on osallinen rikokseen, joka on tehty yhtiön puolesta ja hyväksi (rikoslaki 9 luku 2 §, 3 § ja 30 luku 13 §). Yhtiökumppaneiden keskinäisillä vakuutuksilla ei ole asiassa merkitystä. Aihetta jättää sakkoa tuomitsematta ei ole, koska hallituksen jäsen on ollut ainoa osallinen rikokseen eikä rikos ole ollut vähäinen huomioiden tahallisuus ja teon kesto. Teko ei ole ollut tuottamuksellinen, kuten X Oy on väittänyt. Sakko ei ole kohtuuton huomioiden RL 9 luku 4 § 2 momentti. Hallituksen jäsenenä on tullut olla tiedossaan ennen rikokseen ryhtymistä mahdolliset teon seuraukset eli että yhtiö voidaan tuomita yhteisösakkoon. Sillä ei ole merkitystä, olivatko muut yhtiökumppanit tienneet hänen menettelystään etukäteen. X Oy tuomitaan 5.000 euron suuruiseen yhteisösakkoon.”

5.2.10 Törkeä kirjanpitorikos

Käräjäoikeus tuomitsi oikeushenkilölle 2.000 euron yhteisösakon (Päijät-Hämeen KO 07.06.2022 22/124024 asiassa R 21/885) törkeästä kirjanpitorikoksesta (RL 30 9 a §). Syyttäjä ei vaatinut tiettyä yhteisösakon määrää. Käräjäoikeus perusteli yhteisösakon mittaamista seuraavasti: ”Kysymys on vielä yhteisösakon määrästä. Törkeä kirjanpitorikos on koskenut suurta rahamäärää ja teko on jatkunut useiden vuosien ajan. Rikoksen on tehnyt yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa varsinainen jäsen. X Oy:n toiminta on kuitenkin tosiasiallisesti lakannut ja yhtiön taloudellinen asema on varsin heikko. Näihin seikkoihin nähden käräjäoikeus katsoo, että yhteisösakon määrä tulee olla 2.000 euroa.”

Summaa voidaan pitää huomattavan vähäisenä ottaen huomioon, että kyseessä on törkeä kirjanpitorikos, joka on jatkunut vuosia ja koskenut huomattavaa määrää rahaa. Tekoa tulee arvioida ankarimmin johdon osallisuuden kautta, kun rikoksen tekijä on toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa varsinainen jäsen. Tässä olisi ollut mahdollista perustella asiaa kohtuuttomuuden kautta, sillä seuraukset kohdistuvat mahdollisesti suoraan toimitusjohtajana toimineeseen luonnolliseen henkilöön.

5.2.11 Salakuljetus

Käräjäoikeus tuomitsi oikeushenkilölle 8.000 euroa yhteisösakkoa (Pohjanmaan KO 03.05.2024 24/11950 asiassa R 23/258) salakuljetuksesta (RL 46 luku 4). Syyttäjä oli vaatinut, että X Oy oli tuomittava vähintään 10.000 euron suuruiseen yhteisösakkoon. A ja B olivat toimineet X Oy:n puolesta ja he olivat olleet työsuhteessa X Oy:öön. A oli lisäksi kuulunut yhtiön johtoon. Näin ollen salakuljetus oli tehty X Oy:n toiminnassa. Koska A oli kuulunut X Oy:n johtoon, oli käsillä

oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset johdon osallisuuden perusteella. X Oy:n toiminnassa ei myöskään ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi, kun yhtiössä vallinnut toimintapa oli mahdollistanut sen, ettei sivutuoteluokkiin liittyviä merkintöjä ollut riittävän huolellisesti tarkistettu Traces-järjestelmästä tai tuontierien mukana kulkeneista asiakirjoista. Esitutkintapöytäkirjan liitteeseen oli koottu selvitystä X Oy:n taloudellisesta asemasta.

Käräjäoikeus mittasi yhteisösakon seuraavasti: ”Rikoslain 9 luvun 6 §:n mukaan yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä olevan laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan. Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, tekijän asema oikeushenkilön toimielimissä, se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä, sekä muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaamisperusteet. Taloudellista asemaa arvioitaessa otetaan huomioon oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Käräjäoikeus toteaa, että raaka-aineiden hankinta lainmukaisella tavalla on osa X Oy:n liiketoiminnan ydinaluetta. Salakuljetettujensivutuotteiden määrä on ollut huomattava. Sivutuotteita on tuotu maahan 45 erässä noin neljän kuukauden aikana. A on kuulunut X Oy:n johtoon, joskaan häntä ei ole virallisesti nimetty yhtiön toimitusjohtajaksi. X Oy:llä on näytetty olleen pitkä kokemus sivutuotteiden hankkimisesta turkiseläimille tuotettavan rehun raaka-aineeksi ja A:n on näytetty olleen tietoinen maahantuonnin rajoituksista. Näissä olosuhteissa käräjäoikeus katsoo, että oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen on osoittanut piittaamattomuutta lain säännöksistä. X Oy on pieni oikeushenkilö, joka työllistää noin 15 työntekijää. Syyttäjän kirjalliseksi todisteeksi nro 10 nimeämällä yhtiön taloudellista tilaa koskevilla selvityksillä asiassa on tullut näytetyksi, että X Oy on vakavarainen yhtiö, jonka vuotuinen liikevaihto on vuosina 2017 – 2020 ollut noin 10 – 18 miljoonaa euroa. Pääosin yhtiön toiminta on ollut voitollista, joskin tilikausi 2020 on ollut tappiollinen. Tuorempia tietoja X Oy:n taloudellisesta asemasta ei ole esitetty.”

6 Johtopäätökset

6.1 Tutkimustulokset

Tutkielman tavoitteena oli tulkita ja systematisoida yhteisösakon mittaamisperusteita sekä selvittää oikeuskäytännön perusteella, miten tuomarit käytännössä mittaavat tuomittavan yhteisösakon määrän ja perustelevat sitä. Tutkielmassa oli tarkoitus löytää vastaus kysymykseen, miten yhteisösakkoja mitataan ja miten mittaamista perustellaan käytännön tuomioistuintoiminnassa talousrikoksissa. Tässä alaluvussa käydään tutkimuskysymyksen kannalta keskeiset havainnot ja teemat läpi.

6.1.1 Johtoon tai rikoksen tekijään liittyvät mittaamisperusteet

Yhteisösakon mittaamisen ankarimmin käsiteltävä muoto on kyseessä silloin, kun rikokseen on osallisena lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva henkilö. Jaatinen on luokitellut erilaisia tyyppitilanteita, jotka on esitelty tämän tutkielman teoriaosuudessa. Tutkielman aineistossa olleissa tapauksissa toteutui pääosin ensimmäinen tyyppitilanne, eli johtoon kuuluva henkilö on rikoksen yksinomaisen varsinainen tekijä. Jaatinen on todennut, että tällaisessa tilanteessa voidaan poikkeuksellisesti tarkastella rikoksen tekijän syyllisyysastetta yhteisösakon mittaamisperusteena, vaikka pääsäännön mukaan luonnollisen henkilön syyllisyysasteella ei ole merkitystä rangaistuksen mittaamisessa.¹⁷¹ Aineistoon kuuluvissa ratkaisuisa ei kuitenkaan näytä siltä, että tuomioistuimet olisivat eksplisiittisesti soveltaneet tätä poikkeusta mittaamisperusteena. Varsinaisen tekijänä toimimisen lisäksi aineistossa esiintyi tapauksia, joissa johtoon kuuluva oli sallinut rikoksen tekemisen.

Kaikissa ratkaisuisa johtoon kuuluvaksi katsottu henkilö ei muodollisesti kuulunut oikeushenkilön johtoon. RL 9:2.1:ssa mainitaan erikseen, että rikoksen tekijä voi olla myös ”tosiasiallista päätösvaltaa oikeushenkilössä käyttävä”. Yrityssalaisuuden rikkomista koskevassa ratkaisussa¹⁷² hovioikeus totesi, että vaikka yhteisösakon perusteena oleviin rikoksiin ei ollut syyllistynyt muodollisesti yhtiön johtoon kuuluvia henkilöitä, rikokseen syyllistyneiden henkilöiden rooleja X Oy:n toiminnassa oli kuitenkin pidettävä keskeisinä. Törkeää tulliselvitysrikosta ja salakuljetusta koskevassa ratkaisussa käräjäoikeus lausui, että rikos ei ollut suoraan yrityksen johdon tekemä, mikä olisi voinut puoltaa ankarampaa

¹⁷¹ Jaatinen 2000, s. 135.

¹⁷² Pirkanmaan KO 05.11.2015 15/148857 asiassa R 15/3333, Pirkanmaan KO 31.08.2017 17/133386 asiassa R 15/3333, Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000.

rangaistusta. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin yrityksen toimesta tapahtuneen menettelyn täyttäneen törkeiden rikosten tunnusmerkit.¹⁷³

Tapausten perusteluista käy ilmi, että erityisen vastuullisessa asemassa oikeushenkilön organisaatiossa olevan henkilön tekemällä rikoksella on vakavampi luonne kuin muun henkilön tekemällä vastaavalla rikoksella. Rikoksentekijän asemalla on merkitystä rangaistuksen mittaamisessa, sillä mitä merkittävämmässä asemassa tekijä on oikeushenkilössä, sitä kiinteämmin rikoksen tekeminen voidaan samastaa oikeushenkilön päätöksentekoon. Mitä korkeammalla organisaatiossa olevasta henkilöstä on kyse, sitä suuremmaksi johdon osallisuus katsotaan. Yhteisösakon mittaamisessa tämä vaikuttaa sellaisenaan rangaistusta ankaroittavasti.¹⁷⁴

Aineiston ratkaisussa johdon tai tekijän asemaa mittaamisperusteena on kuitenkin perusteltu usein varsin lyhyesti, lähinnä mainitsemalla tekijän asema. Kuten tutkielman lainopillisessa osiossa on todettu, on johdon osallisuus rikokseen ankarimman mitattava tekemuoto. Käytännössä yhteisösakon mittaamisen perusteluissa tätä ei ole kuitenkaan pääasiassa tuotu nimenomaisesti esiin, vaan pikemminkin tyydytty toteamaan, että tekijä on kuulunut johtoon. Ratkaisusta ei myöskään yksityiskohtaisesti ilmene, miten johdon osallisuus rikokseen on vaikuttanut konkreettisesti tuomittuun euromäärään.

Esimerkiksi tekijänoikeusrikosta koskevassa ratkaisussa käräjäoikeus totesi, että A Oy oli tuomittava 8.000 euron yhteisösakkoon, koska A Oy:ssä tosiasiallista määräysvaltaa käyttänyt vastaaja X oli ollut osallinen tekijänoikeusrikokseen¹⁷⁵. Törkeää kirjanpitorikosta koskevassa tapauksessa käräjäoikeus¹⁷⁶ puolestaan lausui, että ”törkeä kirjanpitorikos on koskenut suurta rahamäärää ja teko on jatkunut useiden vuosien ajan. Rikoksen on tehnyt yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa varsinainen jäsen. X Oy:n toiminta on kuitenkin tosiasiallisesti lakannut ja yhtiön taloudellinen asema on varsin heikko. Näihin seikkoihin nähden käräjäoikeus katsoo, että yhteisösakon määrä tulee olla 2 000 euroa.” Tässä tapauksessa perusteluissa ei tuotu esiin sitä, että toimitusjohtajan asema rikoksen tekijänä olisi itsessään ankaroittava mittaamisperuste. Se on kuitenkin implisiittisesti luettavissa perusteluista, kun käräjäoikeus näytti pitävän johdon asemaa ankaroittavana lähtökohtana, mutta lievensi seuraamusta viittaamalla yhtiön toiminnan lakkaamiseen ja heikkoon taloudelliseen asemaan.

¹⁷³ Ahvenanmaan KO 04.11.2021 21/146193 asiassa R 20/74.

¹⁷⁴ Jaatinen 2000, s. 136-137.

¹⁷⁵ Helsingin HO 18.10.2017 nro 17/141255 asiassa R 16/513.

¹⁷⁶ Päijät-Hämeen KO 07.06.2022 22/124024 asiassa R 21/885.

Törkeää rahanpesua koskevassa ratkaisussa B korkein oikeus¹⁷⁷ katsoi kyseessä olleen anonyymien syyllisyyden. Käräjäoikeus ja hovioikeus eivät perusteluissaan maininneet anonyymia syyllisyyttä. Aineiston perusteella voidaan todeta, että anonyymiin syyllisyyteen perustuva yhteisösakon tuomitseminen on harvinaista ja tavallisimmin kyse on johdon osallisuudesta tai organisaatiohuolimattomuudesta, jolloin rikoksen tekijä on tiedossa. Se, että korkein oikeus katsoi että kyseessä oli anonyymi syyllisyys, ei kuitenkaan vaikuttanut yhteisösakon mittaamiseen, vaan se hyväksyi hovioikeuden määräämän yhteisösakon suuruuden.

Törkeää rahanpesua koskevassa ratkaisussa A¹⁷⁸ yhteisösakon mittaamisen perustelut oli jaoteltu siten, että arviointi tehtiin erikseen kahden luonnollisen henkilön osalta. Molemmat henkilöt työskentelivät eri oikeushenkilöiden johdossa. Ratkaisun perustelujen jäsenyystapa on poikkeuksellinen, sillä otsikkotasolla arviointi oli sidottu luonnollisiin henkilöihin, joiden nimet oli nostettu otsikoiksi. Nämä henkilöt olivat hallituksen jäsen ja yhtiön lakimääräinen edustaja sekä toimitusjohtaja, jotka tuomittiin rikoksista. Ratkaisussa tuotiin kuitenkin myös esiin yhtiöltä vaaditun huolellisuuden ja varovaisuuden rikkominen. Tämä on huomionarvoista, sillä lähtökohtaisesti samastaminen ja organisaatiohuolimattomuus on katsottu olevan vaihtoehtoisia mittaamis- ja vastuuperusteita.¹⁷⁹

Aineiston perusteella voidaan todeta, että johdon osallisuus on keskeinen tuomioissa mainittu yhteisösakon mittaamisperuste. Tuomioistuimet ovat kuitenkin useimmiten tyytyneet ainoastaan toteamaan tekijän aseman ilman, että sen konkreettista vaikutusta määrättävään sakkoon olisi yksityiskohtaisesti avattu. Johdon osallisuus näyttäytyy tällöin taustaoletuksena, jonka rinnalla esitetään lieventäviä seikkoja, kuten yhtiön toiminnan lakkaaminen tai taloudellinen heikkous. Johdon aseman merkitys tunnistetaan, mutta perustelujen yksityiskohtaisuus vaihtelee tapauskohtaisesti.

6.1.2 Laiminlyöntiä kuvaavat mittaamisperusteet

Hallituksen esityksen mukaan¹⁸⁰ rangaistusvastuun perustuessa oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen on yhteisösakon mittaamisessa lähtökohdaksi otettava se, mitä oikeushenkilön toiminnan yhteydessä tapahtunut rikos merkitsee oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seurauksena. Arvioitavaksi tässä yhteydessä ei siis tule tehdyn rikoksen

¹⁷⁷ KKO 2021:6.

¹⁷⁸ Turun HO 28.09.2022 22/137644 asiassa R 21/1003.

¹⁷⁹ Tapani 2020, s.16.

¹⁸⁰ HE 95/1993 vp, s. 40.

vakavuus tai rikoksen tekijän menettely. Arvio kohdistuu oikeushenkilön toimintaan. Käytännön tuomioistuintoiminnassa tutkimusaineiston perusteella tuomioistuimet kuitenkin vetoavat usein johdon osuuden ohella myös huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen. Rangaistus mitataan johdon osuuden perusteella, mutta perusteluja pyritään täydentämällä usein ilmaisulla ”yhtiön toiminnassa ei ole noudatettu myöskään rikoslain 9 luvun 2 §:n vaatimaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi”. Tuomioistuimet ovat myös toisinaan liittäneet rikoksen syyksi lukemisen yhteyteen johtopäätöksen, jonka mukaan rikoslain säännösten tahallisen rikkomisen on täytynyt ainakin osaltaan johtua oikeushenkilöltä vaadittavan huolellisuuden tai varovaisuuden laiminlyönnistä. Tällöin johdon menettelyä on tulkittu oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seuraukseksi. Käytännössä lainsäädännön ja hallituksen esityksen oikeusohjeiden mukaan perusteluja ei tulisi rakentaa näin, vaan mittaamisperusteet ovat toisensa poisulkevia.

Organisaatiohuolimattomuuden arviointi on tuomioistuinten ratkaisukäytännössä näin ollen toisinaan poikennut lainsäädännön mukaisista lähtökohdista. Nähdäkseni tuomioistuimen tulisi ensin arvioida onko joku johtoon kuuluva luonnollinen henkilö syyllistynyt rikokseen vai onko rikokseen syyllistynyt joku muu henkilö. Silloin kun rikoksen tekijäksi voidaan nimetä johtoon kuuluva, käsillä on johdon osallisuus, joka vaikuttaa mittaamiseen ankaroittavammin kuin organisaatiohuolimattomuus. Näin ollen mittaamisharkinnassa ei tarvitse eikä tule arvioida organisaatiohuolimattomuutta. Johtohenkilöiden toiminnalla on kuitenkin keskeinen rooli organisaation toiminnan lainmukaisuuden kannalta.

Lisäksi ratkaisuissa painottuu toimialan merkitys huolellisuusvelvollisuuden sisältöä määritettäessä. Esimerkiksi rahanpesua koskevilla ratkaisuilla katsottiin, että ammattimaisesti kaupan tai tilinpidon ja kirjanpidon alalla toimivilta yhtiöiltä voidaan edellyttää rahanpesusäännösten erityisen hyvää tuntemusta ja huolellista noudattamista. Tämä toimialasidonnaisuus vaikuttaa siihen, miten ankarasti tuomioistuin arvioi yhtiön huolellisuusvelvollisuuden laiminlyönnin. Näin ollen organisaatiohuolimattomuuden arvio ei ole irrallaan yhtiön toimialasta ja sen toimintaan sisältyvistä riskeistä.

Jaatinen¹⁸¹ on lainopillisessa osiossa esitellyin tavoin systematisoinut yksityiskohtaisesti, miten organisaatiohuolimattomuus voidaan ottaa huomioon mittaamisperusteena ja mittaamisessa voidaan käyttää dynaamista oikeushyväajattelua. Käytännön ratkaisuissa näitä kategorioita ei ole kuitenkaan hyödynnetty ja arviointi on jäänyt suppeaksi. Pääosin tuomioistuimet tyytyvät

¹⁸¹ Jaatinen 2000, s. 137-140.

toteamaan, että oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittua huolellisuutta ja varovaisuutta¹⁸². Näiden mittareiden hyödyntäminen voisi tukea ja selkeyttää mittaamisharkintaa.

Empiirisesti merkittävä havainto on, että Lähteenmäen ym. tutkimuksessa havaittiin, että laiminlyöntiä kuvanneen mittaamisperusteen vaikutussuunta jäi usein epäselväksi (40 % esiintymiskerroista), eikä mittaamisharkinnan perusteluista ollut pääteltävissä, kuinka moitittavana tuomioistuin oli päätenyt laiminlyöntiä pitämään.¹⁸³ Tässä tutkielmassa tätä samaa havaintoa ei tehty ja vaikutussuunta oli usein selkeä. Ratkaisuissa mainittiin laiminlyönnin vaikutus usein moitittavuutta lisäävänä tekijänä.

Compliance-ohjelman olemassaolo mainittiin yhdessä aineiston tapauksessa. Tapauksessa törkeä rahanpesu B HO¹⁸⁴ katsoi, että oikeushenkilön sisäinen ohje liiketoiminnan keskeyttämisestä, joka on keskeinen toimi rahanpesun estämisessä, oli kokonaisuudessaan ollut lainvastainen, mikä mahdollisti, että merkittävä määrä rahaa on ollut rikoksen kohteena pitkän ajan kuluessa, eli noin 10 kuukauden ajan. Tuomioistuin piti laiminlyöntiä moitittavana ja osoituksena selvää piittaamattomuutta lainsäännöksiä kohtaan. Näin ollen lainvastaisen ohjelman olemassaolo ankaroitti yhteisöosakkoa. Käräjäoikeus oli katsonut, että yhtiöllä on ollut olemassa politiikka ja organisaatorakenteita rahanpesun torjumiseksi, joten kyse on ollut enemmänkin siitä, ettei yksittäisessä asiakastilanteessa ole reagoitu riittävästi, eikä siitä, etteikö koko organisaatiossa olisi tehty toimia rahanpesun estämiseksi.¹⁸⁵

Mittaaminen on perustunut aineistoon kuuluvissa ratkaisuissa huomattavasti harvemmin laiminlyöntiin, kuin johdon osuuteen. Organisaatiohuolimattomuus on ollut yksinomaisena mittaamisperusteena ainoastaan yhdessä aineistoon kuuluvassa ratkaisussa, kun taas muissa ratkaisuissa rikoksen tekijä kuului oikeushenkilön johtoon.

6.1.3 Taloudellista asemaa kuvaavat mittaamisperusteet

Taloudellinen asema mainittiin mittaamisperusteena valtaosassa aineiston ratkaisuista. Poikkeuksen muodostivat ainoastaan törkeää rahanpesua (A) ja yritysvakoilua koskeneet ratkaisut.¹⁸⁶ Törkeän rahanpesun (A) osalta mittaamisperustelut erosivat muutenkin aineiston muista ratkaisuista, sillä

¹⁸² Myös Lähteenmäki ym. saivat saman tuloksen tutkimuksessaan 2016.

¹⁸³ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1070-1072.

¹⁸⁴ KKO hyväksyi HO:n kannan.

¹⁸⁵ Ahvenanmaan KO 28.02.2018 18/108626 asiassa R 17/7, Turun HO 11.04.2019 nro 19/116692 asiassa dnro R 18/776 , KKO 2021:6.

¹⁸⁶ Turun HO 28.09.2022 22/137644 asiassa R 21/1003, Keski-Suomen KO 14.05.2024 24/120956 asiassa R 22/875.

tuomio oli jäsenelty rikokseen syyllistyneiden luonnollisten henkilöiden nimien kautta ja mittaamisperustelut oli sidottu yksinomaan heidän toimintaansa. Yritysvakoiluratkaisussa syyttäjä oli toimittanut liitteenä oikeushenkilön tilinpäätöksen, joten todennäköisesti se on vaikuttanut tosiasiallisesti mittaamisharkintaa, vaikka tuomion mittaamisharkinnassa sitä ei ole mainittu perusteena.

Lähteenmäen ym. tutkimuksen perusteella taloudellisen aseman arviointi on yleisin mittaamisperuste. Siitä huolimatta taloudellisen aseman vaikutus määrättyyn sakkosummaan jäi useimmissa ratkaisuissa epäselväksi. Tutkimuksen aineistossa olevissa tuomioissa ei tuotu tarpeeksi esiin eksakteja tietoja tai lukuja, esimerkiksi liikevaihtoa tai tilikauden tulosta, joihin yhteisöskakon määrää voisi suhteuttaa.¹⁸⁷ Oman aineistoni perusteella tarkkoja taloustietoja esitettiin lähinnä silloin, kun tuomittiin huomattavan suuri yhteisösakko. Suurissa yhteisösakoissa tuomioistuimet toivat esiin yksityiskohtaisia tilinpäätöstietoja ja henkilöstömäärää, kun taas pienempien sakkojen kohdalla riitti suppeampi perustelu. Aineistoon kuuluvissa ratkaisuissa ei jäänyt epäselväksi taloudellisen tilanteen vaikutussuunta, vaikka toisaalta taloudellisen tilanteen konkreettista euromääräistä vaikutusta ei tuotu ratkaisuissa esiin. Tällainen tarkan euromäärän laskeminen ja toteaminen ei ole edes perusteltua, sillä yhteisöskakon mittaamisessa mittaamisperusteita on tarkasteltava kokonaisuutena ja yksittäisen perusteen vaikutusta on tutkimuksen perusteella mahdotonta esittää eksaktisti.

Tapauksissa oli pääosin arvioitu taloudellista tilannetta tilinpäätöstietojen ja henkilöstömäärän perusteella. Mittaamista oli avattu perusteluissa etenkin silloin, kun kyseessä oli tuntuva yhteisösakko. Mitä pienempi yhteisösakko oli kyseessä, sitä vähemmän taloudellista tilannetta kuvattiin. Tapauksissa, joissa liiketoiminta oli tosiasiallisesti lakannut, oli tyydytty vain mainintaan siitä ja mittaamista ei perusteltu yksityiskohtaisemmin. Tekijänoikeusrikosta koskevassa ratkaisussa¹⁸⁸ kärjäoikeus oli arvioinut yhteisöskakon määrän, koska X Oy:n tilinpäätöstiedot eivät ole tilikauden 2009 jälkeen olleet käytettävissä. Ratkaisussa ei perusteltu mitenkään sitä, miten kärjäoikeus oli käytännössä arvioinut yhteisöskakon määrän ja mihin arvio perustuu, kun tilinpäätös tiedot eivät ole olleet käytettävissä. Tämä viittaa siihen, että taloudellisen aineiston puuttuessa tuomioistuin saattaa tehdä ratkaisunsa pääosin oman harkintansa perusteella ilman sen tarkempaa perustelemista, mikä rajoittaa ratkaisun läpinäkyvyyttä ja tekee sen jälkikäteisestä arvioinnista vaikeampaa.

¹⁸⁷ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1076-1077.

¹⁸⁸ Helsingin HO 18.10.2017 nro 17/141255 asiassa R 16/513.

Yhteisösakon suuruutta määrättäessä laiminlyönnillä tai johdon osuudella ja oikeushenkilön taloudellisella asemalla pitäisi olla suunnilleen sama painoarvo. Suuntaviivoiksi yhteisösakon mittaamiselle on esitetty, että yhteisösakkoa ei voitaisi yleensä määrätä asteikon ylemmästä puoliskosta, mikäli tuomittava oikeushenkilö on taloudelliselta asemaltaan heikko, vaikka kyseessä oleva laiminlyönti tai johdon osuus rikoksesta olisi miten vakava tahansa.¹⁸⁹ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2014:20¹⁹⁰ katsonut, että yhtiön taloudellisen aseman tulee olla kokonaisuudessaan sellainen, että sen taloudellinen kantokyky kestää tuntevan yhteisösakon tuomitsemisen, jotta sille voidaan tällainen sakko tuomita.

Aineistosta käy ilmi, että jos tuomioistuin katsoo oikeushenkilön taloudellisen kantokyvyn riittämättömäksi, asia on joissakin tapauksissa arvioitu vähäisyysperusteen kautta. Tämä ei ole välttämätöntä, sillä taloudellinen asema on nimenomaisesti yksi mittaamisperusteista, joka tulee huomioida yhdessä muiden seikkojen kanssa. Esimerkiksi yrityssalaisuuden rikkomista ja rahankeräysrikosta koskeneissa ratkaisuissa tuomioistuin arvioi taloudellista asemaa vähäisyysperusteen kautta, vaikka sen olisi voinut käsitellä osana varsinaista mittaamisarviointia.¹⁹¹

Käytännön ratkaisutoiminnassa on havaittavissa vaihtelua sen suhteen, miten yksityiskohtaisesti ja millä painotuksilla taloudellista asemaa arvioidaan. Esimerkiksi markkinointirikosta¹⁹² koskeneessa hovioikeusratkaisussa tuomioistuin katsoi, että yhtiön yrityssaneerausmenettely ei muodostanut estettä 3.000 euron suuruiselle yhteisösakolle, koska seuraamus ei vaarantanut olennaisesti yhtiön toimintaedellytyksiä. Tapauksen yhteydessä hovioikeus otti kantaa myös vastaajan esittämiin väitteisiin, joiden mukaan sakko olisi ollut liiallinen ja kohtuuton yhtiön taloudellinen asema huomioon ottaen. Näin ollen perustelu havainnollistaa, että tuomioistuimet punnitsevat nimenomaisesti sakon vaikutusta yhtiön toimintaedellytyksiin, eivät vain sen hetkiseen taloudelliseen tilanteeseen.

Käräjäoikeus perusteli törkeää kirjanpitorikosta koskevaa ratkaisua¹⁹³ lausumalla, että rikos on koskenut suurta rahamäärää ja teko on jatkunut useiden vuosien ajan. Rikoksen on tehnyt yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa varsinainen jäsen. Oikeushenkilön toiminta on kuitenkin tosiasiallisesti lakannut ja yhtiön taloudellinen asema on varsin heikko. Näihin seikkoihin perustuen yhteisösakon määräksi tuomittiin 2.000 euroa. Ratkaisussa yhteisösakon mittaaminen perustui näin

¹⁸⁹ Tapani, Tolvanen & Kempainen 2022. s. 236-237. (Tapani & Tolvanen 2016. s. 214.) HE 95/1993 vp, s. 39.

¹⁹⁰ KKO 2014:20, kohta 46.

¹⁹¹ Helsingin HO 29.05.2024 nro 24/123327 asiassa R 22/569, Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000.

¹⁹² Helsingin HO 07.12.2023 nro 23/149288 asiassa R 21/2301.

¹⁹³ Päijät-Hämeen KO 07.06.2022 22/124024 asiassa R 21/885.

käytännössä ainoastaan heikkoon taloudelliseen tilanteeseen ja toiminnan tosiasiallisesti lakkaamiseen, sillä sakko oli huomattavan pieni ottaen huomioon rikoksen moitittavuus huomattaman rahamäärän ja rikoksen osalta.

Yrityssalaisuuden rikkomista sekä törkeää tulliselvitysrikosta ja salakuljetusta koskeneissa ratkaisuisa yhteisösakko vahvistettiin 100.000 euroon.¹⁹⁴ Ratkaisut osoittavat, kuinka keskeisessä asemassa yhtiön taloudellinen asema on yhteisösakon määräämisessä, mutta samalla tuovat esiin sen, kuinka vaihtelevasti ja eri painotuksin tuomioistuimet tätä arviointia toteuttavat.

Yrityssalaisuuden rikkomisratkaisussa hovioikeus lähestyi yhtiön kantokykyä selvästi varovaisemmin kuin kärjäoikeus, vaikka molemmat tuomioistuimet olivat yksimielisiä siitä, että kyse oli vakavasta ja laajasti organisaatiota koskettavasta rikoksesta. Kärjäoikeus arvioi sakon määrän olevan 300.000 euroa, mutta hovioikeus katsoi, ettei yhtiön ajankohtaisesta taloudellisesta asemasta ollut esitetty riittävän luotettavaa selvitystä ja näin ollen se alensi yhteisösakon 100.000 euroon¹⁹⁵. Tämä osoittaa, että taloudellista kantokykyä koskevan näytön epäselvyys voi johtaa merkittävään yhteisösakon lieventämiseen, vaikka rikoksen vakavuus sinänsä puoltaisi korkeampaa sakkoa. Tässä tapauksessa kärjäoikeus lähti liikkeelle rikoksen moitittavuudesta ja arvioi sakon määräksi 500.000–550.000 euroa, mutta alensi lopullisen määrän 300.000 euroon huomioiden taloudellisen kantokyvyn ja rikoshyödyn. Tämä havainnollistaa, että tuomioistuimet rakentavat arvioinnin usein ylhäältä alaspäin: ensin rikoksen vakavuuden perusteella ja sen jälkeen suhteuttaen määrän taloudelliseen kantokykyyn.

Ratkaisussa, joka koski sekä törkeää tulliselvitysrikosta ja salakuljetusta oli esitetty yksityiskohtaista ja ajallisesti tuoretta selvitystä yhtiön taloudesta, josta ilmeni yhtiön liikevaihdon ja voiton laskeva trendi. Kärjäoikeus huomioi tämän kehityskulun ja katsoi, että vaikka yhtiö oli kooltaan suuri ja työllisti noin 200 henkilöä, taloudellisen tilanteen heikentyminen puolsi maltillista seuraamusta. Lopputuloksena oli niin ikään 100.000 euron yhteisösakko.

Näiden tapausten vertailu osoittaa, että yhteisösakon mittaamisessa taloudellista kantokykyä koskevalla selvityksellä on keskeinen mutta käytännössä joustava rooli. Kun taloustiedot ovat puutteellisia tai epävarmoja, tuomioistuin saattaa varovaisuussyistä alentaa seuraamusta huomattavasti. Toisaalta, vaikka yrityksen taloudellinen asema olisi kokonaisuutena vahva, laskeva kehityssuunta voi johtaa lievempään rangaistukseen. Molemmat tapaukset korostavat, ettei

¹⁹⁴ Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000, Ahvenanmaan KO 04.11.2021 21/146193 asiassa R 20/74.

¹⁹⁵ Huomioon on myös otettava, että hovioikeus hylkäsi osan useista yhteisösakon perusteena olleista syytekohdista.

yhteisösakon mittaamiseen ole selkeitä kaavamaisia malleja, vaan tuomioistuinten harkintavalta on laaja ja altis sekä esitetyn näytön laadulle että tapauskohtaisille tulkinnoille.

Näiden lisäksi aineistosta löytyy myös pienempiä oikeushenkilöitä koskevia ratkaisuja, joissa taloudellista asemaa on arvioitu huomattavasti suppeammin. Esimerkiksi Ahvenanmaan käräjäoikeus¹⁹⁶ tuomitsi 5.000 euron yhteisösakon lyhyesti viitaten liikevaihtoon ja esitettyyn taloudelliseen selvitykseen, ja Pohjanmaan käräjäoikeus¹⁹⁷ määräsi 8.000 euron sakon perustuen siihen, että kyseessä oli pieni mutta vakavarainen yhtiö, jonka liikevaihto oli ollut 10–18 miljoonan euron välillä. Näissä ratkaisuissa näkyy selvästi, että mitä pienemmästä sakosta on kyse, sitä suppeammin taloudellista asemaa perusteluissa avataan.

6.1.4 Oikeushenkilön suhtautumista ja piittaamattomuutta lainsäännöksistä tai viranomaisen määräyksistä kuvaavat mittaamisperusteet

Piittaamattomuus on tuomioistuinkäytännössä mainittu rangaistusta ankaroittavana perusteena vain harvoissa ratkaisuissa. Aineistossa se esiintyi nimenomaisesti salakuljetusta ja törkeää rahanpesua koskevissa tapauksissa. Salakuljetusta koskevassa ratkaisussa käräjäoikeus totesi, että salakuljetettujen sivutuotteiden määrä oli huomattava ja jatkunut 45:ssä erässä noin neljän kuukauden ajan. A oli kuulunut yhtiön johtoon, joskaan häntä ei ole virallisesti nimetty yhtiön toimitusjohtajaksi. X Oy:llä on näytetty olleen pitkä kokemus sivutuotteiden hankkimisesta turkiseläimille tuotettavan rehun raaka-aineeksi ja A:n on näytetty olleen tietoinen maahantuonnin rajoituksista. Käräjäoikeus katsoi, että oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen näissä olosuhteissa osoitti selvää piittaamattomuutta lainsäännöksiä kohtaan. Törkeää rahanpesua koskevassa ratkaisussa hovioikeus puolestaan totesi, että oikeushenkilön sisäinen ohje liiketoiminnan keskeyttämisestä, joka on keskeinen toimi rahanpesun estämisessä, on kokonaisuudessaan ollut lainvastainen. Tämä mahdollisti huomattavan rahamäärän joutumisen rikoksen kohteeksi noin kymmenen kuukauden ajan. Oikeushenkilön laiminlyönti arvioitiin moitittavaksi ja sen katsottiin osoittaneen selvää piittaamattomuutta lain velvoitteisiin nähden.¹⁹⁸

Rahankeräysrikosta koskeneessa tapauksessa¹⁹⁹ kyse oli pienestä yhdistyksestä, jonka hallituksen jäsenet olivat tietoisesti jättäneet hakematta rahankeräysluvan ja jatkaneet toimintaansa useiden vuosien ajan. Käräjäoikeus katsoi, että yhdistys oli systemaattisesti laiminlyönyt rahankeräystä

¹⁹⁶ Ahvenanmaan KO 21.06.2023 23/126176 asiassa R 21/64.

¹⁹⁷ Pohjanmaan KO 03.05.2024 24/11950 asiassa dnro R 23/258.

¹⁹⁸ Pohjanmaan KO 03.05.2024 24/11950 asiassa R 23/258, Turun HO 11.04.2019 nro 19/116692 asiassa dnro R 18/776

¹⁹⁹ Helsingin HO 29.05.2024 nro 24/123327 asiassa R 22/569.

koskevan lainsäädännön ja viranomaisten ohjeet. Vaikka rikoksella saatu hyöty oli vähäinen, ei katsottu olevan perusteita yhteisösakon tuomitsematta jättämiselle, vaan yhdistys tuomittiin lain vähimmäismääräiseen yhteisösakkoon. Tuomioistuimen perusteluissa korostui, että yhdistys ei ollut ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi ja että sen suhtautuminen oikeusjärjestyksen velvoitteisiin oli piittaamatonta.

Lahjuksena antamista koskevassa ratkaisussa kärjäoikeus perusteli yhteisösakon mittaamista todeten, että rikoksen olivat tehneet yhtiön toimitusjohtaja ja hallituksen jäsen, mikä lähtökohtaisesti puoltaa yhteisösakon ankarampaa mittaamista. Kärjäoikeus kuitenkin katsoi, että kyse oli yksittäisestä teosta, joka ei osoittanut laajamittaista välinpitämättömyyttä lainsäädäntöä kohtaan. Näin ollen yhteisösakko määrättiin lievempänä.²⁰⁰

Lisäksi hovioikeuden markkinointirikosta koskevassa ratkaisussa²⁰¹ toiminnan moitittavuuden laatu ja kesto nostettiin rangaistuksen mittaamisen keskeiseksi perusteeksi. Kärjäoikeus oli katsonut, että sekä luonnollisen henkilön että X Oy:n toiminta oli moitittavaa kestoiltaan ja laadultaan, ja tämän perusteella yhteisösakoksi määrättiin 3.000 euroa. Vaikka tuomioistuimet eivät nimenomaisesti viittaneet piittaamattomuuteen, perustelut ilmentävät samaa ankaroitettavaa arviointia, jossa oikeushenkilön suhtautuminen oikeudellisiin velvoitteisiin arvioidaan negatiivisesti sen toiminnan laadun ja jatkuvuuden perusteella.

Samoin hovioikeuden yrityssalaisuuden rikkomista koskevassa ratkaisussa katsottiin, että yhteisösakon tuntuvaa määrää puolsi se, että rikoksia oli tehty yhtiön toiminnan alusta alkaen, ne liittyivät sen ydinliiketoimintaan ja olivat jatkuneet myös ensimmäisen kotietsinnän jälkeen. Vaikka piittaamattomuutta ei terminä käytetty, hovioikeuden perustelut kuvastavat olennaisesti välinpitämättömyyttä oikeusjärjestyksen velvoitteista. Näin ollen ratkaisu voidaan lukea osaksi sitä tuomioistuinlinjaa, jossa piittaamattomuus ilmenee sisällöllisesti, vaikkei sitä eksplisiittisesti mainita.²⁰²

Aineistosta ilmenee, että piittaamattomuuden merkitys ankaroittavana mittaamisperusteena on tuomioistuinkäytännössä varsin rajallinen. Sen eksplisiittinen maininta on rajoittunut lähinnä tapauksiin, joissa oikeushenkilön toiminta on ollut pitkäkestoista, järjestelmällistä ja perustunut tietoisesti lainvastaisiin menettelyihin. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi salakuljetus- ja

²⁰⁰ Ahvenanmaan KO 21.06.2023 23/126176 asiassa R 21/64.

²⁰¹ Helsingin HO 07.12.2023 nro 23/149288 asiassa R 21/2301.

²⁰² Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000.

rahanpesuratkaisut, joissa tuomioistuimet ovat korostaneet organisaation tietoista lainvastaisuutta ja sen kestoa.

Toisaalta useissa ratkaisuissa tuomioistuin ei ole käyttänyt piittaamattomuuden käsitettä, mutta perusteluista ilmenee sisällöllisesti sama arviointikehys: toiminnan moitittavuus, jatkuvuus ja liittyminen ydinliiketoimintaan on nähty ankaroittavina seikkoina. Näin ollen piittaamattomuus voidaan ymmärtää laajempaan arviointikategoriana, joka ilmenee eri muodoissa, vaikka sitä ei terminologisesti eksplisiittisesti käytettäisikään.

Yksittäisissä teoissa, joissa rikoksen on tehnyt johtoon kuuluva henkilö, tuomioistuimet eivät ole pitäneet piittaamattomuutta merkityksellisenä ankaroittamisperusteena, ellei tekoa ole luonnehtinut laajamittainen tai pitkäkestoinen lainvastainen suhtautuminen.

6.2 Yhteenveto tutkimustuloksista ja vastaus tutkimuskysymykseen

Vastauksena tutkimuskysymykseen, eli siihen, miten yhteisösakkoja mitataan ja miten mittaamista perustellaan tuomioistuinikäytännössä talousrikoksissa, voidaan todeta, että tuomioistuimet perustelevat yhteisösakon mittaamista rikoslain säännösten perusteella ja lähtökohtaisesti niin, että mainitaan, että mittaaminen perustuu johdon osuuteen tai huolellisuusveloitteen laiminlyöntiin. Tämän lisäksi tuomioistuimet perustelevat yhteisösakon mittaamista oikeushenkilön taloudellisella asemalla. Taloudellista asemaa koskevat perustelut ovat yleensä yksityiskohtaisempia tuntuvampien sakkojen yhteydessä, kun taas asteikon alemmassa päässä annetut seuraamukset perustellaan usein varsin lyhyesti. Tämä havainto vahvistaa tutkimuksen alkuoletuksen siitä, että lainsäädäntö tarjoaa mittaamiselle ainoastaan yleiset suuntaviivat yksityiskohtaisten ohjeiden sijaan, ja se on linjassa Lähteenmäen ym.²⁰³ esittämän käsityksen kanssa siitä, että mittaamisperusteiden käyttö jää monesti epämääräiseksi ja perustelut yleisluontoisiksi. Toisaalta tämä tutkimus osoittaa, että rikoksen moitittavuuden ja seuraamuksen välinen suhde näyttää aineistossa aiempaa tutkimusta selkeämmin, mikä viittaa siihen, että tuomioistuinten harkinnassa rikoksen moitittavuus vaikuttaa keskeisesti yhteisösakon mittaamiseen, vaikka perustelut monin osin jäävätkin suppeiksi.

Vaikka tuomioistuimet eivät empiirisessä aineistossa nimenomaisesti viitanneet suhteellisuusperiaatteeseen, perustelujen sisällöstä voidaan päätellä, että periaate on pääosin huomioitu. Suhteellisuusperiaate näyttää ikään kuin oikeudellisena taustaperiaatteena, joka ohjaa

²⁰³ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1077.

institutionaalisesti vakiintuneena mittaamisharkintaa niin, että törkeämmistä rikoksista tuomittiin ankarampia seuraamuksia ja lievemmistä rikoksista suhteellisesti vähäisempiä.

Yhdenvertaisuusperiaatteen asema on sen sijaan vaikeammin tunnistettavissa. Tämä selittyy yhteisösakon poikkeuksellisella luonteella, jossa taloudellinen asema vaikuttaa keskeisesti seuraamuksen mittaamiseen. Yhdenvertaisuuden ja normaalirangaistusajattelun toteuttaminen osoittautuu tältä osin erityisen haasteelliseksi. Oikeuslähteiden perusteella on vaikeaa hahmottaa selkeää oikeusohjetta siitä, miten tuomioistuimet voisivat taata yhdenvertaisen seuraamuksen määräämisen, kun oikeushenkilöiden taloudelliset tilanteet poikkeavat olennaisesti toisistaan. Haastetta tuo erityisesti se, että yhteisösakon tuomitseminen on useissa rikoksissa erityisen harvinaista ja vain työrikoksista löytyy laajempaa oikeuskäytäntöä.

Suhteellisuus ja yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumisen näkökulmasta mielenkiintoista oli, että tuomioistuimet arvioivat aineistossa olevissa ratkaisuissa usein yhteisösakkoa mitatessaan, myös yhteisösakon tuomitsematta jättämisen edellytyksiä ja erityisesti vähäisyysperustetta.

Huomionarvoista on, että vaikka lainsäädäntö, hallituksen esitykset ja oikeuskirjallisuus painottavat johdon osuuden, huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnin ja taloudellisen aseman samaa painoarvoa, oikeushenkilön heikon taloudellisen aseman kohdalla yhteisösakon määrän arvioinnissa lähtökohdaksi asetettiin vähäisyysperusteen soveltumisen arviointi. Tämä on ongelmallista, sillä vähäisyysperuste ei lähtökohtaisesti koske taloudellista asemaa, vaan rikoksen tai johdon toimien vähäistä moitittavuutta. Näissä tilanteissa olisi ollut johdonmukaisempaa perustella ratkaisu suuremmin taloudellisella asemalla.

Hallituksen esityksessä²⁰⁴ on todettu, että yhteisösakkoa ei voida määrätä asteikon ylimmästä puoliskosta, jos tuomittavana oleva oikeushenkilö on taloudelliselta asemaltaan heikko, vaikka sen laiminlyönti tai johdon osuus rikokseen olisi miten vakava tahansa. Vastaavasti rangaistus on tuomittava asteikon alemmalta puoliskolta silloin, kun oikeushenkilön menettely ylittää vähäisesti rangaistusvastuun rajan, vaikka oikeushenkilö olisikin taloudelliselta asemaltaan poikkeuksellisen vahva. Hallituksen esityksen mukaan taloudelliselta asemaltaan heikolle oikeushenkilölle vähäisestä laiminlyönnistä tuomittava yhteisösakko ei saa ylittää juurikaan asteikon alarajaa. Tämän tutkielman perusteella vaikuttaa siltä, että tätä periaatetta noudatetaan ja yhteisösakot talousrikoksissa ovat usein suhteellisen vähäisiä eli muutamia tuhansia euroja. Tapauksessa, jossa asemaltaan heikko oikeushenkilö oli syyllistynyt erityisen moitittavaan rahankeräysrikokseen²⁰⁵, tuomittiin alarajan yhteisösakko. Yhteisösakon määrään ratkaisussa voidaan esittää eriäviä näkemyksiä, sillä alarajan

²⁰⁴ HE 95/1993 vp, s. 39.

²⁰⁵ Helsingin HO 29.05.2024 nro 24/123327 asiassa R 22/569.

yhteisösakko olisi perustelua suhteellisuusperiaate huomioon ottaen tuomita vain vähäisestä laiminlyönnistä.

Hallituksen esityksessä²⁰⁶ on tuotu esiin, että periaatteellisenä lähtökohtana on, että laiminlyönnillä tai johdon osuudella ja oikeushenkilön taloudellisella asemalla tulee olla suunnilleen sama painoarvo yhteisösakon suuruuden määrittämiseen. On kuitenkin mahdotonta antaa etukäteen täsmällisiä ohjeita siitä, mitä yhtenäinen painotus yksittäistapauksissa merkitsee. Suuntaviivoja on kuitenkin mahdollista esittää. Aineiston perusteella useissa ratkaisuisa taloudelliselle tilanteelle annettiin kuitenkin enemmän painoarvoa. Tämän voidaan todeta olevan perusteltua tapauksissa, joissa oikeushenkilö on poikkeuksellisen huonossa taloudellisessa asemassa ja rikos on erityisen moitittava. Mittaamisperusteiden painoarvo vaikuttaa olevan tasaisempi silloin, kun kyseessä on hyvässä taloudellisessa asemassa oleva suuri oikeushenkilö. Tosiasiassa jälkimmäinen tilanne on kuitenkin harvinaisempi ja usein yhteisösakoon tuomitaan heikossa taloudellisessa asemassa olevia oikeushenkilöitä.

Tapani on todennut, että samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden on ajateltu olevan vaihtoehtoisia oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteita. Tämän tutkielman perusteella käytännön tuomioistuiminnassa ei katsota asian olevan näin, vaan tuomioistuimet mainitsevat usein molemmat perusteet mittaamisperusteluissaan niin, että johdon ollessa osallinen rikokseen, mitataan yhteisösakkoa ankarammin.²⁰⁷

Aineistoon kuuluvissa ratkaisuisa ei ole nimenomaisesti mainittu koventamis- ja lieventämisperusteita. Koventamisperusteen soveltamisen voidaan katsoa vaativan erityisesti talousrikoksissa korotettua perusteen käsillä oloa, sillä esimerkiksi toiminnan suunnitelmallisuus sisältyy jo monien törkeiden talousrikosten tunnusmerkistöön. Samoin rikoksen tekeminen palkkiota vastaan on vaikeasti arvioitavissa, sillä johdon osallisuuden tilanteissa rikokseen voi liittyä välillinen hyöty, mutta tunnusmerkistön täytyminen edellyttäisi nimenomaisen palkkion lupaamista juuri tietyn rikoksen tekemisestä. Aineiston ratkaisuisa tuotiin esiin yhteisösakon määrän kohtuullisuus mittaamiseen vaikuttavana periaatteena.

Lisäksi empiirisestä aineistosta käy ilmi että piittaamattomuutta ja suhtautumista kuvaava mittaamisperuste jää perusteluissa usein epäsuoraksi mutta sen merkitys ilmenee erityisesti järjestelmällisissä ja pitkäkestoisissa talousrikoksissa. Piittaamattomuus liitetään käytännössä rikoksen pitkään ajalliseen jatkumiseen, sen kytkeytymiseen oikeushenkilön ydinliiketoimintaan sekä

²⁰⁶ HE 95/1993 vp, s. 39.

²⁰⁷ Tapani 2020, s.16.

toiminnan kokonaisvaltaiseen moitittavuuteen. Tämä mittaamisperuste jää siten vähemmälle huomiolle tuomioiden perusteluissa verrattuna johdon osuuteen ja taloudelliseen asemaan vaikka sen normatiivinen merkitys rikoslain systematiikassa on selvä.

Johdon aseman osalta havaittiin myös että vaikka sitä pidetään ankarimpana mittaamisperusteena tuomioistuimet harvoin yksilöivät millä tavoin johtajan asema vaikutti euromääräisesti yhteisösakkoon. Usein asema ainoastaan todetaan. Tämä osoittaa että mittaamisperusteen käytännön painoarvo jää perustelutasolla suppeaksi vaikka sen periaatteellinen merkitys on suuri.

Lisäksi aineistossa näkyi mittaamistavan käytännön piirre että tuomioistuimet arvioivat yhteisöskon määrää usein ensin rikoksen vakavuuden ja moitittavuuden kautta, jonka jälkeen sakko suhteutetaan oikeushenkilön taloudelliseen kantokykyyn. Tämä ylhäältä alas etenevä lähestymistapa konkretisoi sen että rikoksen moitittavuus on ensisijainen mittaamislähtökohta, mutta taloudellinen asema määrittää viime kädessä summan, johon yhteisösakko mitataan.

Aineistoon kuuluvista rikosnimikkeistä lievin oli markkinointirikos, josta luonnollinen henkilö tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi (30 luku 1 §). Sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tuomitaan tekijänoikeusrikoksesta (RL 49 luku 1 §), rahankeräysrikoksesta (RL 17 luku 16 c §), yrityssalaisuuden rikkomisesta (RL 30 luku 5 §), salakuljetuksesta (RL 46 luku 4), lahjuksen antamisesta (RL 16 luku 13 §) ja yritysvakoilusta (RL 30 luku 4 §). Törkeimpiä aineistoon kuuluneita rikoksia olivat törkeä tulliselvitysrikos (46 luku 8 §), josta luonnollinen henkilö tuomitaan vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kolmeksi vuodeksi; törkeä kirjanpitorikos (RL 30 9 a §), josta luonnollinen henkilö tuomitaan vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi sekä törkeä rahanpesu (RL 32 luku 7 §), josta luonnollinen henkilö tuomitaan vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Aineistoon kuuluvien rikosten yhteisösakkojen määrä vastaa pääosin tätä rikosten suhteellista moitittavuusjärjestystä. Suurimmat yhteisösakot tuomittiin törkeimmistä rikoksista ja niiden summat olivat kymmeniä ja satoja tuhansia euroja. Rikoksissa, joista luonnolliselle henkilölle tuomitaan korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistus, yhteisösakot olivat pääosin korkeintaan 8.000 euroa. Poikkeuksen muodosti yrityssalaisuuden rikkominen²⁰⁸. Ratkaisussa oli kyse huomattavan osan henkilöstöstä syyllistymisestä laajaan rikolliseen toimintaan suuren oikeushenkilön toiminnassa. Näin

²⁰⁸ Turun HO 19.06.2019 nro 19/128404 asiassa R 17/2000.

ollen voidaan todeta, että yhteisösakkojen mittaamisessa otetaan pääosin huomioon rikoslaissa ilmaistu rikosten moitittavuusjärjestys.

Tutkielman perusteella voidaan todeta, että rikoslaissa yhteisösakon mittaaminen on säädetty niin yksityiskohtaisesti kuin se on tarkoituksenmukaista voimassa olevan seuraamusjärjestelmän puitteissa. Käytännössä tuomioistuinten perustelut jäävät kuitenkin suppeiksi, ellei kyseessä ole poikkeuksellisen suuri yhteisösakko. Yleistä on, että tuomioistuimet hyväksyvät syyttäjän esittämän vaatimuksen tai muuttavat sitä vain tuhannella eurolla. Tämä tuo esiin kysymyksen siitä, missä määrin syyttäjällä on tosiasiallisesti ratkaiseva asema yhteisösakon määrän määrittelyssä, ja missä määrin tuomioistuin ainoastaan kontrolloi vaatimuksen oikeasuhtaisuutta rikoksen ja taloudellisen aseman kannalta.

Esitetty yhteisösakon korottaminen on aiheellista ja välttämätöntä EU-sääntelyn ja etenkin nyt ajankohtaisen ympäristörikosdirektiivin täytäntöönpanon kannalta. Lainsäädännön kehittämistarpeiden näkökulmasta voidaan todeta, että yhteisösakon ylärajan korottaminen on perusteltua erityisesti kansainvälistymisen ja EU-oikeuden vuoksi. Sen sijaan käytännön kannalta suurempi merkitys olisi alarajan korottamisella, sillä valtaosa yhteisösakoista tuomitaan asteikon alarajalta.

Päiväsakkojärjestelmän toimivuutta yhteisösakon mittaamisessa on pohdittu jo hallituksen esityksessä ja siinä perusteltiin, miksi päiväsakkojärjestelmä ei toimisi yhteisösakkojen mittaamisessa. Tutkielman oikeusvertailevasta osiosta ilmenevin tavoin päiväsakkojärjestelmä on kuitenkin käytössä ainakin Espanjassa. Sinänsä yhteisösakon mittaaminen on joka tapauksessa haastavaa ja toimivaa menetelmää on haastavaa löytää. Näin ollen päiväsakkojärjestelmää ei voida pitää yhteisösakon mittaamisessa täysin toimimattomana vaihtoehtona. Tällaisen järjestelmän kehittämistä ei kuitenkaan voitane pitää Suomessa perusteltuna, sillä yhteisösakkojen tuomitseminen on poikkeuksellista ja tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että yhteisösakon mittaaminen talousrikoksissa voi osua tuomarin uralla vain korkeintaan muutaman yksittäisen kerran. Joka tapauksessa oikeudellisessa keskustelussa esiin tuoduista vaihtoehdoista liikevaihtomalliin siirtyminen on perustelluinta ja todennäköisintä kaikkien oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan kuuluvien rikosten osalta, sillä joka tapauksessa EU-direktiivit sitä edellyttävät. Liikevaihtomalli vaikuttaa käytännössä myös päiväsakkojärjestelmää yksinkertaisemmalta yhteisösakon määrän laskentatavalta.

Ei olisikaan perusteltua, että ympäristörikosten kohdalla yhteisösakon mittaaminen poikkeaisi muiden rikosten yhteisösakon mittaamisesta, etenkin, kun otetaan huomioon, että ympäristörikokset ovat työrikosten jälkeen toiseksi yleisin rikostyyppi, josta tuomitaan yhteisösakko. On

mielenkiintoista nähdä, miten oikeusministeriön ympäristörikosdirektiiviä valmisteleva työryhmä esittää RL 9 luvun pykälää muutettavaksi, jotta mittaaminen perustuu tulevaisuudessa liikevaihtomalliin. On kiinnostavaa nähdä, onnistuuko uudistus ainoastaan 9 lukua muuttamalla vai, pitääkö sääntelyä muuttaa jokaisen rikoslain erityisen osan tunnusmerkistön kohdalla, joissa voidaan tuomita oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Muutos on syytä toteuttaa niin, että yhteisöosakon mittaamisen sääntelystä ei tule entistä hankalammin ja pirstaloidummin säänneltyä. Oikeusohjeiden tulee olla selkeät. Yhteisöosakon euromäärän ylärajan nostamisella ei todennäköisesti tule käytännössä olemaan suurta vaikutusta, sillä suurin osa yhteisösakoista tullaan kuitenkin tulevaisuudessakin tuomitsemaan yhteisöosakon alarajalta. Alarajan nostaminen vaikuttaisi yhteisösakkojen määrään enemmän, mutta ainakaan ilmeisesti ympäristödirektiivin valmistelussa alarajan miettiminen ei ole tarpeen.

Tällä hetkellä oikeushenkilölle voidaan tuomia hallinnollisia seuraamuksia, jotka ovat huomattavasti yhteisösakkoa korkeampia. Näissä on voimassa liikevaihtomalli. Näin ollen olisi mahdollista, että myös yhteisöosakon osalta sovellettaisiin samaan tapaan liikevaihtomallia. Liikevaihtomallista voitaisiin säätää rikoslaisissa ottaen mallia esimerkiksi kilpailulain seuraamusmaksusääntelystä (KilpL:n 13 b §, 13 e §), niin, että säädettäisiin yhteisöosakon perusmäärän lähtökohdasta ja yhteisöosakon perusmäärään tehtävistä mukautuksista niin, että yhteisöosakon perusmäärää voitaisiin alentaa tai korottaa ottamalla huomioon mahdolliset lieventävät ja koventavat tekijät. On totta, että yksin liikevaihto ei kerro oikeushenkilön taloudellisesta tilanteesta. Tällä hetkellä taloudellisen tilanteen arviointi vaikuttaa kuitenkin tutkimuksen perusteella niin tapauskohtaiselta, että todennäköisesti liikevaihtomalliin siirtyminen ainoastaan selkeyttäisi yhteisöosakon mittaamista ja yhdenmukaistaisi sitä.

6.3 Muita aineistosta esiin nousseita ajatuksia ja jatkotutkimuskohteet

Tässä tutkielmassa on selvitetty yhteisöosakon mittaamista talousrikoksissa lainopillisella ja laadullisella tutkimusotteella. Tutkielmassa on analysoitu, miten tuomioistuimet käytännössä mittaavat yhteisösakkoa. Mielenkiintoiseksi jatkotutkimuskohteeksi voisi muodostua selvitys siitä, millaisia oikeudellisia ja käytännön perusteita tuomarit soveltavat mittaamisessa, mitä tekijöitä he arvioivat ja mitä mahdollisesti jätetään kirjallisesti huomioimatta. Tämän tyyppinen tutkimus voitaisiin toteuttaa esimerkiksi tuomareita haastatteleamalla.

Aineiston valinnan yhteydessä ilmeni, että suurin osa yhteisösakoista koskee nimenomaan työturvallisuusrikoksia. Joissakin tuomioistuimissa oli tutkittavana ajankohtana tuomittu yhteisösakkoa ainoastaan työturvallisuusrikoksista. Toiseksi eniten yhteisösakkoa oli tuomittu

ympäristörikoksista, mutta niiden määrä oli huomattavasti vähäisempi. Yksittäisinä rikosnimikkeinä yleisimpiä olivat myös kuolemantuottamukset, jotka kuitenkin pääosin olivat liitännäisiä työturvallisuusrikoksiin. Talousrikostuomiot kohdistuivat moninaisiin rikosnimikkeisiin, eikä aineistosta löytynyt yksittäistä nimikettä, joka olisi esiintynyt merkittävän usein. Näin ollen yhteisösakon tuomitseminen talousrikoksissa näyttäytyy poikkeuksellisenä ilmiönä ja tuomiot ovat yksittäistapauksia. Toisaalta huomioon on otettava, että monen talousrikoksen tuomitseminen tai edes käsittely tuomioistuimessa on harvinaista.

Aineistoon perustuen kiinnostava jatkotutkimuskysymys olisi selvittää määrällisesti, kuinka usein talousrikoksissa tuomitaan yhteisösakko. Tällaisen tutkimuksen toteuttaminen nykyisten viranomaisjärjestelmien avulla on kuitenkin haastavaa ja tutkimus tulisi rajata tiettyihin rikosnimikkeisiin. Lisäksi määrällinen analyysi yhteisösakkotuomioista voi olla ongelmallista, koska euromäärien vertailu ei välttämättä anna luotettavaa kuvaa seuraamusten oikeasuhtaisuudesta, ottaen huomioon, että sakon suuruuteen vaikuttaa merkittävästi oikeushenkilön taloudellinen asema. Huolellisesti rajatulla tutkimuskysymyksellä on kuitenkin mahdollista tuottaa merkityksellinen ja kiinnostava määrällinen tutkimusaihe. Muita tutkimusteemoja voisivat olla yhteisösakon tuomitsematta jättämisen perusteiden analysointi sekä se, miten tuomioissa perustellaan yhteisösakon määrä suhteessa luonnolliselle henkilölle tuomittuun rangaistukseen. Lisäksi tulevat lainsäädäntömuutokset ja EU-sääntely tuovat uusia kiinnostavia yhteisösakkoa koskevia tutkimuskohteita lähitulevaisuudessa.

Vaikka yhteisösakkoa on tutkittu toistaiseksi varsin vähän, tämän tutkielman perusteella ilmeni, että aihe tarjoaa lukuisia mielenkiintoisia näkökulmia pro gradu -tasoiselle tutkimukselle ja tutkimusta on mahdollista laajentaa myös väitöskirjatasolle. Yhteisösakon mittaamisen tutkiminen muodostaa merkittävän ja erityisen ajankohtaisen tutkimusteeman.

7 Liitteet

7.1 Liite 1. Empiirisen aineiston tuomioistuinratkaisut

Rikos	oi- keus- hen- kilö	taloudellinen asema	peruste	tekijä	sakon summa KO (€)	syyttäjä vaati (€)	muut- tuiko HO:ssa (€)
Tekijän- oikeusrikos (HO)	Oy	Ei tietoa, KO:n arvio	johdon osuus	tosiasiallista pääösvaltaa käyttävä	8000	8000	Ei
Markki- nointirikos (HO)	Oy	Saneeraus- menettelyssä	johdon osuus	Hallituksen jäsen /TJ	3000	8000	Ei
Rahankeräys- rikos (HO)	Ry	toimii jäsenmaksu- ja lahjoitusvaroilla	johdon osuus	Hallituksen jäsenet	850	850	EI
Yrityssalai- suuden rikkominen (HO)	Oy	ei merkittävän hyvä/ ei kestä tuntuva yhteisösakkoa	johdon osuus	Huomattava osa henkilöstöä, mutta ei muodollinen johto, TJ tietoinen	300 000	600 000	100 000
Törkeä rahanpesu A (HO)	Oy	-	johdon osuus	hallituksen jäsen/ TJ	60 000 /9000	60 000 /9000	-
Törkeä rahanpesu B (KKO)	Oy	erittäin hyvä	orga- nisaa- tio- huoli- mat- to- muus	-	50 000	700 000	250 000

Törkeä tulliselvitysrikos ja salakuljetus (KO)	Oy	laskeva trendi	johdon osuus	ei suoraan johdon tekemä, salliminen	100 000	200 000	-
Lahjuksen antaminen (KO)	Oy	pieni ja velkainen	johdon osuus	TJ ja hallituksen jäsen	5000	6000	-
Yritysvakoilu (HO)	Oy	tieto vain todisteissa	johdon osuus	hallituksen jäsen	5000	-	Ei
Törkeä kirjanpitorikos (KO)	Oy	varsin heikko ja toiminta lakannut	johdon osuus	TJ ja hallituksen jäsen	2000	-	-
Salakuljetus (KO)	Oy	pieni vakavarainen yhtiö, pääosin voitollinen	johdon osuus	johtoon kuuluva ja työntekijä	8000	10 000	-